Charles Pépin

Virtuţile eșecului

Traducere: Clara Manole

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Naţională a României

ō Allary Éditions, 2016

Published by special arrangement with Allary Éditions, în conjunction with their duly appointed agent 2 Seas Literary Agency and Livia Stoia Literary Agency.

Titlu original: *Le↻ Vertus de lechec* par Charles Pépin

ō Editura NICULESCU, 2017

Bd. Regiei 6D, 060204 – București, România Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 312 97 83 E-mail: editura niculescu˙ro

Internet: www˙niculescu˙ro

Comenzi online: www˙niculescu˙ro

Comenzi e-mail: vânzăriniculescu˙ro

Comenzi telefonice: 0724 505 385,021 312 97 82

Redactor: Anca Natalia Florea

Tehnoredactor: Dragoș Dumitrescu Coperta: Carmen Lucaci

ISBN 978 – 606 – 38 – 0108 – 2

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărţi nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală faţă de legile naţionale și internaţionale privind proprietatea intelectuală.

Editura NICULESCU este partener și distribuitor oficial **OXFORD UNIVERSITY PRESS** în România.

E-mail: oxfocdniculescu˙no; Internet www˙oxfbed-nicutescu˙no

Cuprins

Introducere 7
Eșecul ca formă de învăţare rapidă
— *Problema învăţământului francez* – 13
Eșecul ca unic mod de a înţelege
— O *lectură epistemologică* – 23
Criza – o fereastră deschisă către noi orizonturi
— *O problemă a vremurilor noastre* – 31
Eșecul ca mod de afirmare a caracterului
— O *lectură dialectică* – 41
Eșecul ca lecţie de umilinţă
— O *lectură creștină?* — 51
Eșecul ca formă de a experimenta realitatea
— *O lectură a stoicilor* – 59
Eșecul ca șansă de a ne redescoperi
— O *lectură existenţialistă* – 69
Eșecul ca act ratat sau ca accident fericit
— *O lectură psihanalitică* – 81
A rata nu înseamnă că ești un ratat
— *De ce ne afectează atât de mult eșecul?* — 91
Să îndrăznim să eșuăm 97
1. Cum să învăţăm să îndrăznim 109
Eșecul școlar 119
2. Cum să avem succes 133
3. Bucuria luptătorului 143
4. Omul, acest animal care dă greș 157
Capacitatea noastră de a ne reveni după un eșec este limitată? 167
Concluzii 173
Bibliografie 175

Introducere

Ce au în comun Charles de Gaulle, Steve Jobs și Serge Gainsbourg? Ce îi apropie pe J.K. Rowling, Charles Darwin și Roger Federer sau pe Winston Churchill, Thomas Edison și Barbara?

Au cunoscut toţi un succes răsunător? Da, dar nu

numai în acest lucru constă asemănarea dintre ei, ci și în faptul că, înainte de a fi oameni de succes, au cunoscut ceea ce înseamnă nereușita. Mai mult aș spune: eșecul a fost punctul de plecare al succesului lor. Fără o soartă potrivnică, fără aceste adversităţi și ocazii de a reflecta și de a o lua de la capăt pe care le-au avut tocmai graţie eșecului, toţi acești oameni nu ˇs-ar fi bucurat de succesul pe care l-au avut.

De la începutul Primului Război Mondial până spre mijlocul celui de-al Doilea, Charles de Gaulle a avut de înfruntat o mulţime de obstacole. Dar tocmai datorită acestora, caracterul său ˇs-a modelat, el căpătând astfel tăria de a-și atinge scopul, acela de a impune imaginea Franţei în lume. Atunci când vântul istoriei ˇs-a schimbat, de Gaulle era gata: eșecurile îl căliseră și îl pregătiseră pentru luptă.

Înainte de a inventa becul electric, Thomas Edison a cunoscut atâtea nereușite, încât unul dintre colaboratorii săi l-a întrebat cum de suportă asemenea eșecuri, „milioanele sale de eșecuri”. „Nu am dat greș de milioane de ori, am descoperit milioane de lucruri care nu au funcţionat.”, a răspuns inventatorul. Thomas Edison știa că un om de știinţă descoperă ceva nou prin încercări succesive și că fiecare eroare corectată este un pas înainte pe calea adevărului.

Serge Gainsbourg a trăit o dramă în momentul în care și-a abandonat cariera de pictor pentru care se pregătise. ˇS-a îndreptat către această artă minoră care era cântecul, cu gustul eșecului în suflet. Prin cântec însă a reușit să se elibereze de presiunea sub care trăia pe vremea când picta, iar talentul său de compozitor și de interpret, „amprenta” Gainsbourg, se confundă cu această renunţare, ea însăși rezultatul unui eșec.

Văzându-l astăzi pe jucătorul de tenis Roger Federer pe teren, ne imaginăm cu greu nereușitele pe care le-a îndurat ca adolescent și furiile cărora le cădea pradă. Chiar și acum are momente când îşi aruncă racheta atunci când este nervos. Or, toţi acești ani de eșecuri și de

tensiune au dat cel mai bun tenismen al tuturor timpurilor. Fără acel șir de meciuri pierdute și de clipe de nefericire, Roger Federer nu ar fi reușit să devină și să se menţină atâta vreme numărul unu mondial în circuitul masculin. *Fairplay-ul* său legendar, eleganţa lui subtilă nu sunt calităţi înnăscute, ci dobândite și tocmai de aceea sunt și atât de apreciate.

Charles Darwin a renunţat succesiv la studiile de medicină și de teologie pe care le făcea și ˚s-a îmbarcat pe *Beagles* în acea călătorie spre lumi îndepărtate, care va duce la descoperirea vocaţiei sale de explorator. Fără nereușitele sale studenţești, nu ar fi ajuns niciodată să facă această călătorie care îi va schimba cursul vieţii și, implicit, ideea referitoare la originea omului.

La începutul carierei, Barbarei i se închideau în nas ușile tuturor cabaretelor. Când în sfârșit a urcat pe scenă, a avut parte de fluierături și huiduieli. Ascultând cum interpretează creaţiile pe care le-a compus mai târziu, suntem uimiţi de vitalitatea din care transpar toate aceste umilinţe. A trece cu vederea eșecurile suferite de Barbara ar însemna să facem abstracţie de cele mai frumoase cântece din repertoriul său.

Toate aceste exemple sugerează unul și același lucru: nu există doar o virtute a eșecului, ci mai multe.

Există eșecuri care pun voinţa la încercare și eșecuri care duc la renunţare; eșecuri care ne dau forţa de a continua pe același drum și eșecuri care ne impulsionează să o luăm pe altă cale.

Sunt eșecuri care ne fac să devenim mai puternici ori mai înţelepţi, dar există și eșecuri care ne fac pur și simplu să căutăm altceva.

Eșecul, insuccesul se află în centrul vieţii noastre, a frământărilor și a reușitelor noastre. în mod ciudat, acest subiect este foarte rar abordat de filosofi. Când am început să mă interesez de el, am fost curios să aflu ce spuneau anticii despre eșec și am fost surprins să constat că interesul lor pentru această problemă era extrem de scăzut. Ei, gata oricând să reflecteze asupra realului și a

idealului, asupra „vieţii drepte” și a luptei împotriva spaimelor, asupra diferenţei între ceea ce vrem și ceea ce putem, ar fi trebuit să scrie opuri întregi de meditaţii inspirate de acest sentiment. Lucrurile nu stau însă deloc așa. Nu există nicio lucrare importantă de filosofie referitoare la această noţiune. Niciun dialog al lui Platon despre înţelepciunea spre care duce eșecul. Niciun discurs cartezian referitor la virtuţile eșecului. Niciun tratat hegelian despre dialectica eșecului. Lucrurile sunt cu atât mai tulburătoare, cu cât insuccesul pare să aibă o relaţie privilegiată cu aventura noastră omenească.

Cu ocazia conferinţelor pe care le susţin, întâlnesc mulţi patroni sau salariaţi nemulţumiţi de depunerile de bilanţ, de concedieri sau de oportunităţi ratate. Unii dintre aceștia au trecut prin copilărie, adolescenţă, studenţie sau experienţa primului loc de muncă fără să cunoască insuccesul. Acești oameni sunt cei mai afectaţi și cei care se redresează cel mai greu.

Profesor de filosofie la liceu, observ adesea elevi care se simt copleșiţi atunci când iau note mici. Cu siguranţă nimeni nu le-a spus că oamenii mai pot da greș. Cu toate acestea, este foarte simplu de spus: oamenii pot greși. Deși simplu, acest enunţ conţine un mare adevăr specific omenesc. Animalele nu pot greși din moment ce tot ce fac este dictat de instinct: tot ceea ce trebuie să facă este să se supună naturii lor. De fiecare dată când o pasăre își construiește cuibul, acesta iese perfect. Din instinct, pasărea știe ce are de făcut, înșelându-ne, dând greș, dăm la iveală natura noastră umană: nu suntem nici animale ghidate de instinct, nici mașini programate perfect, nici zei. Putem greși, deoarece suntem oameni și suntem liberi – liberi să ne înșelăm, să ne corectăm, să progresăm.

Tema eșecului nu este însă cu desăvârșire absentă la filosofi. Ea apare la stoicii antici care ne sugerează înţelepciunea acceptării și ne învaţă să nu amplificăm răul deja existent. Acest lucru se remarcă și la Nietzsche când afirmă: „Nu puţini sunt cei care, neputând să se elibereze de propriile lanţuri, au reușit să îi elibereze pe prietenii

lor.”, precum și în scrierile existenţialiste ale lui Sartre: dacă toată viaţa noastră putem *deveni,* dacă, așa cum spune Sartre, nu suntem închiși într-o *esenţă,* acest lucru este posibil, pentru că insuccesul are capacitatea de a ne duce către viitor, de a ne ajuta să ne reinventăm. Bachelard este încă și mai explicit atunci când spune că geniu este cel care are curajul de a face „o psihanaliză a primelor sale greșeli”. Aceștia sunt filosofii de la care vom porni în analiza noastră, fără însă a ne opri la ei. Vom căuta mai departe această înţelepciune a eșecului – în scrierile artiștilor și în experienţa psihanaliștilor, în textele sfinte și în memoriile celebrităţilor, în meditaţiile atât de inspiraţionale ale lui Miles Davis, în lecţiile de viaţă ale lui Andre Agassi sau în luminoasele versuri ale lui Rudyard Kipling.

Eșecul ca formă de învăţare rapidă – *problema învăţământului francez* – Suntem la Tarbes, în Franţa, la mijlocul iernii anului 1999. Tânărul spaniol are 13 ani. Tocmai a pierdut semifinala Turneului de Tenis a Micilor Ași, un fel de campionat mondial al jucătorilor de 12 – 14 ani. Francezul care l-a învins și care va câștiga turneul este de aceeași vârstă cu el și are aceeași înălţime. în ciuda acestor similitudini, ˇs-a impus cu lejeritate. Acest tânăr talent se numește Richard Gasquet și este supranumit „micul Mozart al tenisului francez”. Specialiștii afirmă că niciodată vreun jucător de tenis nu a atins o asemenea măiestrie la o vârstă atât de fragedă. La nouă ani era deja pe prima pagină a revistei *Tennis Magazine* care îl numea *„Campionul pe care Franţa îl aștepta”.* Mișcările perfecte, frumuseţea reverului (a *backhand-ului)* cu o singură mână, agresivitatea jocului au constituit tot atâtea lovituri în amorul propriu al adversarului său. După ce a dat mâna cu Richard Gasquet, adolescentul din Mallorca ˇs-a prăbușit pe un scaun, fiind distrus. Numele lui era Rafael Nadal.

În acea zi Rafael Nadal a pierdut șansa de a deveni campion mondial la categoria lui de vârstă. Oricine privește astăzi acel meci (disponibil pe *You ˇTube)* este

surprins de agresivitatea jocului lui Richard Gasquet care lovește mingea rapid și scurt. Or, acest mod de a intra în posesia mingii cu maximă agresivitate evocă, în mod paradoxal, cheia succesului lui Rafael Nadal, care va deveni și va rămâne ani la rând numărul unu mondial, câștigând peste 60 de turnee, din care 14 titluri de Grand Slam. Richard Gasquet a devenit un mare jucător – numărul șapte mondial. Dar din acea zi nu a cucerit însă niciun turneu de Grand Slam. în total a câştigat doar nouă titluri în circuitul masculin. Indiferent de succesele sale viitoare, cariera sa nu o va putea egala pe cea a lui Rafael Nadal. întrebarea care se pune în mod firesc este: în ce a constat diferenţa între cei doi jucători?

Răspunsul îl descoperim în parcursul ulterior al lui Rafael Nadal. Tânăr fiind, a suferit o mulţime de eșecuri: meciuri pierdute, o incapacitate de a stăpâni tehnica loviturii clasice cu mâna dreaptă, fapt care l-a determinat să dezvolte acea lovitură de dreapta proprie, în care, după lovitură, racheta ţâșnește în sus ca un lasou într-un gest nedefinit care a devenit marca sa. După acea înfrângere, Richard Gasquet și Rafael Nadal ˇs-au mai întâlnit de paisprezece ori – de fiecare dată a învins Nadal. Fără îndoială că, după acel prim meci, Nadal a acordat mai multă atenţie jocului său pe care l-a analizat în detaliu cu antrenorul și unchiul său, Tony Nadal. în acea zi, la Tarbes, pierzând, Rafael Nadal a învăţat mai mult decât dacă ar fi câștigat. Probabil că a învăţat dintr-o singură înfrângere ceea ce zece victorii nu ar fi putut să-l înveţe. Nu este imposibil ca agresivitatea de care dă dovadă să fie consecinţa eșecului pe care l-a suferit în faţa lui Richard Gasquet. Convingerea mea este că Rafael Nadal a avut nevoie de această înfrângere pentru a se apropia mai repede de propriul talent. De altfel, un an mai târziu, Nadal a câștigat Turneul Micilor Ași.

Aici este probabil și problema lui Richard Gasquet: de la intrarea sa pe un teren de tenis până la 16 ani, a câştigat meciurile cu o ușurinţă deconcertantă. Dar dacă în timpul anilor săi de formare nu a dat greș de prea multe

ori? Dacă a început să piardă… prea târziu? Și dacă, necunoscând aproape deloc eșecul, a fost lipsit de această experienţă reală care ne face să ne punem întrebări, să analizăm și să ne minunăm în faţa straniei sale structuri? Succesele sunt plăcute, dar ne învaţă mai puţin decât eșecurile.

Există victorii care nu se câştigă decât prin pierderea bătăliilor – afirmaţie paradoxală, dar care, după părerea mea, conţine unul dintre secretele existenţei umane. Să ne grăbim, deci, să pierdem, căci în eșec realitatea se manifestă mai pregnant decât în succes. Pentru că se lasă așteptat, ne provoacă să ne punem întrebări și să-l explorăm din toate unghiurile; în rezistenţa pe care o opune, descoperim suportul din care ne extragem elanul.

Studiind modul în care cei care înființează start-up-uri știu să se redreseze, unii teoreticieni americani din Silicon Valley laudă acel *„fail fast”* – „a pierde repede” – și chiar *„fail fast, learn fast”* – „a pierde repede, a învăţa rapid” –, care au rolul de a sublinia latura pozitivă a eșecurilor de început, în anii de formare, spiritul este dornic de învăţare și capabil să tragă învăţăminte din ceea ce opune rezistenţă. Antreprenorii care au pierdut în primii lor ani de afaceri și care au știut să înveţe rapid din eșecurile suferite au avut ulterior mai mult succes – și uneori mai repede – decât cei al căror parcurs a fost lin. Teoreticienii americani insistă asupra rolului acestor experienţe care, chiar dacă ˝s-au dovedit a fi un eșec, au dus la progrese mai rapide decât cele mai bune teorii.

Putem descoperi ce le lipsește tuturor elevilor eminenţi, serioși și conștiincioși care debutează pe piaţa muncii fără să fi făcut înainte un pas greșit dacă studiile lor sunt valabile? Ce au câștigat mulţumindu-se să respecte norma și să aplice cu stricteţe regulile? Nu vor simţi lipsa pașilor înapoi, a respingerii atât de hotărâtoare în lumea noastră în continuă transformare?

Meseria mea de profesor de filosofie mi-a oferit adesea ocazia să evaluez rolul pozitiv al eșecurilor timpurii și capacitatea lor de a asigura reușita de mai târziu.

În ultima clasă de liceu, filosofia este o materie de studiu. Elevii sunt stimulaţi să gândească ei înșiși cum nu au mai făcut-o înainte, să dea o nouă interpretare cunoștinţelor lor, să îndrăznească să abordeze pe cont propriu chesţiunile esenţiale ale vieţii. După 20 de ani de predare a filosofiei, pot să afirm în deplină cunoștinţă de cauză că e preferabil să ratezi primul examen la filosofie decât să obţii o notă medie fără să fi meditat serios niciodată asupra unor astfel de probleme. Această primă notă proastă îţi permite să evaluezi corect schimbarea radicală pe care trebuie să o faci în viaţa ta. E mai bine să suferi un eșec în anii de formare și să începi să te întrebi de ce decât să reușești în viaţă fără să înţelegi acest lucru – în acest caz progresele vor fi vizibile. Din momentul în care are loc eșecul și el este asumat, pătrunderea în lumea meditaţiei este mult mai ușoară.

Am predat mulţi ani filosofia, rebotezată adesea „cultură generală”, în timpul cursurilor de vară dedicate pregătirii pentru concursul Science Pro. Sesiuni intensive la care participau proaspeţi absolvenţi de bacalaureat și care se desfășurau în parcul înflorit al liceului Lakanal din Secaux. Cursurile începeau la jumătatea lui iulie și durau cinci săptămâni, iar concursul avea loc la sfârșitul lui august sau începutul lui septembrie. Am observat același fenomen, dar accelerat: adesea, cei care începeau stagiul cu note bune, nu reușeau să intre la Science Pro. în schimb, cei ce obţineau la începutul cursului note mici cinci săptămâni mai târziu reușeau cu succes să fie admiși cu brio la școala din strada Saint-Guillaume. Graţie acestui prim eșec, acestei prime „crize”, copiii aveau ocazia să se izbească de o realitate nouă pe care cei care obţinuseră note bune la începutul cursului nu o percepeau. Erau treziţi la realitate de acest eșec, în timp ce restul erau „adormiţi” de micile lor succese. Un interval destul de scurt – de cinci săptămâni – era suficient să arate că un eșec acceptat și asumat se poate dovedi mai profitabil decât absenţa eșecului. Așadar, mai bine suferi un eșec rapid care poate fi rapid remediat, decât un eșec total.

Deși această stare de lucruri este evidentă, ea este prea puţin luată în seamă în Franţa, de exemplu. Teoreticienii americani au admis că există un *„fast fail”,* un eșec rapid căruia i-au recunoscut virtuţile și care se opune conceptului de *„fast track”,* de reușită rapidă, de situare de foarte devreme pe calea *(„track”)* succesului. în multe privinţe, această ultimă cale pare să fie proprie spiritului francez, bolnav oarecum de ideologia acestui *„fast track”.*

În Statele Unite, dar și în Marea Britanie, Finlanda ori Norvegia, oamenii de afaceri, politicienii sau sportivii vorbesc deschis despre eșecurile suferite în cariera lor, ba chiar cu mândrie, precum luptătorii despre cicatricele care le brăzdează trupul. în ţări cu istorie, cum este Franţa, preferăm să ne lăudăm cu diplomele și medaliile obţinute în vremea copilăriei.

Cu ocazia seminarelor pe care le-am ţinut în diverse medii de afaceri, am întâlnit adesea persoane cu funcţii de răspundere care se prezentau ca „HEC 76”, „ENA 89” sau „X 80” – cu alte cuvinte licenţiat HEC în 1976 sau ENA în 1989 sau absolvent de Politehnică în 1980. De fiecare dată mă arătam surprins, dar mesajul pe care aceștia încercau să îl transmită era clar: *„Licenţa sau doctoratul pe care am reușit să îl iau acum 20 de ani îmi oferă identitate și valoare în viaţă”.* Este opusul lui *„fail fast”* – acești oameni nu au cunoscut eșecul timpuriu, ci succesul timpuriu! Ca și cum ar trebui și chiar ar fi de dorit ca aceste diplome să îi pună la adăpost de orice alt eșec în viaţă, să îi plaseze pe calea succesului, iar întreaga lor viaţă să se raporteze la acest succes obţinut acum 20 de ani. Această obsesie pentru diplomele obţinute în tinereţe sunt semnul unei frici de viaţă și de realitatea pe care prin eșec o conștientizăm mai rapid. Viaţa și cariera lui Richard Gasquet și cele ale lui Rafael Nadal par să confirme faptul că uneori e mai profitabil să deraiezi de timpuriu de pe calea succesului, pentru că astfel ai ocazia să îţi testezi capacitatea de rezistenţă. Aceasta este o altă virtute a eșecului: trebuie să suferi un eșec ca să afli că poţi să o iei de la capăt. Și cu cât acest lucru se întâmplă mai curând în

viaţă și carieră, cu atât este mai bine.

Efectele perverse ale acestei ideologii a succesului rapid, ale lui *„fast track”,* pot fi remarcate și în sistemul educaţiei naţionale franceze pe care personal îl cunosc bine. Profesorii se împart în două categorii. Dacă au pierdut examenul de abilitare, profesorii predau 18 ore pe săptămână. în schimb, dacă au reușit să-l treacă, predau 14 ore pe săptămână și sunt plătiţi mai bine. Aceste diferenţe cresc de-a lungul carierei. Este puţin spus că suntem aproape de *„fast fail”* Cei care au pierdut abilitarea la vârsta de 22 de ani vor plăti pentru acest lucru toată viaţa lor, muncind mai mult pentru un salariu mai mic. Sistemul este absurd și exclude din start valoarea experienţei dobândite în timp.

În mod logic, în aceeași Franţă elevii sunt presaţi încă din gimnaziu să știe ce studii vor să urmeze și se simt stresaţi gândindu-se că alegerea lor va fi una incorectă. La nici 16 ani își pun problema corectei sau incorectei orientări în viaţă. Ar fi de dorit ca acestor copii să li se spună că în viaţă găsești mai ușor calea corectă dacă la început greșești drumul, că eșecul este calea cea mai rapidă către succes. Ar fi mult mai bine dacă li ˟s-ar povesti despre începutul carierei lui Rafael Nadal și despre ce a câștigat el pierzând în faţa lui Gasquet. Sau să li se povestească despre modul în care profesorii îi selectează pe candidaţii la Facultatea de Medicină din Boston. Pentru că elevii care aspiră să „facă Medicina” sunt prea mulţi și sunt prea mulţi și cei care au aptitudini, cel puţin aparent, pentru această disciplină, profesorii privilegiază candidaţii… care știu ce este acela un eșec. Cei mai doriţi sunt studenţii care ˟s-au orientat anterior către alte facultăţi și care au realizat între timp că își doresc să urmeze studii de medicină. Profesorii consideră că aceste erori de orientare oferă șansa unei maturizări mai rapide, precum și șansa de a-și descoperi mai rapid vocaţia – cu alte cuvinte, șansa de a se cunoaşte pe sine mai bine. Pe scurt, această modalitate de selecţie reduce riscul recrutării de elevi care își vor da seama peste câteva luni

că nu mai vor să devină medici – cei care ˇs-au reorientat o dată este puţin probabil că se vor răzgândi și a doua oară.

Liceenii și studenţii nu sunt singurii care au de suferit de pe urma acestei ideologii hexagonale a lui *„fast track”*. Pentru un om de afaceri francez, falimentul este un lucru cumplit, greu de depășit: în plan social, el va rămâne marcat de acest stigmat și îi va fi extrem de dificil să se lanseze într-o nouă afacere. în Statele Unite, adepte ale culturii *„fast fail”,* acest eșec, dacă știe cum să-l prezinte, va fi considerat o experienţă, o dovadă de maturitate, garanţia că nu va mai face și a doua oară aceeași greșeală. Mai mult, ar putea primi un credit cu mult mai multă ușurinţă decât dacă nu ar fi trecut prin această experienţă. în Franţa, lucrurile pe petrec pe dos. Până în 2013 a existat la Banca Franţei o bază de date – baza de date 040 – în care erau înregistraţi toţi afaceriștii care trecuseră printr-un proces de lichidare. Prezenţa în acest document era ca un semn cu fierul roșu, certitudinea că nu vei mai primi surse de finanţare pentru un nou proiect. între timp, baza de date a fost desfiinţată prin lege, dar bancherii și investitorii sunt încă reticenţi în faţa acestor persoane.

În Franţa, eșecul este asociat cu vina. în Statele Unite, cu temeritatea. Să suferi un eșec la tinereţe, în Franţa este echivalent cu a nu fi știut să-ţi găsești drumul corect. în Statele Unite, înseamnă că ai început de tânăr să-ţi cauţi propriul drum.

Această abordare a francezilor demonstrează faptul că se acordă prea multă importanţă diplomelor ca validare a triumfului raţiunii, ignorându-se valoarea experienţei. Urmași ai lui Platon și Descartes, suntem prea mult raţionaliști și prea puţin empiriști. Nu este o întâmplare că majoritatea filosofilor empiriști sunt anglo-saxoni: John Locke, David Hume, Ralph Waldo Emerson… *„Tot ce știm* – spunea David Hume – *se datorează experienţei”. „Viaţa este o experienţă; cu cât trecem prin mai multe experienţe, cu atât mai bine”,* va continua americanul Emerson câteva secole mai târziu.

Or, experienţa eșecului este însăși experienţa vieţii.

Beţia succesului ne face adesea să simţim că plutim și spunem de bunăvoie că nici nu „înţelegem” cum am ajuns la asemenea performanţe. Când trăim un eșec, dimpotrivă, ne lovim de o realitate necunoscută care ne rănește din plin. Ne surprinde, ne trezește la realitate și nu îl putem teoretiza: iată o definiţie a vieţii. Cu cât cunoaştem mai devreme eșecul, cu atât mai repede ne trezim la realitate. Aceasta este condiţia reușitei.

Eșecul ca unic mod de a înţelege – *o lectura epistemologică* – *„Adevărul este întotdeauna o greșeală corectată”.*

Gaston Bachelard

Filosoful și poetul Gaston Bachelard afirmă că savantul este cel care știe să-și recunoască greșeala iniţială și are puterea să o corecteze.

Conform teoriei lui, marii savanţi se aseamănă cu oamenii obișnuiţi: încep prin a se înșela, prin a avea o teorie eronată. La fel ca oamenii de rând, și ei au început prin a crede că un burete „șterge” sau că o bucată de lemn „plutește”. Dar valoarea lor ştiinţifică constă în faptul că nu ˟s-au oprit la aceste prime constatări, ci au conceput experimente care să testeze valabilitatea acestor observaţii; mai apoi au avut curajul deosebit de a corecta greșeala iniţială ca urmare a contactului cu realitatea și cu legile naturii. în acest mod, au înţeles că buretele „nu șterge” nimic, ci picăturile de apă reţinute în toate găurile acestuia. Tot astfel, bucata de lemn nu plutește de la sine; acest lucru este doar efectul raportului între masa ei și volumul de apă dislocat, așa cum spune Arhimede. De aici provine concluzia tranșantă a lui Bachelard că *„Adevărul este întotdeauna o greșeală corectată”.*

În lucrarea sa *La Formation de l3esprit scientifique (Formarea spiritului ştiinţific),* Bachelard reia toată istoria ştiinţei și arată că nu există savant care să fi ajuns la adevăr fără să fi făcut vreo greșeală. Ca la un joc de biliard, drumul către adevăr nu este drept. Mai întâi, intuiţiile noastre sunt prea naive pentru a descoperi legile naturii. Ele sunt dovada felului în care lucrează natura

umană, și nu a modului în care funcţionează universul. Trebuie să fim conștienţi de greșelile pe care le facem pentru că doar astfel ne putem apropia de adevăr. Trebuie, spune Bachelard, să știm „să izolăm din amalgam primele intuiţii”, lucru care presupune efort și curaj. Eroarea rectificată este ca o trambulină, ca un impuls în dinamica descoperirilor. Eroarea ne face, pur și simplu, să învăţăm mai repede: eroarea corectată devine pentru savant singurul mod de a învăţa și de a descoperi adevărul. Un savant care nu întâlneşte obstacole, care nu ajunge la concluzia că ˇs-a înșelat în afirmaţiile sale, nu va descoperi niciodată nimic.

Thomas Edison, fondatorul *General Electric,* a depus de-a lungul vieţii sale mai mult de o mie de brevete de invenţie. A inventat atât fonograful, cât și aparatul care va face posibilă dezvoltarea ulterioară a cinematografiei. Dar înainte de asta, în perioada anilor 1979, a petrecut nopţi întregi în atelierul său din New Jersey încercând să inventeze becul electric. Obsedat de ideea lui, dormea doar patru ore pe noapte; a încercat de milioane de ori să aducă la incandescenţă, într-un bec cu gaz, un filament de tungsten. De ce nu ˇs-a dat bătut? De ce ˇs-a încăpăţânat să încerce de atâtea ori? Adesea se crede că datorită voinţei sale de excepţie ca și când cheia succesului consta pur și simplu în încăpăţânare. De fapt, Thomas Edison era fascinat de toate aceste eșecuri prin care descoperea diferite legi ale naturii. Era conștient că trebuie să experimenteze pentru a ajunge la reușită și că niciodată vreun savant nu descoperise o lege valabilă dintr-odată. în cele din urmă, Thomas Edison a reușit să pună la punct primul bec electric. Secretul inventivităţii sale fascinante constă în raporturile pe care a reușit să le stabilească [u lumea reală pe care nu a considerat-o un simplu material ce trebuie modelat sau un prilej de a-și manifesta puterea, ci, dimpotrivă, un mediu care trebuie interogat, o enigmă care se cere dezlegată sau o sursă inepuizabilă de inefabil.

Atitudinea sa relevă o perspectivă din care putem privi eșecul. Chiar și atunci când filamentul de tungsten

era inert, Thomas Edison nu considera că este învins sau că „a dat greș” – victoria sa consta în puterea de a încerca, în curiozitatea sa insistentă, conștient fiind că singurul mod a se apropia de adevăr este nereușita.

„Un număr mare de succese nu demonstrează niciun adevăr atunci când eșecul unui singur experiment duce la anularea adevărului”, a spus Albert Einstein. O teorie care se verifică printr-un experiment nu este neapărat valabilă: experimentul care o invalidează poate să fie descoperit ulterior. O teorie care poate fi anulată de un experiment este, în realitate, falsă.

Experimentul care invalidează o teorie duce la progres mai mult chiar decât un experiment reușit.

„Înveţi mult dintr-o victorie, dar și mai mult dintr-o înfrângere.”, spune un proverb japonez. Așa se și explică perseverenţa savanţilor. Chiar și atunci când ipotezele lor sunt invalidate, aceștia nu consideră că au pierdut timpul, ci că au progesat. Insuccesele sunt acceptate ca parte din procesul de descoperire a realităţii.

Virtutea erorii este învăţată pas cu pas în toate laboratoarele de cercetare, în medicină, biologie, fizică, astrofizică et[. în activitatea de cercetare, erorile sunt analizate și considerate fie normale, fie acea sevă din care se varsă adevărul. în aceasta constă diferenţa între perspectiva americană și cea franceză. în ciuda faptului că există pedagogi sau profesori care consideră că se poate învăţa din greșeli, sistemul în ansamblu nu ţine cont de acest lucru. Cunoscând teoriile atât de convingătoare ale lui Bachelard, cum altfel am putea interpreta dezaprobarea cu care sunt priviţi elevii francezi care nu înţeleg materia sau nu reușesc să aplice ceea ce au învăţat? Elevii care greșesc rezolvarea exerciţiilor sunt adesea arătaţi cu degetul. Slabele lor rezultate sunt considerate ca lipsă suficientă de exerciţiu, de voinţă sau, și mai rău, de inteligenţă, când, de fapt, ar putea fi interpretate ca etape, ca stadii pe calea cunoaşterii. Este surprinzător că faptul de a greși îi face să se jeneze pe majoritatea elevilor din ciclul gimnazial sau liceal, în timp

ce savanţi și cercetători din lumea întreagă văd în eroare un act normal, formator și necesar.

Din numeroasele concluzii ale studiilor PISA (studii efectuate de OCDE asupra performanţelor educative din ţările membre) rezultă că teama de a nu greși are un procent ridicat în rândul elevilor din Franţa. Dovadă atitudinea lor în faţa chestionarelor cu mai multe variante de răspuns: în ciuda faptului că au cunoștinţe mai bune ca majoritatea candidaţilor, preferă să nu răspundă decât să o facă greșit. Este evident că greșeala este prea puţin valorizată în formarea educaţională pe care o primesc; mai mult, aceasta este considerată o dramă, o infamie.

Acestor elevi ar trebui să li se aducă aminte câte genii, câţi savanţi și câţi artiști au greșit înainte de a ajunge să cunoască succesul. Sau să li se atragă atenţia asupra a ceea ce pot învăţa din greșelile pe care le-au făcut, asupra a ceea ce nu ar fi ˟înţeles *niciodată* dacă nu ar fi greșit. Ar trebui să li se arate toate caietele de schiţe ale unui artist, cu desene reluate, refăcute, șterse, sau partiturile compozitorilor, pline de ștersături și corecturi. Dacă privim manuscrisele lui Proust, mai ales pe cele ale volumului *la umbra fetelor în floare,* păstrat la Biblioteca Naţională a Franţei, suntem uimiţi de numărul mare de corecturi și ștersături, de fraze schimbate sau dislocate și înserate în alte paragrafe. Singurul mod de a atinge o anumită frumuseţe a textului este încercarea de a o căuta. Cele mai reușite pagini nu au fost scrise spontan. Scriitorul a încercat și a tot încercat, pentru ca din aproape în aproape să ajungă la o formă finală desăvârșită. Probabil că la această căutare se referea Samuel Beckett când spunea: „Greșiţi, greșiţi cât mai mult”. Aceasta este definiţia pe care o dă el meseriei de artist. Și tot acesta pare să fie și secretul unei vieţi împlinite.

Jucătorul de tenis Stanislas Wawrinka, câștigătorul Turneului de la Roland Garros din 2015, al Openului Australian și al Cupei Davis în 2014, pare să fi ˟înţeles acest lucru, din moment ce și-a tatuat pe antebraţul stâng acest citat din Samuel Beckett, preluat din *Worstward Ho*

și redat aici integral: *Ever tried. Ever failed. No matter. Try again. Fail again. Fail better.* („Am încercat. Am ratat. Nu contează. Voi încerca din nou. Voi eșua din nou. Voi eșua mai bine.”). întrebat de ce a ales acest citat, el a răspuns că, după părerea lui, nu există mesaj mai plin de speranţă ca acesta.

Eșecurile artistice se aseamănă cu eșecurile din lumea științifică: sunt neplăcute, dar acceptate ca etape necesare, ca trepte către rezultatul final. Ignorând cultura greșelii, aceste eșecuri ar fi cumplit de dureroase. Artiștii și cercetătorii ar fi distruși de sentimentul de eșec așa cum li se întâmplă adesea oamenilor de rând. în loc să se întâmple așa, și chiar în loc să sufere, acești oameni se reîntorc la lucru imediat, cu pasiune și nerăbdare, fascinaţi de fiecare pas pe care îl fac înainte, oricât de mic ar fi el. La urma urmei, ceea ce transformă o greșeală „normală” într-un eșec dureros este felul în care trăim această greșeală, și anume sentimentul eșecului. Cultura greșelii, învăţarea acceptării acesteia ne protejează în faţa sentimentului de eșec.

Elevul speriat în faţa materiilor științifice trebuie să afle că savantul este întâi de toate un individ care știe să se înșele, care știe că progresul științific nu este altceva, așa cum afirmă Bachelard, decât o succesiune de rectificări. Elevul speriat de subiectul unei compuneri ar trebui să arunce un ochi pe manuscrisele pline de corecturi ale lui Marcel Proust. Iar profesorii, în loc să-și copleșească elevii cu notaţii pe lucrări de genul „lucrare confuză” sau „insuficient”, de ce nu ar adopta formule mai deschise ca: „Fă asemenea lui Proust, revizuieşte textul”?

„A greși este omenesc.”, spune proverbul. Sensul pe care îl atribuim acestei maxime este că greșeala nu este gravă, dimpotrivă că este „scuzabilă”. Dincolo de acest sens imediat, există unul mai adânc, pus în lumină de teoria lui Bachelard: greșeala este modul tipic, propriu omului, prin care acesta învaţă. Nici animalele, nici mașinile, nici Dumnezeu, dacă acesta există, nu învaţă din greșeli.

Originea acestui proverb nu este certă: îl descoperim și la stoici ca Seneca și Cicero, dar și la autori creștini ca Sfântul Augustin. Și adesea uităm că el are și o continuare: „A greși este omenește, dar a stărui în greșeală este diavolește”. Admitem că omul poate învăţa din greșeli, dar repetarea acestora înseamnă persistenţa în ignoranţă și condamnarea personală la a nu înţelege niciodată nimic.

Un director al unei companii mi-a spus odată: *„Când unul dintre angajaţii mei greșește o dată, îl laud, dacă repetă însă aceeași greșeală îi spun că este un tâmpit”*. La o primă vedere, afirmaţia aceasta mi-a plăcut profund. Mi ˇs-a părut arogantă, chiar dispreţuitoare. Și așa și este dacă nu ţinem seama de lecţiile oferite de marii artiști și savanţi. Astăzi mi se pare chiar înţeleaptă.

Criza – o fereastră deschisă către noi orizonturi – *o problemă a vremurilor noastre* – *„Acolo unde este pericol crește și salvarea”.*

Friedrich Hölderlin

Starea de criză privită precum un „kaâros”.

Adesea înregistrăm eșecul ca pe o ușă care se închide în faţa noastră. Dar dacă am privi-o în același timp ca pe o fereastră care se deschide?

Acesta este, de fapt, sensul etimologic al cuvântului „criză”, care provine din verbul grecesc *„kreinen”*, ce înseamnă „a separa”. într-o situaţie de criză, două elemente se separă, creând o deschidere, un spaţiu în care putem descoperi ceva. Cu alte cuvinte, se produce o falie, o deschidere prin care putem vedea. Grecii foloseau termenul *„kaâros”* pentru a numi o realitate inedită, *„kaâros”* putând să se traducă prin „ocazie favorabilă” sau prin „moment oportun”. A spune despre o criză că este *„kaâros”* înseamnă să o percepem ca pe o ocazie de a înţelege ce se ascunde în spatele ei, de a citi ceea ce era acoperit.

Observăm virtuţile crizei în toate domeniile, în științele vieţii, ca și în științele economice, pe plan personal sau pe plan politic.

Din această perspectivă, istoria progresului medicinii

este prin esenţă o istorie a maladiilor. Studiind trupul în stare de criză, în disfuncţie, medicii au progresat în observaţiile lor, fiecare boală nouă deschizând o fereastră către înţelegerea metabolismului. Studiind corpul uman în momentele sale de disfuncţionalitate, au descoperit mai bine „cum funcţionează”. Spre exemplu, cazurile de diabet i-au determinat pe medici să studieze modul în care corpul nostru produce zahăr și în ce concentraţie este acesta pompat în sânge. Fără diabetici, medicii ar fi descoperit mult mai târziu rolul hormonului insulinei în reglarea acestei concentraţii.

Același lucru îl putem spune despre uneltele pe care le folosim: „modul eșec” este adesea punctul de plecare al unui gând, al unei meditaţii, al manierei în care înţelegem lucrurile. Acest mod ridică întrebări pe care altfel nu ni le-am fi pus. Cine a rămas în pană cu mașina, în plin câmp, a ridicat capota și cu siguranţă ˇs-a întrebat pentru prima oară în viaţă cum funcţionează un motor. Abia atunci când motorul nu mai merge, ajungem să ne întrebăm de fapt cum funcţionează. Să recunoaştem că nu ne punem această întrebare atunci când gonim cu viteză pe șoseaua scăldată de razele soarelui. în acele momente ne lăsăm purtaţi de beţia vitezei, înţelepciunea eșecului începe cu prima pană – capota se deschide ca o fereastră asupra funcţionării motorului.

În aceeași ordine de idei, fiecare prăbușire a unui avion este urmată de o anchetă a instituţiilor statului, concluziile fiind aduse la cunoștinţa tuturor celor implicaţi în traficul aerian. Dramele aviatice au reușit să aducă informaţii importante pentru sporirea securităţii zborurilor. După accidentul avionului pe ruta Paris – Rio din 2009, cel mai dramatic din toată istoria Air France din cauza numărului extrem de mare de morţi, analiza cutiilor negre a arătat că una dintre cauzele determinante a fost defecţiunea sondelor Pitot, produse de firmele Thales. Blocarea sondelor, provocată de cristalele de gheaţă, a avut drept consecinţă perturbarea indicatoarelor de viteză, fapt care i-a dus pe piloţi în imposibilitatea de a reacţiona

corespunzător atunci când avionul ˇs-a oprit. După acest incident, Air France, dar și alte companii aviatice au înlocuit toate aceste sonde de pe avioanele din dotare. Acest accident a fost *„kaâros”-ul* unei îmbunătăţiri substanţiale a siguranţei la bordul aeronavelor.

Istoria abundă în crize, considerate ferestre către viitor, în momente tragice care pot fi văzute ca tot atâtea *„kaâros”.* Debarcarea Aliaţilor în Normandia la 6 iunie 1944 este consemnată în toate manualele de istorie, adesea fără a se menţiona rolul pe care l-a avut în aceasta eșecul operaţiunii „Jubileul” din 1942. în august 1942, un eșalon alcătuit din canadieni și britanici a încercat să debarce la Dieppe. Operaţiunea a fost un eșec. Din 6.000 de oameni trimiși, 4.000 au murit sau au fost luaţi prizonieri. Eroarea Aliaţilor a fost că nu au însoţit această debarcare de un bombardament aerian sau maritim prealabil, ci au atacat frontal un port foarte bine apărat. Pe fondul acestei crize, aliaţii au înţeles că, pentru a reuși, debarcarea trebuie să fie mascată, ba chiar devansată de o manevră de diversiune.

Crizele noastre existenţiale oferă aceleași învăţăminte. O criză în cuplu este adesea o ocazie de a afla către ce aspiră fiecare dintre parteneri, în ce condiţii pot sau nu să fie fericiţi împreună. Ce este o depresie dacă nu o invitaţie, chiar dacă dureroasă, la a deschide o poartă către ceea ce nu vrem să vedem? Poate că acesta este în fond rolul depresiei: să ne determine să ne oprim și să ne aplecăm asupra noastră, asupra discrepanţei între ceea ce trăim și ceea ce ne dorim, asupra negărilor și asupra dorinţelor noastre subconștiente. Câţi dintre noi și-au analizat subconștientul înainte de a fi suferit o cădere psihică? Se pare că ceva trebuie să se rupă, să nu mai funcţioneze cum trebuie pentru ca, în sfârșit, să binevoim să ne întrebăm dacă „totul este în regulă”. Simptomele depresiei indică faptul că, „sub capacul” conștiinţei, există ceva ce trebuie elucidat, descifrat sau care trebuie înţeles. Este foarte posibil ca acest moment să fie startul unei acţiuni salutare, începutul unei psihanalize care ne va face

să luăm cunoștinţă de noi înșine, să devenim mai lucizi și mai conștienţi de complexitatea fiinţei noastre, pe scurt, mai înţelepţi. în acest caz, depresia poate fi considerată *„kaâros”* momentul în care am deschis fereastra către enigma ascunsă înăuntrul făpturii noastre.

Numeroasele crize cu care este presărată istoria capitalismului sunt tot atâtea ferestre deschise către realitatea acestuia, iar repetarea lor periodică pare să indice faptul că nu este atât de simplu să analizezi ce ascund.

Să luăm spre exemplu criza economică din 2008: propagare rapidă la nivel mondial, efecte ale crizei financiare asupra economiei reale, apariţia unei bule speculative care ar fi putut fi anticipată... în ciuda diferenţelor, această criză seamănă sub multiple aspecte cu crahul bursier din 1929, astfel încât nu putem vorbi de un real progres al științelor economice. Economiștii și-ar dori să fie aidoma inginerilor de aeronave, capabili să sporească stabilitatea și fiabilitatea sistemelor lor după fiecare accident. în domeniul lor însă, progresele sunt puse sub semnul întrebării. De aceea, trebuie să fim prudenţi, neîncrezători și să privim crizele ca pe niște ocazii pe care le avem pentru a descoperi lucruri noi. Uneori, chiar dacă fereastra se deschide, nu suntem pregătiţi să înţelegem ceea ce ni se arată.

Fie că au loc în trupul sau în spiritul nostru, pe scena istoriei sau pe plan personal, crizele destramă cotidianul și descoperim, brusc, o faţetă a existenţei ascunsă până atunci. La acest lucru se referă versurile poetului german Hölderlin: *„Acolo unde este pericol crește și salvarea”.* Dar pentru a recunoaşte apariţia *„salvării”,* trebuie să fim vigilenţi.

Criza colectivă

Meditaţia asupra versului lui Hölderlin se dovedește a fi utilă în crizele politice, sociale, economice, dar mai ales în crizele „de identitate” pe care le traversează Franţa. Sistemul nostru de reprezentări este perturbat: nu mai reușim să ne dăm seama ce reprezintă Franţa și, *a*

fortiori, Europa, nu mai avem încredere în cei care ne reprezintă. Ultimii preşedinţi ai Republicii parcă ˇs-au întrecut să bată recordul de nepopularitate stabilit de predecesorii lor, în timp ce partidele tradiţionale sunt abandonate de susţinători. Adesea, doar o călătorie în străinătate ne face să redescoperim sentimentul mândriei naţionale. Chiar și atunci când suntem victimele unui atac terorist, nu suntem animaţi de sentimentul unităţii naţionale decât pentru câteva zile. Criza emigranţilor oferă imaginea concretă a crizei noastre de identitate – nu știm nici să-i primim, nici să-i refuzăm. Continuăm să spunem că suntem ţara drepturilor omului, dar abia primim câteva zeci de mii de refugiaţi, în timp ce Germania primește un milion. Nu este vorba, desigur, să le închidem ușa în nas de tot, cum a vrut să facă Austria. Invocăm drepturile omului, dar ne comportăm aproape ca Austria. Acest comportament schizofrenic demonstrează că nu mai știm cine suntem. Nu mai știm ce este acela destin comun, nu mai știm, de fapt, ce înseamnă „să fii francez”.

Crizele colective pot fi considerate ferestre care se deschid. Ca în versul lui Hölderlin, ele arată simultan și „pericolul”, și „salvarea”. însuși momentul dificil pe care-l traversăm și care înseamnă pierderea măreţiei noastre naţionale relevă ignorarea acestui adevăr ambiguu pe care îl aduce cu sine orice criză. Orbiţi de neliniștile noastre, riscăm să uităm că o criză nu este doar un sfârșit, ci și un început, o răsturnare a situaţiei de fapt. Privind tot timpul în trecut cu nostalgia că „era mai bine înainte”, ignorăm pericolul care ne paște și salvarea pe care acesta o poate aduce cu sine.

Sesizarea pericolelor necesită atenţie și, mai ales, ancorarea în realitatea prezentă, nu refugiul în fantasmele trecutului, în nostalgii și resentimente. Dacă vom înţelege versul lui Hölderlin, vom avea o altă viziune asupra crizei, viziune care ne va stârni curiozitatea, în loc să ne provoace depresie. Ne vom îndrepta către fereastră, cu neliniște în faţa pericolelor care ne așteaptă, dar plini de nerăbdarea de a descoperi speranţa unor noi zări.

A ne lăsa copleșiţi de ideea identitară până la a resimţi frică sau a bate în retragere înseamnă să ne lăsăm cuprinși de tristeţe. Cei care deplâng decăderea noastră naţională și declinul prezent nu ne fac niciun serviciu. Nimic nu agasează mai tare un spirit chinuit ca un suflet plin de speranţă.

„There is a crack în everything, that3s how the light gets în”, cântă Leonard Cohen în *Anthem: „În orice lucru există o fisură prin care intră lumina”*. Crizele sunt aidoma acestor fisuri: lumina filtrată prin ele devine mai puternică.

Și dacă adevărul Occidentului – care, etimologic vorbind, este „ţinutul unde apune soarele” – ţâșnește din această geană de lumină? La lecţia inaugurală pe care a ţinut-o la Collège de France, istoricul Patrick Boucheron abordează chesţiunea adevărului Occidentului, adevăr pe care îl pune mai degrabă sub semnul „decăderii” decât al unei dominaţii clare și răspicate. Occidentul nostru, subliniază el, a avut sentimentul declinului mereu de-a lungul istoriei. Specialist în Evul Mediu, Patrick Boucheron afirmă că oamenii de odinioară, contemporani cu războaiele religiilor, aveau aceleași dificultăţi în a descoperi sensul pozitiv al Europei Occidentale. Erau, potrivit expresiei unui alt istoric, Lucien Febvre, „oamenii triști ai secolului al XVI-lea”. înaintea lor, ideea de Europă Occidentală nu avusese niciun sens, sau poate doar pe acela „comun, de Maghreb, care pentru geografii arabi reprezintă punctul în care apune soarele și de unde vin vrăjile rele”. în acele vremuri, „Maghrebul” (din arăbescul Magrib, „ţara soarelui-apune”, Occidentul) se opunea „Mahrekului”, Levantului, locul din care răsărea soarele. *„Este aici un pleonasm de un oarecare comic* – adaugă istoricul – *să vorbim despre declinul Occidentului, din moment ce numele său trimite cu gândul la ţinutul nopţii care se pogoară”.* Dar pentru Patrick Boucheron, adevărul și frumuseţea Occidentului constau tocmai în această „lumină a apusului”: în neliniștile noastre care ne fac să evoluăm, în permanenta noastră interogare și neîncredere care relevă un înalt grad de civilizaţie.

„Cine suntem?” se întreabă Patrick Boucheron. în prezent, suntem copleșiţi de regresul identitar care domină contemporaneitatea noastră, pentru că ne-am îndepărtat de legea cea mai preţioasă a istoriei: răul de Europa, adică sentimentul viu al rostului existenţei noastre pe acest pământ, sentiment care reprezintă resortul cel mai puternic al măreţiei și neputinţei noastre”.

Astfel, în viziunea lui Patrick Boucheron, Occidentului îi este proprie capacitatea de a fi știut să asocieze odinioară perioadelor de înflorire o anumită neliniște, de a fi făcut din insatisfacţie adevăratul motor de progres umanist; astăzi, acestei capacităţi i se opune o neliniște care aduce cu sine tendinţa închistării, tendinţa către un „trist regres identitar”.

Este evident că am suferit o înfrângere și că perioada de glorie a Franţei a apus. Nu mai reprezentăm acel tărâm unde era așa de bine să trăiești, acea ţară care reușea să integreze diferenţele într-o singură Republică. Vocea Franţei, odinioară atât de respectată și ascultată în lumea întreagă, nu se mai aude. Cu excepţia unor domenii restrânse ca cel al modei, al produselor de lux sau al gastronomiei, nu mai reprezentăm un model pentru celelalte popoare. Dar tocmai această înfrângere poate constitui motorul renașterii noastre, cu condiţia să reușim să ne amintim de ce suntem în stare noi, occidentalii, cu condiţia să reușim să ne descoperim măreţia în „lumina apusului”.

Aristotel ne-a avertizat că nu este ușor să descoperi *„kaâros”*-ul. în mitologia greacă, Kairos este un zeu chel, cu păr doar în jurul frunţii, înfășurat într-o subţire coadă de cal. Cel care voia să-l prindă se trezea cu mâna pe craniul său neted… dacă nu cumva reușea să-l apuce de cele câteva fire de păr, lucru pentru care era nevoie de atenţie și rapiditate, dar și de o anumită predispoziţie de a accepta provocarea. Probabil că acest din urmă lucru ne lipsește astăzi. Ancorarea într-un trecut fictiv pentru apărarea identităţii franceze rigide și închistate, frica în faţa schimbărilor pe care le aduce timpul înseamnă să nu

luăm în seamă provocările. Istoria confirmă acest lucru: este mai ușor, dar și mai periculos să te lași pradă fricii decât să trezești în tine curajul.

Nu este un lucru la îndemână să înţelegi că începutul și sfârșitul, înfrângerea și victoria, tristeţea și bucuria coexistă. Specificul unei politici adevărate este, în viziunea lui Hannah Arendt, acela „de a deschide noi orizonturi”, cu alte cuvinte de a lua cunoștinţă și de a administra problemele curente. Potrivit autoarei lucrării *la crise de la culture* („Criza culturii”), chintesenţa politicii este de fapt „chintesenţa începutului”. Să încercăm să înfruntăm criza colectivă îndrăznind să ne întrebăm: ce începe? Sau și mai bine: ce începe să fie interesant? Renunţarea în faţa crispării reacţionare este echivalentă cu fuga de această întrebare specifică politicii, întrebare care aduce cu sine o alta, pe deplin justificată de altfel: cine pierde? Dar raţiunea acestei întrebări se pierde total dacă ne concentrăm exclusiv asupra ei. Lăsând-o să se impună în faţa tuturor celorlalte înseamnă să ignorăm virtuţile crizei și, în fond, frumuseţea politicii.

Eșecul ca mod de afirmare a caracterului – *o lectură dialectică* – *„Omul cu un caracter ferm este atras de greutăţi, căci doar lupta dă măsura puterii sale”.*

Charles de Gaulle

Monique Serf a părăsit Parisul în 1950 în încercarea ei de a-și îndeplini visul său de a fi „pianistă și cântăreaţă” la Bruxelles. Lipsită de resurse financiare și de cunoștinţe, găsește cu greu cabarete dispuse să îi ofere o șansă. Când vreunul îi deschide ușile, interpretează cântece de Edith Piaf sau Juliette Gréco, dar fluierăturile publicului o copleșesc. Ceva din felul său de a fi – un soi de austeritate, de rigiditate – nu se potrivește cu scena. Revenită la Paris, la sfârșitul anului 1951, încearcă o nouă serie de auziţii. în cele din urmă, găsește un loc de muncă la *Fontaine de quatre saisons,* un cabaret unde apăreau Boris Vian sau Marcel Mouloudji. La bucătărie. Ca spălătoreasă. Dar acceptă. Nu era cunoscută încă sub numele de Barbara.

Eșecurile nu o abat de la ambiţia sa. Dimpotrivă,

graţie lor devine mai puternică, iar temperamentul său se modelează. în fond, eșecurile sunt teste prin care ne este evaluată puterea dorinţei. Putem profita de ele întrebându-ne care ne sunt dorinţele și încercând să înţelegem că eșecul se datorează, poate, faptului că nu ne doream prea mult acel lucru. Sau dimpotrivă, cum este cazul Barbarei, să resimţim, primind lovitura eșecului, puterea crescândă a dorinţei, ambiţia de a face din această dorinţă scopul vieţii noastre. Barbara va atinge succesul abia zece ani mai târziu. Ea va compune și va interpreta cele mai tulburătoare melodii ale muzicii franceze: *Ma plus belle histoire dʒamour, cest vous, LArgle noir,* sublimul *Dis, quand reviendras tu* sau răscolitorul *Nantes.* Ascultând-o, văzând-o pe scenă, fiind atent la mesajul textelor ei, descoperim că tăria sa de caracter ˟s-a format în vâltoarea greutăţilor și a durităţii vieţii. în momentele în care cântă *„Înţelege că trebuie să renunţi. / Povestea noastră va rămâne una dintre cele mai frumoase amintiri ale mele. / Voi porni la drum, mă voi bucura de minunăţiile lumii, / Alt soare mă va scălda în lumina lui, / Nu pot fi fidelă ca o soţie de marinar*". — simţi forţa pe care numai viaţa aspră și dură o poate genera.

În *Nantes,* Barbara povestește despre sosirea în acest oraș, cel al copilăriei sale, în care tatăl său, care abuzase de ea în trecut și despre care nu mai știa nimic, este pe patul de moarte: *„Acest vagabond, acest dispărut, a apărut din nou în viaţa mea…".* Dar întâlnirea are loc prea târziu: *„Nu am întrebat nimic, /Nu am rostit niciun cuvânt, / Dar din privirile acestor stranii tovarăși ai lui/ Am înţeles că era prea târziu"* Barbara a început să compună acest cântec de o frumuseţe care îţi taie răsuflarea, de o infinită demnitate, la o zi după înmormântarea tatălui ei. îl evocă pe acest om care, așa cum povestește în *LArgle noir,* i-a furat copilăria, dar care dorea totuși ca *„înainte să moară, să se încălzească la zâmbetul ei".* Va muri *„fără un cuvânt de adio, fără un* «te iubesc»". Cel sau cea care a avut o copilărie fericită nu poate compune un asemenea cântec. Doar contactul cu greutăţile vieţii poate da naștere

unor versuri ca cele ale Barbarei. *Nantes* va fi unul dintre marile ei succese.

Proba eșecului este totodată și proba puterii dorinţei noastre – prin ea înţelegem că dorinţa este, uneori, mai puternică decât greutăţile pe care trebuie să le depășim. Cariera generalului de Gaulle de la începutul Primului Război Mondial până la sfârșitul celui de-al Doilea este plin de eșecuri, cu mult mai multe decât cele suferite de Barbara. „Marele Charles" a traversat perioada dintre cele două războaie cu sentimentul eșecului scrijelit pe trup. Primul război „i-a călit sufletul", așa cum va povesti ulterior în *Memorii,* dar adevăratul sentiment de eșec l-a avut din cauza perioadei lungi de prizonierat. Din martie 1916 până la sfârșitul războiului, prizonier fiind, nu a putut să-și ajute ţara în momentele în care aceasta era amenințată de dușmani. „Cred că toată viaţa mea – fie ea scurtă sau lungă – acest regret nu mă va părăsi". îi scrie el mamei sale în noiembrie 1918. De-a lungul perioadei de prizonierat a avut cinci tentative de evadare, toate eșuate. La sfârșitul războiului se va înrola în Polonia, în armata Rinului și în Orientul Apropiat doar pentru că simţea că trebuie să facă ceva cu viaţa lui pe care o vedea sub așteptările sale. în 1934, când publica *Vers l'Ɜarmée de métier* („înarmarea ca profesie") era doar un neînsemnat locotenent-colonel, dar îşi dorea ca această carte să îi aducă, în sfârșit, recunoaşterea. Pentru că nu a reușit să aducă servicii Franţei ca ostaș, îşi dorește să o servească în calitate de scriitor și strateg. Dar cartea are un slab ecou, în ciuda emisiunii de la lansare care a fost difuzată de BBC Londra în iunie 1940: este momentul când Franţa lui Pétain capitulează și se pregătește să semneze armistiţiul; de aceea lucrarea lui de Gaulle va trece pentru o vreme neobservată. Retroactiv, Istoria va semna actul de naștere al Rezistenţei, în iulie 1940, când șeful autoproclamat al rezistenţei în faţa dușmanului îi trece în revistă, pe teritoriul englez, pe cei care se vor numi de acum încolo „francezi liberi", descoperă că aceștia nu sunt nici trei sute. în Franţa învinsă, ocupată și consternată,

nimeni nu îl cunoaşte pe acest general pe care un consiliu de război îl va condamna la moarte în absenţă. Apelul său pare, în cel mai bun caz, fără niciun rezultat. în cel mai rău caz, suspect. Charles de Gaulle, căci despre el este vorba, spera la o înrolare masivă. Dar niciun șef militar cunoscut, nicio figură politică serioasă nu au răspuns apelului său, doar câţiva aventurieri dornici să se arunce în faţa tunurilor, câţiva ofiţeri în rezervă și câţiva pescari de pe Insula Sein. Când aliaţii au debarcat în Africa de Nord la 8 noiembrie 1942, l-au instalat la putere pe Henri Giraud, nu pe Charles de Gaulle. Iar atunci când au debarcat în Normandia, la 6 iunie 1944, au avut din nou grijă să-l ţină pe generalul de Gaulle la distanţă. A fost nevoie de două milioane de parizieni pe Champs-Élysées în 26 august care l-au primit și l-au aclamat pe Charles de Gaulle ca pe un erou, pentru ca aliaţii să fie constrânși să recunoască guvernul provizoriu al Republicii Franceze pe care generalul de Gaulle îl formase la începutul lunii iunie.

„Omul cu un caracter ferm este atras de greutăţi, căci doar lupta dă măsura puterii sale.”, scrie el în *Memorii.* Eșecurile au avut darul să șlefuiască acest caracter, să îl pregătească pentru alte și alte eșecuri. Astfel, lui Charles de Gaulle i-a fost validată dorinţa de a servi Franţa; eșecurile au hrănit împotrivirea lui în faţa vitregiilor sorţii și se vor dovedi a fi cheia succesului său.

Dacă nu ˇs-ar fi lovit de atâtea eșecuri timp de mai bine de 20 de ani, între 1914 și 1940, ar fi fost oare de Gaulle capabil să suporte slabul ecou din 18,22 și 24 al apelurilor pe care le-a lansat poporului francez din Londra?

Viaţa sa îmi aduce în minte viaţa unui alt președinte, american de data aceasta, care și-a început șirul de eșecuri la 31 de ani cu un faliment. La 32 de ani a fost înfrânt în alegerile electorale. La 34 de ani a suferit un nou faliment. Până la 35 de ani a trecut prin moartei femeii iubite și printr-o boală necruţătoare. La 36 de ani a suferit o depresie, la 38 a fost învins în alegerile electorale locale. A fost înfrânt în alegerile pentru Congresul american la 43,

la 46 și apoi la 48 de ani, iar mai apoi, învins în alegerile pentru Senat la 53 și la 58 de ani. La 60 de ani, în sfârșit, Abraham Lincoln a devenit președintele Statelor Unite. Lui îi datorăm abolirea sclaviei. Opoziţia a fost acerbă; de aceea, acest om a cheltuit o imensă energie pentru a duce lupta care ˇs-a finalizat cu acel act de umanism. Ne întrebăm, ca și în cazul generalului de Gaulle, dacă nu revine cumulului de eșecuri meritul de a-l fi pregătit pe acest om pentru ultima și victorioasa bătălie graţie căreia a rămas în Istorie.

Este binecunoscută butada lui Sacha Guitry: „Sunt împotriva femeilor, absolut împotrivă”. Parafrazându-l pe Sacha Guitry, am putea spune că un caracter se formează împotriva eșecurilor, absolut împotriva lor. Viaţa curge în ciuda greutăţilor, absolut împotriva lor. Rămâne doar să înţelegem graţie cărui mecanism.

Teoriile vitaliste ale lui Bergson oferă unele lămuriri. Bergson arată că viaţa este ca o energie – „energie spirituală” mai precis – care curge prin tot ce este viu, vegetal, animal și uman, devenind mai complexă odată cu trecerea timpului. Această viaţă întâlneşte în calea sa obstacole; de aceea trebuie să găsească în sine resurse de creativitate pentru a putea să crească, creativitatea fiind, după Bergson, adevărul profund a tot ce este viu. Astfel, liana continuă să se caţăre, în ciuda tuturor obstacolelor care îi apar în cale. Prin similitudine, putem considera forţa vitală pe care o regăsim la Barbara, la Charles de Gaulle sau la Abraham Lincoln ca fiind expresia unui elan vital mai presus de orice, care traversează vegetalul și animalul pentru a se concentra, în mod miraculos, în creativitatea proprie făpturilor umane deosebite. Această interpretare vitalistă este seducătoare: dacă viaţa este acest elan, acest avânt, atunci nu ne rămâne decât să o probăm.

Cu toate acestea, teoria lui Bergson nu explică un fenomen aparte, dar comun celor trei destine prezentate aici. Avem vaga impresie că Barbara, Charles de Gaulle și Abraham Lincoln au avut nevoie de eșecurile personale

pentru a deveni conștienţi de adevărata și deplina lor forţă vitală. Nu este deloc întâmplător că elanul lor vital a fost mai puternic decât adversităţile pe care le-au avut de înfruntat – au știut să-și tragă energia din acestea.

Filosofia dialectică a lui Hegel ne poate ajuta să înţelegem acest lucru. în întreaga sa operă, Hegel ne prezintă forţe în acţiune care au nevoie de forţe opuse, de ceva care le „neagă" („negare" este termenul folosit de Hegel) pentru a-și dovedi calitatea de forţe. Cu alte cuvinte, un spirit are nevoie de opusul său pentru a ști cine este. Dialectica demonstrează inseparabilitatea contrariilor și, în cele din urmă, capacitatea de a surmonta starea de opoziţie. Conform teoriei lui Hegel, acest proces poate fi observat la toate nivelurile existenţei. Doar atunci când convingerii mele i se opune o alta, iau cunoștinţă pe deplin de ea: este necesar ca o idee opusă să o nege pe a mea ca să descoper toate argumentele necesare pentru a-mi apăra ideea. Acesta este, de altfel, principiul unei bune disertaţii filosofice: teza trebuie să aibă o antiteză pentru a-și demonstra deplina valabilitate. A treia etapă nu presupune doar simpla sinteză, ci o depășire a acesteia – teza este victorioasă, atâta vreme cât înglobează argumentele antitezei. Binele capătă sens doar în faţa Răului: este necesar ca Răul să existe și să amenințe Binele, pentru ca Binele să se erijeze în Bine și să se manifeste în toată splendoarea sa. Hegel merge până la a interpreta crearea lumii de către Dumnezeu în această manieră dialectică. Dumnezeu este Spirit pur. în această calitate, pentru a lua cunoștinţă de calitatea sa de Spirit, are nevoie de ceva diferit de el, și anume, de materie. Astfel, va crea acest ceva „diferit" care este lumea, natura, care i se vor opune și îi vor permite să se afirme ca Spirit. Dumnezeul lui Hegel este un Dumnezeu neliniștit, care vrea să știe cine este și pentru acest lucru trebuie să treacă proba negativităţii.

Dialectica hegeliană ne ajută să ne explicăm felul în care vitalitatea unei Barbara sau a unui Charles de Gaulle a avut nevoie de latura „negativă", de eșec sau de greutăţi

pentru a se manifesta cu adevărat. Puterea de viaţă devine în acest caz inseparabilă de adversitate, iar opoziţia lor este depășită, „dialectizată” prin însăși curgerea vieţii. Eșecul se opune reușitei, dar este necesar acesteia. Dacă Hegel are dreptate, dacă dialectica reprezintă adevărul oricărui proces, atunci opoziţia dinamică poate constitui adevărata propulsie a progresului nostru.

„De-a lungul carierei mele am ratat 9.000 de coșuri. Am pierdut aproape 300 de meciuri. De 26 de ori am fost ales să marchez coșul victoriei și am ratat. Toată viaţa am pierdut și iar am pierdut. De aceea am reușit”. mărturisește baschetbalistul Michael Jordan cu accente hegeliene. Jordan a reușit performanţa de a fi acumulat cele mai multe lovituri în NBA din întreaga istorie a Statelor Unite, dar, dacă studiem cursul vieţii sale, observăm că ratările sunt la fel de numeroase ca succesele. Acest jucător este conștient de faptul că reușita este o succesiune de ratări și de succese, niciodată doar un lanţ de succese. Este conștient că a devenit Michael Jordan atunci când a ratat coșul victoriei, că spiritul său ˝s-a modelat în condiţii de adversitate. Este foarte posibil ca absenţa eșecului să împiedice dezvoltarea deplină și afirmarea adevăratului nostru caracter. Fără puterea negării, ar spune Hegel, forţa de afirmare nu se poate manifesta la adevărata sa intensitate. Autorul *Fenomenologiei spiritului* ar merge și mai departe și ar spune că fără forţa negării nu există forţa afirmării.

Eșecul ca lecţie de umilinţă – *o lectura creștină?*

— *„Faptul că am fost dat afară de la Apple a fost cel mai bun lucru care mi ˝s-a întâmplat”.*

Steve Jobs

Cuvântul *umilinţă* provine din latinescul *„humilitas”,* derivat din *„humus”* care înseamnă „pământ”. Eșecul este întrucâtva „o coborâre cu picioarele pe pământ”, o revenire din starea de Dumnezeu sau de fiinţă superioară, o vindecare de aceste fantasme infantile de atotputernicie care ne fac adesea să ne pierdem busola. Are loc o revenire, o reînvăţare să ne vedem așa cum suntem în

realitate, fapt care poate constitui o imensă șansă în realizarea unei existenţe reușite.

Antrenorii știu bine că pentru un campion orgolios, care are impresia că este imbatabil, nu este rău să mai piardă din când în când. Este un fapt evident în sportul de înaltă performanţă: o înfrângere îl face pe un atlet să îşi recapete vigilenţa, îi redă acea fărâmă de îndoială fără de care talentul nu poate da adevărata sa măsură. Adesea, atletul trebuie să înceteze să se creadă superior pentru a deveni cu adevărat superior. Astfel va învăţa să-și privească adversarul cu respect, fără a-l subestima, și va fi preocupat încontinuu de ideea succesului. Doar abordând această atitudine va reuși să câştige victorie după victorie.

Lecţia de umilinţă pe care ne-o oferă eșecul reprezintă ocazia de a ne evalua limitele, în timp ce delirul narcisist sau iluzia atotputerniciei ne îndepărtează de această luare la cunoștinţă.

Toţi artiștii sau scriitorii au avut parte de această lecţie. Atunci când nu reușesc să producă opera absolută la care visează, îşi dau seama că nu sunt demiurgi, că arta lor opune rezistenţă, că nu pot totul. Această revenire la umilinţă, însoţită de un sentiment al eșecului adesea dureros, constituie de multe ori punctul de plecare într-o nouă aventură creatoare, poate mai modestă la început, dar care poate genera o operă de calitate. Nereușind să-și revoluţioneze arta, artiștii se reîntorc la ceea ce știu să facă, fapt care reprezintă adesea o metodă eficace pentru regăsirea inspiraţiei. Devenind mai umili, eșecul ne conduce pe un drum mai sigur. Adesea, trebuie să simţim pământul pentru a reînvăţa să privim către cer.

Înainte de a fi obligat să părăsească compania Apple, Steve Jobs era o persoană arogantă, cuprinsă de beţia succesului pe care i-o provocase înființarea companiei informatice ale cărei baze fuseseră puse în garajul părinţilor săi. încă din 1980, cifra de afaceri a companiei Apple, înființată în 1976, atinsese un miliard de dolari, iar cotarea sa pe Bursă îi aducea tânărului Steve Jobs, în vârstă de 25 de ani, 240 de milioane de dolari. Acest

eveniment va provoca pierderea controlului asupra companiei sale, dar și pierderea simţului realităţii. Fără să asculte de nimeni, pe deplin încrezător în capacităţile sale, neînţelegând nimic din primirea dezastruoasă pe care americanii o făcuseră primului Macintosh, refuzând orice observaţie din partea colaboratorilor, Steve Jobs a fost treptat îndepărtat din forurile de decizie, pentru ca în 1985 noul președinte impus de acţionari să-l constrângă să-și dea demisia. Deruta sa a fost uriașă: era practic alungat din propria companie. Acest eșec i-a oferit lecţia de umilinţă de care avea nevoie. Trezit la realitate, într-o situaţie-limită, își regăsește spiritul creativ: „La început nu am privit lucrurile așa, dar acum cred că faptul că am fost dat afară de la Apple a fost cel mai bun lucru care mi ˚s-a întâmplat.”, a declarat Steve Jobs în timpul unei emoţionante conferinţe susţinute la Universitatea Stanford în 2005. *„Demisia m-a eliberat și mi-a oferit șansa să intru într-una dintre cele mai creative perioade din toată viaţa mea... A fost un medicament oribil, dar de care pacientul avea nevoie”. Acest* patron vizionar o spune el însuși: eșecul acesta l-a *„eliberat”* de aroganţă și de orgoliu și i-a permis să îşi recapete creativitatea.

Adesea ne imaginăm creatorii ca pe niște făpturi atotputernice, uriași care nu cunosc limite; aceasta este o imagine deformată a realităţii. Creativitatea are o relaţie privilegiată cu umilinţa, mai mult decât cu orgoliul, cu limitele, mai mult decât cu sentimentul de atotputernicie. Marii creatori se raportează și se confruntă în permanenţă cu realitatea și sunt conștienţi de limite.

Trezit la realitate de eșecul suferit, Steve Jobs se va concentra pe ceea ce știa să facă. Va fonda Next, o societate care producea calculatoare și staţii de lucru de lux. Rezultatul acestei noi aventuri a fost derizoriu în comparaţie cu succesul înregistrat de Apple. Dar i-a dat lui Steve Jobs ocazia să-și dezvolte propriul talent, descoperit pe vremea copilăriei, când făcea alături de tatăl său adoptiv componente electronice: acela de a inventa și a dezvolta calculatoare inovatoare, capabile să încânte

publicul larg. Mai târziu, a cumpărat de la George Lucas, creatorul filmului *Star Wars,* studiourile Pixar care vor produce, împreună cu Disney, desene animate ca *Toy Story* sau *Lumea lui Nemo.*

În tot acest timp, Apple a cunoscut o serie de dezamăgiri, mai cu seamă din cauza succesului de care ˇs-au bucurat calculatoarele Microsoft. La marginea prăpastiei, în criză de programe inovatoare, Apple a cumpărat Next și, după doisprezece ani de la concediere, Steve Jobs a fost reangajat ca președinte.

Graţie lecţiei de umilinţă pe care și-a însușit-o, acest mare patron ˇs-a reîntors triumfător în compania pe care a creat-o. Graţie lecţiei de umilinţă, el a fost capabil să se reîntoarcă la preocupările sale de bază și să creeze acele programe performante de care Apple va avea nevoie peste ani. Reîntors la conducerea companiei Apple, Steve Jobs a reluat, îmbunătăţindu-o, reţeta care funcţionase atât de bine la început: design minimalist, folosire facilă, tehnologie de vârf. De asemenea, a ţinut cont de acel detaliu evident pe care în delirul său narcisist îl ignorase: o fabrică nu este jucăria unui dumnezeu, ci o aventură colectivă. Cu echipele sale reunite.

Steve Jobs a lansat *imac* care a cunoscut un succes imens și a declasat rapid vechile PC-uri. Lansarea *imac-ului* a fost însoţită de o amplă campanie publicitară – *„Think different!”* („Gândește diferit!”) – care, ca din întâmplare, aducea în prim-plan figuri istorice reprezentative ale umiliţei, ca Albert Einstein sau Mahatma Gandhi. Vor urma apoi *ibook, ipod, iphone, ipad...*; toate vor cunoaşte un succes enorm. Steve Jobs nu va mai face niciodată greșeala de a considera că doar el are dreptate. Va înţelege că a avea dreptate prea curând, în termeni de afaceri, este o greșeală.

Adesea, savanţii sunt persoane modeste, umile. Acest lucru nu este întâmplător, ci determinat de insuccesele continue, de corectarea neîncetată a ipotezelor false; aşadar, savanţilor nu par să le lipsească ocaziile de a se vindeca de aroganţă sau de iluzia atotputerniciei.

Bachelard afirmă că progresul științei se datorează însuși faptului că savanții știu să accepte cu umilință sancțiunile realității, că posedă acel amestec uimitor de curaj și de umilință care ar trebui, potrivit poetului și filosofului francez, să reprezinte axa umanismului modern. Nu suntem nici Arhimede, nici Newton, dar ne putem lasă inspirați de aceștia. Eșecul ne face să devenim umili și această umilință constituie adesea debutul reușitei, al succesului.

„Nu vă neliniștiți din cauza dificultăților matematice pe care le întâmpinați – spunea Albert Einstein –, *ale mele sunt și mai mari*". în spatele umorului, fizicianul lasă să se înțeleagă faptul că umilința este un veritabil motor pentru știință. Cel care măsoară cu exactitate limitele științei va reuși, în cele din urmă, să le depășească.

Judoul oferă o frumoasă metaforă referitoare la modul în care eșecul ne învață lecția umilinței ce oferă premisele viitoarelor succese. în încleștarea corp la corp, fiecare adversar îl poate trimite în orice clipă la pământ pe celălalt. De aceea, tinerii judoka învață mai întâi lecția căderii. Adică a căderii corecte: trebuie să învețe să fie relaxați, să se rostogolească, să fie elastici și supli, să cadă ca și când ar fi de acord cu această cădere. Un astfel de mod de a cădea simbolizează exact umilința: adversarul a făcut o priză bună și își trimite partenerul la sol, adică pe tatami. Judoka acceptă. Mai mult, profită de această situație pentru că, de fiecare dată când cade, află ceva mai mult despre adversarul său. Căderea reprezintă calea de a descoperi eficacitatea uneia dintre prizele folosite de adversar pe care va ști, ulterior, să o pareze. Atunci când un judoka se ridică, o face înarmat cu o informație nouă despre adversarul său. Lecția umilinței este însoțită de dobândirea de cunoștințe noi.

Eșecul ne face să devenim umili, umilința ne face să devenim mai înțelepți, iar înțelepciunea ne ajută să câștigăm.

Este mai puțin important numărul de căderi, atâta vreme cât ne putem ridica și atâta timp cât ne ridicăm mai

înţelepţi.

Nu putem să scriem despre cădere și ridicare fără să ne gândim la Drumul Crucii al lui Iisus Cristos. Fiecare cădere și suferinţă îl apropie pe Iisus de Dumnezeu. Drumul Crucii este actul fondator al creștinismului. Umilinţa merge aici până la umilire, care la rândul său aduce mântuirea. Iisus cade mai jos decât pământul și de aceea urcă la ceruri. Suferinţa lui este atât de profundă, încât ajunge să se îndoiască până și de existenţa lui Dumnezeu: *„Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?”* Această îndoială este tot o lecţie de umilinţă, de îndepărtare de propria sa natură divină pentru a se uni cu condiţia umană până la moarte. Aceste ultime cuvinte adresate lui Dumnezeu reprezintă ultimul gest de dragoste făcut de Iisus pentru a-i săi. Prin această dăruire, el capătă dreptul de a se ridica la ceruri pentru a atinge adevărul pur al credinţei: nu există credinţă decât în îndoială și împotriva acesteia. A crede înseamnă a te îndoi până în adâncul sufletului.

„Fericiţi cei săraci cu duhul, căci a lor este împărăţia cerurilor”, spune Evanghelia după Matei. Acest verset este adesea interpretat, cu ironie, ca o apologie a oamenilor simpli, ca o invitaţie la a nu discuta învăţămintele Bibliei, ci a crede fără să gândești. Totuși, versetul cere o lectură mai profundă. *„Cei săraci cu duhul”* pot fi inteligenţi și pot recunoaşte limitele acestei inteligenţe cu privire la adevărul revelat în Biblie. Prin aceasta ne situăm în apropierea lui Albert Einstein care, spre sfârșitul vieţii sale, declara: *„Cel mai mare mister este că putem să înţelegem ceva”.*

Sfântul Pavel, un alt exemplu de umilinţă, a avut și el parte de un drum al crucii. Străbătând lumea pentru a duce „vestea cea bună” a Evangheliei lui Dumnezeu, a fost bătut, umilit, întemniţat și, cu toate acestea, a scris: *„În peregrinările mele, inima îmi tresaltă de bucurie”* Ca și Iisus, Pavel trebuie să se lepede de lucrurile mărunte pentru a recunoaşte ceea ce este important. Chiar dacă nu credem în Dumnezeu, putem crede în virtutea umilinţei;

umilința este una dintre învățăturile esențiale ale creștinismului, această religie în care Dumnezeu ˝s-a întrupat într-un bebeluș, într-o ființă neajutorată, delicată, adăpostit într-o iesle. Iată o invitație exemplară la umilință.

Eșecul ca formă de a experimenta realitatea

— O lectură a stoicilor – *„Depinde de tine dacă accepți sau nu ceea ce nu depinde de tine”.*

Epictet

„Doamne, dă-mi puterea de a accepta ce nu pot schimba, voința de a schimba ceea ce pot schimba și înțelepciunea de distinge între cele două”. La această „rugăciune” rezuma Marcus Aurelius înțelepciunea stoicilor. Asemenea preceptelor din cărțile sacre, aceste cuvinte fac parte din categoria celor care au puterea de a schimba vieți. Marcus Aurelius a condus Imp˝eriul Roman din 161 până în 180. După cum se vede, înțelepciunea stoicilor este o înțeleciune a acțiunii. Ce transmite ea, de fapt? Că este inutil să încercăm să schimbăm „ce nu depinde de noi”, că este inutil să vrem să modificăm forțele universului în care viețuim. Mai bine ne-am folosi de aceste forțe pentru a acționa asupra a „ceea ce depinde de noi”. Cu cât luptăm mai puțin împotriva a ceea ce este peste puterile noastre, cu atât mai mult vom putea schimba ceea ce ne stă în putere. Dacă ne risipim forțele înverșunându-ne să modificăm ceea ce nu poate fi modificat, nu vom mai avea forța de a acționa asupra a ceea ce stă în puterile noastre să modificăm.

Deși aceste cuvinte sunt logice și de bun-simț, adesea suntem incapabili să le respectăm. Poate pentru că suntem prea „moderni”. îndepărtați de înțelepciunea antică din cauza secolelor de progres tehnic și științific, obișnuiți încă din leagăn să auzim „dacă vrei, poți”, suntem tentați să credem că totul stă în puterea voinței. Grăbiți să ne avântăm în luptă, ne imaginăm adesea că totul depinde de noi – caz în care avem o imagine deformată a realității. Credem că realitatea este o pastă pe care o putem modela după bunul plac. Succesele noastre nu ne vor convinge de contrariu. Reușita acțiunilor noastre ne face să ignorăm

acest adevăr – că realitatea se opune voinţei noastre – despre care vorbesc Marcus Aurelius, dar și Seneca sau Epictet.

Eșecul ne oferă șansa de a ne trezi la realitate: în faţa ochilor noștri este ceva care poartă numele de realitate. O realitate pe care este dificil să o negăm când am avut o dispută, când am fost înfrânţi, deși am făcut tot ce depindea de noi… în această realitate există lucruri care depind și lucruri care nu depind de noi – căci altfel nu am fi fost învinși, înţelepciunea stoicilor începe prin această luare la cunoștinţă, prin această distincţie, foarte simplă, dar extrem de dificil de acceptat atunci când nu dăm greș.

Această distincţie stă adesea la originea reușitei, a succesului. Marcus Aurelius însuși amintește adesea, în *Gânduri către sine însuși,* că trebuie să plecăm întotdeauna de la această linie de demarcaţie: înainte de a acţiona, trebuie să identificăm ce nu depinde de noi pentru a nu ne obosi încercând să operăm o schimbare. Trebuie să avem voinţa să schimbăm doar ceea ce putem schimba. Trebuie să avem puterea de a nu schimba ceea ce nu poate fi schimbat. Dacă vom avea puterea de a deveni oameni de acţiune stoici, vom câștiga timp și energie din belșug.

Am întâlnit adesea oameni aflaţi în posturi de conducere care mi-ai mărturisit că modul lor de lucru ˇs-a modificat radical din momentul în care au fost capabili să înţeleagă axioma de bază a filosofiei de viaţă a lui Marcus Aurelius. în loc să se agite în toate direcţiile fără să ţină seama de forţele aflate în joc, acești oameni au învăţat să accepte că există lucruri care nu depind de ei, fapt care le-a permis să se concentreze pe restul și să se plaseze mai mult în zona strategiei decât în cea a voinţei și să mizeze mai mult pe jocul de forţe și mai puţin pe raportul de forţe. Mulţi au mărturisit că această metodă are o eficienţă extraordinară în negocierile comerciale. Dacă i-aș fi ˇîntrebat mai multe despre evoluţia carierei lor, despre modul în care au ajuns să se ghideze după această formulă stoiciană, aș fi aflat probabil că majoritatea au făcut-o în

urma unui eșec sau a unui insucces.

Opusul înţelepciunii este, fără urmă de îndoială, negarea realităţii. Să negi că ai suferit un eșec este maniera cea mai sigură de a nu te alege cu nimic, de a nu obţine niciun profit. Experienţa mea de profesor de liceu are confirmarea acestui lucru zilnic: elevul care suferă un eșec, dând vina pe profesorul care „dă notele aiurea”, sau cel care îşi aruncă extemporalul la gunoi ca să nu-și mai amintească de el nu se va obosi să se gândească ce nu a funcţionat cum trebuie. în loc să vedem în eșec un moment neplăcut pe care trebuie să-l alungăm cât mai repede din minte, mai bine am învăţa să-l privim ca pe o ocazie de a ne opri din galopul unei vieţi mult prea trepidante. Refuzul eșecului este echivalent cu refuzul de a profita de o ocazie. înţelepciunea stoicilor ne propune o acceptare profundă a oricărui eșec, căci doar astfel vom învăţa mereu ceva despre realitatea înconjurătoare.

Marcus Aurelius considera universul o lume închisă, un uriaș „nod cosmic” străbătut de diverse forţe. Guvernarea însemna pentru el iniţierea de proiecte politice sub auspiciile acestor forţe cosmice, cu alte cuvinte, de proiecte omenești în acord cu destinul lumii înconjurătoare. Pentru a putea acţiona „asupra a ceea ce depinde de noi”, trebuia să știe să manevreze aceste forţe „care nu depind de noi”. Privind lucrurile din această perspectivă, o politică este sortită eșecului dacă se izbește de forţele naturii, cu alte cuvinte, dacă realitatea îi este potrivnică. Eșecul oferă indicaţii preţioase asupra realităţii forţelor, indicaţii care se pot dovedi hotărâtoare în succesele viitoare. A fi stoic este echivalent cu a fi ˟în stare, chiar și într-o situaţie de criză, să operezi cu acest precept: să observi ce informaţii despre realitate oferă eșecul, să îl privești ca pe o întâlnire fericită cu realitatea, cu forţele universului, cu legile naturii sau cu mecanismele pieţei.

În timpul ultimei finale de Cupa Davis la tenis, Franţa o avea ca adversară pe Elveţia. Pentru a câştiga acest turneu trebuie să câştige trei meciuri din cinci. După ce a

pierdut duelul cu Gaël Monfils, Roger Federer a răspuns la tradiţionalele întrebări de la finalul meciului. Scorul presupunea un ducl între Franţa și Elveţia. Fiind un tip *fairplay* ca întotdeauna, Roger Federer a început prin a lăuda calitatea jocului excepţional al adversarului. Apoi a adăugat câteva cuvinte cărora nimeni nu le-a dat importanţă pe moment: „Am pierdut, dar acum am aflat ceea ce voiam să știu”. Se referea la ceva anume, la calitatea terenului, la viteza mingilor, la reacţiile publicului, la capacitatea sa fizică după recentul accident pe care îl avusese? Nimeni nu a putut să spună despre ce era vorba. Este sigur însă că Federer a profitat de înfrângere pentru „a afla ceea ce voia”. Ulterior, a câştigat celelalte două meciuri, unul la simplu, iar celălalt la dublu, avându-l ca partener pe Stanislas Wawrinka, eliminând astfel Franţa și câştigând Cupa Davis pentru Elveţia. Auzind acea frază sibilinică a lui Federer în acea dimineaţă, m-am gândit că numărul unu mondial la tenis masculin are ceva din mentalitatea stoicilor.

Privind în urmă la viaţa sa dură, dar exemplară, Nelson Mandela spunea același lucru: *„Eu nu pierd niciodată, câştig sau trag învăţăminte”.*

Învăţându-ne câte puţin în fiecare zi să fim stoici, eșecurile noastre ne pot ajuta să ne îndepărtăm de sentimentul de nedreptate. Marcus Aurelius a întâlnit de-a lungul activităţii sale numeroase obstacole și piedici. Pentru el însă, eșecul nu este nici corect, nici incorect. înţelepciunea stoicilor recomandă indiferenţa în faţa acestor lucruri prea omenești.

Forţele universului nu sunt nici corecte, nici incorecte: ele sunt, pur și simplu. Trebuie să le luăm ca atare, să învăţăm să le folosim în favoarea noastră, ba chiar să integrăm acţiunile noastre în jocul lor. Soarta nu este nici dreaptă, nici nedreaptă din moment ce se situează deasupra oamenilor. Drept și nedrept sunt interpretări omenești. Nemulţumirea în faţa realităţii este echivalentă cu fuga, cu izolarea într-un raţionament subiectiv, lipsit de productivitate.

Chiar dacă nu credem în forţele universului sau în destin, trebuie să profităm de ideea stoicilor, conform căreia sentimentul de nedreptate nu aduce niciun beneficiu. Ba dimpotrivă: ne împiedică să reacţionăm sau să acţionăm în viitor. Avem libertatea de a nu adăuga realităţii, situaţiilor dificile sau eșecului, acest inutil sentiment de nedreptate. Așa este viaţa – nu are nevoie să fie dreaptă pentru a merita să fie trăită.

Psihoterapeuţii, psihologii și psihanaliștii confirmă faptul că pacienţii se simt mai bine din momentul în care se detașează de ideea că sunt victimele unei nedreptăţi și îşi iau viaţa așa cum este, „Asta e.”, fără resentimente sau amărăciune, ci plini de curaj și detașare, plini de bucuria de a trăi. Nu este vorba de un *„Asta e, nu am noroc.”,* ci de un *„Asta e, depinde de mine cum va fi mai departe”* Aceasta este realitatea și aceasta este virtutea eșecului, de a ne oferi puterea, tipică stoicilor, de a ţine cont de realitatea care nu (mai) depinde de noi.

Ray Charles și-a pierdut vederea la vârsta de șapte ani. A suferit după fratele său, mort prin înecare, pentru ca, la vârsta de cincisprezece ani, să îşi piardă și mama. *„Aveam de ales între a mă așeza la colţul străzii cu un baston alb și cu un castron în mână sau a face totul ca să devin muzician”,* povestește el. Atitudinea lui este tipic stoică și îmi aduce aminte de cuvintele lui Epictet: *„Depinde de tine dacă accepţi sau nu ceea ce nu depinde de tine*”. Simpla afirmaţie *„Aveam de ales...”* este revelatoare. Ray Charles nu și-a risipit energia plângându-și soarta. Și-a acceptat orbirea ca pe un dat care nu depindea de el și și-a canalizat forţele pentru a deveni acel muzician și cântăreţ genial căruia îi datorăm piesele *What’d I Say, Hit the Road Jack* sau *Georgia on my mind.* Ray Charles a știut să accepte, ca un adevărat stoic, diferenţa între ceea ce nu depindea de el (pierderea mamei, a fratelui și a vederii) și ceea ce depindea de el (dezvoltarea talentului pe care îl avea, compensarea lipsei văzului printr-o memorie fantastică). *„Sunt orb, dar se putea și mai rău, aș fi putut fi negru!”* a glumit el odată cu

un ziarist. Ray Charles a avut puterea, în faţa opoziţiei sorţii, să rostească acel „Asta e”. fără resemnare, plin de viaţă, cu umor, având bucuria de a trăi. Nu și-a spus că „Nu este drept”. A răspuns „da” realităţii, un „da” care pare să fi fost „marele da al vieţii” lui Zarathustra al lui Nietzsche, un alt fel de a spune că ești de acord cu ceea ce ești; sesizăm aici identitatea cu viziunea stoică care afirmă că nu trebuie să deplângi ceea ce nu poate fi schimbat, dar trebuie să faci totul pentru a schimba ceea ce poate fi schimbat. Acceptarea stoică nu este nici pe departe echivalentă cu resemnarea. Este o afirmare, o aprobare a unui dat. în faţa unui eșec, ca în faţa oricărui test, întrebarea care se pune nu se referă la drept și nedrept, ci la învăţămintele pe care le putem obţine din acesta și la felul în care putem valorifica ulterior aceste învăţăminte.

„De poţi ca munca vieţii, năruită, ˇS-o faci de la-nˇceput precum a fost; Dacă-ndrăznești agonisita-ţi toată ˇS-o pui, fără clipi, pe-un singur zar, Și, dac-o pierzi, să-nˇepi ca prima dată Fărsă te plângi cu un oftat măcar.

Sunt versuri din poemul *Dacă* al lui Rudyard Kipling care se încheie astfel: *„… fiul meu: atunci – ești Om!”*

Mesajul stoic este evident: ca să devii un om adevărat, trebuie să știi să pierzi. Să pierzi și să reîncepi să reconstruiești ceea ce ai pierdut. Protestul la adresa lumii înconjurătoare este inutil, ba chiar neproductiv, prin faptul că ne epuizează forţele necesare reconstrucţiei, ne îndepărtează de lumea reală. *„Nu râde, nu plânge, înţelege”,* scria Spinoza, cu accente stoice, în *Etica.*

Același lucru îl afirmă și Kipling: *„… să-nˇepi ca prima dată/ Fărsă te plângi cu un oftat măcar”*[12]: fără să te plângi de nedreptate, fără a învinovăţi lumea din jur, cu forţa stoică a celui conștient de micimea sa în univers, de neputinţa sa de a schimba ordinea lucrurilor, dar care știe că poate jongla cu aceste forţe mai presus de puterile sale.

Eșecul nu depinde de noi. Dar de noi depinde felul în care ni-l asumăm și alegem să-l trăim. Ne putem plânge de

1 Traducere de Dan Duțescu. (n. *trad.)*

2 *Ibidem, (n. trad.)*

nedreptatea care ni ˇs-a făcut sau putem aborda eșecul ca pe o șansă de a privi realitatea în faţă, ca pe o invitaţie de a deveni cu fiecare zi puţin mai stoic. Ray Charles avea dreptate: avem de ales.

Eșecul ca șansă de a ne redescoperi – *o lectură existenţialistă* – *„Atunci când cânţi o notă, doar următoarea îţi spune dacă cea dinainte a fost corectă sau falsă”.*

Miles Davis

„Existenţaprecede esenţa”. Deși pare greu de înţeles, această afirmaţie a lui Sartre este foarte simplă. Ea spune doar că suntem liberi să existăm, să ne reinventăm și să ne corectăm de-a lungul vieţii, în funcţie de istoria personală. Că această istorie este chiar mai importantă decât darurile din naștere, genele sau clasa socială din rândurile căreia provenim. Prin această afirmaţie care se situează în centrul filosofiei existenţialiste, Jean-Paul Sartre se plasează în rândurile filosofilor devenirii ca și Nietzsche care, în *Așa grăit-a Zarathustra,* reia porunca lui Pindar: *„Devin-o ceea ce ești”* Pentru a reuși să ne afirmăm unicitatea este nevoie uneori de întreaga viaţă, sunt necesare aventuri și încercări care să ne determine să părăsim confortul cotidian.

Filosofii devenirii se opun filosofilor esenţei; aceștia din urmă se concentrează mai puţin pe istoria personală, punând accentul pe adevărul imuabil a individului, pe ceea ce creștinii au numit „suflet”, Leibniz – „substanţă”, iar Descartes – „eul”. Această opoziţie datează în fond din perioada timpurie a filosofiei, încă din vremea „presocraticilor” Heraclit și Parmenide. Heraclit, filosof al devenirii, recurge la metafora râului pentru a evoca curgerea universală: *„Nimeni nu se scaldă de două ori în același râu*”. La rândul său, Parmenide, filosof al esenţei, definește divinitatea ca *„neclintită și eternă”.* Filosofii îl preferă pe Parmenide lui Heraclit. Sunt puţini acei filosofi heraclitieni, ca Nietzsche sau Sartre. Filosofii valoroși – Platon, Descartes, Leibniz – sunt aproape toţi parmenidieni, crezând în esenţă mai mult decât în

devenire. Virtutea eșecului se confruntă cu filosofia parmenidiană: dacă eșecurile pe care le înregistrăm au darul de a ne ajuta să evoluăm, poate fi riscant să privim acest lucru ca pe o afirmare a „esenţei” noastre. Motivul pentru care primim eșecurile cu neplăcere este acela că le percepem ca pe o oglindă a ceea ce *suntem.* Privind din alt unghi înseamnă să credem că eșecul deschide perspective asupra a ceea ce am putea deveni. Perspectiva că eșecul ne poate ajuta să revenim, să ne reorientăm, să ne reinventăm ţine de filosofia devenirii; înseamnă că ne plasăm de partea lui Heraclit, contra lui Parmenide.

Eșecurile pot avea virtutea de a ne descoperi disponibili pentru o schimbare, pentru o bifurcaţie existenţială care se va dovedi salutară. Iată o altă virtute a eșecului: eșecul nu ne face neapărat mai înţelepţi, mai umili sau mai puternici, ci pur și simplu dornici să încercăm și altceva.

Dacă Charles Darwin nu ar fi renunţat la studiile sale de medicină și teologie, nu ar fi plecat niciodată în acea călătorie pe mare, hotărâtoare pentru cariera sa de savant și pentru înţelegerea mecanismelor evoluţiei.

Tânărul Charles Darwin a început să frecventeze cursurile unei școli de medicină din Scoţia pentru că tatăl său, medic, voia ca fiul lui să ducă tradiţia familiei mai departe. Revoltat de metodele chirurgicale brutale, plictisit de cursurile teoretice, a rezistat un timp, ocupat fiind să studieze, pe geamul sălii de curs, viaţa păsărelelor, pentru ca în cele din urmă să părăsească definitiv facultatea. ˇS-a înscris la Christz̨s Collège din Cambridge, la cursuri de teologie, cu intenţia să devină pastor anglican. Dar nu ˇs-a simţit nici aici atras de cursuri, preferând să călărească sau să colecţioneze fluturi decât să asculte predicile referitoare la Dumnezeu; prin urmare, abandonează școala pentru a doua oară. Cele două eșecuri succesive nu l-au învăţat nimic important despre corpul uman sau despre adevărul lui Dumnezeu, dar i-au oferit ocazia să pornească într-o călătorie pe care altfel nu ar fi ˇîntreprins-o niciodată. Darwin a hotărât să se îmbarce pe

o navă pentru doi ani. Sirenele lui *Beagle* au răsunat în portul Woolwich, de pe Tamisa, acolo unde a început totul. Vocaţia sa a prins contur de-a lungul acestei călătorii care i-a dat prilejul să observe și să studieze diferitele specii pe care le-a întâlnit în cale. Toţi îndrumătorii din școlile care promovează ideea alegerii unui drum de urmat ar trebui să citească *Jurnalul de bord al călătoriei pe Beagle* de Charles Darwin.

Înainte de a scrie primul volum din aventurile lui Harry Potter, Joanne Rowling trecuse printr-un dublu eșec: sentimental și profesional. Părăsită de soţ, pierzându-și locul de muncă de la Amnesty Internaţional din Edinburgh, având de crescut un copil mic, Joanne ar fi ajuns în stradă, dacă nu ar fi fost găzduită de sora ei. Copleșită de un violent sentiment de mânie existenţială, ea va povesti mai târziu, după succesul fenomenal pe care l-a avut cu *Harry Potter,* că doar atingând limita de jos a existenţei a reușit să se redreseze și să descopere un nou drum. în viaţa de până atunci, constrângerile serviciului și cele familiale o făcuseră să îşi înăbuşe avânturile scriitoricești cărora le acorda doar din când în când câte puţin timp, în pauza de prânz, înainte de a se întoarce să-și reia lucrul. Joanne a privit eșecul ca pe o șansă potrivită de a-și schimba viaţa. Lucrurile însă nu au fost simple. Neavând niciun ajutor pentru creșterea fetiţei, putea să scrie doar în timpul pauzelor de somn ale acesteia sau noaptea. Adesea, în cafenelele din Edinburgh putea fi văzută o tânără mamă, cu figura obosită, înnegrind pagini întregi și aruncând din când în când câte o privire către landoul în care fiica sa dormea. Obișnuiţii cafenelei The Clephant House, unde mergea de obicei să scrie, credeau că venea să lucreze aici din lipsă de căldură acasă. Cu puţin înainte de divorţ, Joanne îşi pierduse mama, după o grea suferinţă provocată de scleroza în plăci. Astfel, personajul principal ˚s-a impus de la sine: un tânăr ucenic vrăjitor care suferea, ca și ea, de lipsa părinţilor pierduţi. Odată terminată cartea, i-a trimis primul capitol unui agent literar care i-a înapoiat-o rapid. A găsit altul, alături de care a întâmpinat vrei 20 de

refuzuri din partea editurilor. Când cartea a fost în sfârșit publicată și a cunoscut succesul știut, Joanne a înţeles că ceea ce crezuse a fi un eșec doborâtor o orientase pe un drum mai potrivit felului ei de a fi, de la care viaţa ei anterioară, în aparenţă „mai reușită”, o deturnase de fapt.

Dacă Serge Gainsbourg ar fi fost pictorul care se ambiţiona să devină, nu ar fi compus niciodată toate acele melodii pentru Brigitte Bardot, Juliette Gréco, France Gall, Isabelle Adjani sau Jane Birkin. Lumea uită adesea perioada de criză pe care a traversat-o; distrugându-și pânzele, a renunţat la visul său de pictor pentru a se consacra acestei „arte minore” care era muzica ușoară. Pictând alături de André Loth sau de Fernand Léger, Serge compunea muzică pentru traiul de toate zilele; înţelegând că nu poate să trăiască din ce picta „înainte de cincizeci de ani”, a renunţat la cele mai mari ambiţii ale sale, reorientându-se. Această renunţare, suportată greu, l-a determinat să insiste asupra muzicii. Eșecul său ca pictor nu numai că l-a orientat către muzică, dar l-a și eliberat. Comparată cu pictura, pe care o așeza deasupra tuturor artelor, „arta minoră” a muzicii ușoare nu era pentru el un angajament serios. Tânăr pictor figurativ într-o perioadă în care la modă era arta abstractă, Serge și-a propus un ideal foarte înalt: să fie un geniu sau nimic. în calitate de compozitor și de cântăreţ, a adoptat atitudinea opusă. A îmbrăţișat muzica timpului, și-a schimbat stilul în funcţie de modă și a compus pentru alţii, fără să fie părăsit vreo clipă de sentimentul de eșec existenţial. Dar această relaxare i-a permis să ofere măsura întregului său talent. Cazul său este ușor diferit de cel al lui Darwin sau al lui J.K. Rowling: eșecul l-a orientat pe un alt drum, acceptat cu detașare și amărăciune, fapt care va da o notă aparte compoziţiilor sale și îi va aduce succesul. Eșecul său ca pictor are așadar un dublu rol în succesul pe care l-a cunoscut ca autor-compozitor și interpret.

Într-o broșură de factură cultă – *Le Zen dans l3art chevaleresque du tir à tare* („Practica zen în arta cavalerească a tirului cu arcul”) –, Eugen Herrigel explică

faptul că arcașul reușește să atingă ţinta doar atunci când este perfect relaxat, o secundă de crispare fiind suficientă pentru a rata lovitura. *„Lovitura are lejeritatea necesară doar atunci când arcașul însuși este surprins de plecarea săgeţii din arc.”,* scria el înainte de a preciza: *„Obstacolul de care vă loviţi este însăși ambiţia voastră de a câştiga”.*

Serge Gainsbourg a compus în 1965 pentru France Gali *Poupée de care poupée de son* cu care a câştigat Eurovisionul – un cântec alert, compus după reţeta enunţată de Eugen Herrigel. Un cântec excelent, pentru că a fost scris cu detașare, obţinută graţie eliberării de obsesia de a fi un nou Van Gogh. Este de ajuns să ascultăm *Vieille Canaille* sau *Des vents des pets des poums* ca să înţelegem că Serge Gainsbourg nu a abordat cântecul așa cum a abordat pictura. Este de ajuns să ascultăm *La Javanaise* sau *La Chanson de Prévert* ca să înţelegem că eșecul pictorului Gainsbourg, contrar a ceea ce acesta a declarat totdeauna, nu l-a condamnat la un destin ratat, ci l-a eliberat.

Privite adesea ca niște fundături, unele eșecuri sunt nu neapărat căi închise, cât răscruci. Destinele evocate aici mă fac să mă gândesc la metafora pietrei pe care o dezvoltă Sartre în *Fiinţa și neantul: „O piatră cu care mă lupt dacă vreau să o mut din loc se va dovedi un ajutor de nepreţuit dacă vreau să mă caţăr ca să contemplu o privelişte*”. O coordonată a existenţei noastre este timpul, iar rezultatul final al faptelor noastre depinde de voinţa noastră; de aceea, spune Sartre, stă în puterea noastră să transformăm *„obstacolul”* care este piatra într-un *„ajutor”.* Cu alte cuvinte, esenţa stă în forţa de caracter a individului, în viziunea sa. Conceptul de bază al existenţialismului sartrian este „proiectul”. Existenţa nu este automat echivalentă cu un adevăr fix și etern, ci reprezintă proiecţia neîncetată în viitor. Lovindu-ne de bariera eșecului, putem modifica modul de proiecţie în viitor, folosind panouri indicatoare.

În 2009. la San Francisco a avut loc prima mare conferinţă internaţională pe tema eșecului, devenită apoi o

obișnuinţă în Silicon Valley. Principiul acestor *„failcon”* (din *„fail”* pentru „eșec” și *„con”* pentru „conferinţă”), care pot fi urmărite în format video pe internet, este să prezinte mărturiile unor oameni de afaceri sau ale unor sportivi despre rolul pe care l-a jucat eșecul în viaţa lor. Aceste persoane povestesc cum insuccesele i-au trezit, i-au susţinut sau orientat spre căi pe care nu le întrevăzuseră iniţial și pe care au cunoscut ulterior succesul. Vorbitorii au adesea vârste fragede. Este de ajuns să îi asculţi pe unii dintre ei pentru a înţelege în ce măsură transformările economice și, odată cu ele, noul tip de antreprenor pe care acestea îl impun sunt rezultatul eșecurilor și al capacităţii lor de a se reinventa graţie acestei experienţe.

Există și câteva aspecte supărătoare *la failcon*: maniera în care se ia cuvântul, psihologia automat pozitivă, finalul obligatoriu fericit. Cei care vin aici și iau cuvântul povestind despre eșecurile lor folosesc doar timpul trecut... Aceste conferinţe au loc acum și în Franţa, fără să cunoască însă același succes ca în America. Nu ne rămâne decât să descoperim în relatările participanţilor povești, destine și reveniri, răscruci de drumuri și victorii, bărbaţi și femei care se definesc nu prin ceea ce sunt, ci prin ceea ce fac, care pun înaintea scopului pe care și l-au propus puterea de adaptare sau de reinventare. Ai crede că toţi acești oameni l-au citit pe Sartre care scrie în *existenţialisme est un humanisme* („Existenţialismul este un umanism”): *„Omul este suma faptelor sale”.*

Prin această idee Sartre se opune filosofiei intenţiei a lui Kant pentru care valoarea umană se măsoară prin calitatea intenţiei. Ascultându-i pe toţi acești oameni de afaceri cărora eșecul le-a deschis ochii sau le-a favorizat accesul către proiecte noi, înţelegem mai bine de ce „psihanaliza existenţialistă” inventată de Sartre a avut un succes mai mare în Statele Unite decât în Franţa. Sartre propune o formă stranie de psihanaliză, anti-freudiană, care are la bază ideea că este lipsit de relevanţă să îi ceri subiectului să-și evalueze trecutul sau istoria familială. Este cu mult mai profitabil să se lucreze cu el asupra

numeroaselor proiecte posibile sau să descopere persoana care ar putea oferi sens vieţii sale prezente.

Există un număr mare de oameni de afaceri care au profitat de eșec pentru a se reorienta în carieră. Dezvoltatorul francez Jean-Baptiste Rudelle a participat la o astfel de conferinţă *(failcon)* și a povestit despre succesul răsunător al firmei sale, Critéo. Totul a început în magazia unui butic parizian. Ideea sa iniţială era să creeze un sistem de recomandare de filme și de articole de pe bloguri. Dar eșecul start-up-ului l-a determinat să folosească tehnologia de care dispunea într-o cu totul altă direcţie – vânzarea de publicitate direcţionată online. în câţiva ani, Critéo a trecut de la o afacere de magazie din arondismentul XIII al Parisului la listarea pe Nasdaq pe Wall Street unde actualmente este cotată la 2,41 miliarde de dolari. Talentul creatorului său a fost să sesizeze că ceva nu funcţiona cum trebuie și să-și modifice radical viziunea, să se orienteze către altceva.

În aceeași ordine de idei, eșecurile în cariera de salariat deschid calea către antreprenoriat. Candidatura japonezului Soichiro Honda a fost respinsă la interviul de angajare pentru un post de inginer la Toyota. Traversând o lungă perioadă de șomaj, Honda a avut ideea de a fabrica el însuși scutere și de a le comercializa – astfel ˝s-a născut firma Honda.

Existenţialismul promovează ideea că o viaţă nu este de ajuns pentru a epuiza toate posibilităţile pe care le avem. De aceea trebuie să avem grijă să nu ratăm prea multe.

Moartea este cu atât mai renegată, cu cât viaţă este privită nu ca esenţă sau valoare eternă, ci ca „proiect”. A împărtăși ideile existenţialiste înseamnă să ne temem că succesul repurtat într-o activitate ne va bloca acolo, anulându-ne astfel posibilitatea de a afla până la sfârșitul vieţii cine suntem cu adevărat. împotriva părerii comune, eșecul este valorizat graţie deschiderii pe care o oferă: cu cât ai mai multe eșecuri, cu atât simţi că trăiești mai intens.

Parcursul biografic al lui Jean-Christophe Rufin oferă un frumos argument al acestei teorii, în aparenţă paradoxale. De altfel, acest om ar fi putut susţine o superbă *failcon* care i-ar fi surprins pe toţi cei care și-au prezentat evoluţia ca pe un șir liniar de succese.

Medic în spital la începutul carierei, Rufin a fondat organizaţia *Médecins sans frontières (Medici fără frontiere),* apoi a condus *Acţion contre la faim (Acţiunea împotriva foametei).* Devenit ambasador al Franţei în Senegal, apoi în Gambia, a început să fie recunoscut în lume graţie cărţilor sale, cu care a obţinut chiar un Premiu Goncourt în 2001 pentru *Rouge Brésil* („Brazilia roșie"). A fost admis în Academia Franceză în 2008, devenind astfel cel mai tânăr membru al acesteia. De curând, a cunoscut un imens succes cu cartea sa care relatează despre călătoria în Compostella – *Immortelle Randonnée: Compostelle malgré moi* („Drumul către Compostella"). Din această enumerare, am putea trage concluzia că acest om a transformat în aur tot ce a atins. în realitate lucrurile nu stau deloc așa. Drumul său a fost sinuos, plin de eșecuri sau decepţii. Orientarea sa către oameni și acţiunile umanitare a fost determinată de faptul că a înţeles că nu putea fi medic în sensul în care îşi dorea să fie în sistemul medical actual. Ulterior, când a sesizat impasul în care se aflau acţiunile umanitare, ˇs-a orientat către politică. Din cauza incapacităţii sale de a evolua într-o lume politică bazată pe constrângeri, relaţii și limbaj de lemn, ˇs-a dedicat scrisului. Ca scriitor, a reușit să fie încununat de toate meritele – Premiul Interallié, Premiul Goncourt, Academia Franceză…; ajuns în acest punct, a simţit nevoia să se îndrepte către Compostella, pentru a se reculege, pentru a nu cădea în „automulţumire", în capcana acelei singure esenţe despre care vorbește Sartre.

Când instrumentiștii săi se temeau să nu greșească, Miles Davis devenea furibund. Le reamintea, cu vocea sa gravă, că nu există greșeală mai mare decât să vrei să nu faci nicio greșeală. Creatorul melodiilor *Birth of the Cool* și *Kind of Blue,* care și-a reinventat fără încetare propria

muzică, avea această formulă genială: *„Atunci când cânţi o notă, doar următoarea îţi spune dacă cea dinainte a fost corectă sau falsă”*. Iată un rezumat al înţelepciunii existenţialiste a eșecului: nu există notă falsă în absolut. Jazzmanul are libertatea de a face o disonanţă frumoasă și de a o însera în linia melodică generală, în povestea pe care o relatează, în ritmul muzicii sale. Lui Sartre îi plăcea, de altfel, jazzul. în *Greaţa,* rarele momente în care Roquentin reușește să iasă din starea sa de rău sunt cele în care ascultă muzică. Viaţa noastră este ca o piesă de jazz. Să avem impresia că o notă falsă există în absolut ca și cum am crede că timpul nu există, ca și cum am uita că navigăm pe fluviul devenirii, nu în spaţiul ideilor veșnice.

Eșecul ca act ratat sau ca accident fericit – *o lectură psihanalitică* – *„În orice act ratat este un discurs reușit”.*

Jacques Lacan

Eșecul ca act ratat

La ce aspira Charles Darwin cu adevărat? Să devină medic precum tatăl lui sau să devină un pionier deschizător de drumuri noi în istoria științei? Eșecul său în medicină pare că i-a permis să își atingă adevăratul scop. Să înţelegem de aici că și-a „dorit” acest eșec?

Soichiro Honda a afișat o mediocritate deconcertantă în timpul interviului de angajare pentru postul de inginer de la Toyota. Răspunsurile lui au fost banale, plate, dar eșecul acesta i-a permis să își realizeze dorinţa cea mai profundă, o dorinţă de care aproape că nu era conștient: să pună bazele propriei sale uzine. Sunt tentat să descopăr în aceste situaţii niște acte ratate în sensul psihanalizei freudiene: acte ratate și reușite în același timp. Ratate din punct de vedere al intenţiei conștiente, dar reușite din punctul de vedere al dorinţei inconștiente. Actul ratat, spune Freud, reprezintă inconștientul care reușește să se exprime. Lapsusul, care este un act de limbaj ratat, reprezintă incapacitatea noastră de a formula ceea ce vrem să exprimăm, în timp ce inconștientul se manifestă

fără bariere. Există o logică comună care domină manifestarea dorinţelor noastre secrete dincolo de fapte și de cuvinte, așa cum actele noastre ratate ascund eficacitatea unei strategii inconștiente.

Pentru a înţelege în ce măsură eșecurile pe care le suferim ascund dorinţe inconștiente, să aruncăm o privire asupra modului în care Freud a revoluţionat conceptul de subiect uman, arătând că viaţa psihică este divizată în trei părţi, numite de el „topice”: „ego”, „sine” și „supraego”. *„Ego-ul nu este stăpân în propria casă”,* ne avertizează el. Suveranitatea „ego-ului” conștient este ameninţată din două direcţii: din interior și din exterior. Prin interior Freud înţelege energia psihică inconștientă sau „șinele” care subminează ego-ul prin toate pulsiunile refulate încă din copilărie și care urcă în timp spre suprafaţă. Exteriorul este reprezentat de imixtiunile „supraeului”, respectiv ale idealului social și moral al eului care este, el însuși, în mare parte inconștient. Inconștientul este deci o energie activă, dinamică, care se manifestă profitând, la nevoie, de însuși actul ratat. Această energie poate proveni la fel de bine dinspre „sine”, ca și dinspre „supraeu”. Prin actele noastre ratate putem exprima agresivitate refulată, dar la fel de bine putem exprima ambiţii pe care nu vrem să le recunoaştem. Un soţ „ratează” un gest tandru și îşi lovește soţia peste faţă. Din perspectiva actelor ratate, prin el se manifestă „șinele” care în acest mod este satisfăcut: acest soţ simţea nevoia inconștientă să-și lovească soţia. Dacă însă un individ eșuează la un interviu de angajare pentru că, de fapt, aspiră la mult mai mult decât postul în cauză, „supraeul” este cel responsabil de acest eșec. în ambele cazuri putem sesiza atât eșecul, cât și reușita care se manifestă simultan, fiind o simultaneitate a unei neplăceri conștiente și a unei bucurii inconștiente, după cum spune fondatorul psihanalizei.

Ne plângem adesea de monotonie, facem lucruri care ne displac și ne mirăm că nu reușim să le înlocuim cu altceva. Explicaţia constă în faptul că, în ciuda neplăcerii conștiente, resimţim o plăcere inconștientă în urma

realizării acelui lucru. Un act ratat se conformează logicii psihanalistului Jacques Lacan*: „În orice act ratat este un discurs reușit”. Acest* discurs reușit este cel care ţine de inconștient, care se cere interpretat, descifrat.

Michel Tournier a ratat de mai multe ori examenul pentru a fi admis pe un post la o catedră de filosofie. Acest eșec repetat l-a afectat profund. Trecând peste el, a devenit unul dintre cei mai mari romancieri francezi ai secolului al XX-lea, autor al scrierilor *Vineri sau viaţa sălbatică, Regele arinilor* cu care va cuceri în 1970 Premiul Goncourt. Am putea crede că încercările sale eșuate de a pătrunde în învăţământul universitar filosofic l-au reorientat către succesul său ca romancier, căci dacă ar fi urmat o carieră universitară nu ar fi avut niciodată nici timp, nici dispoziţie să scrie *Regele arinilor*. Putem însă să ne imaginăm și că adevărata sa dorinţă era de a deveni un romancier bine-cunoscut, și nu un profesor universitar, și că eșecurile repetate la acest examen universitar sunt tot atâtea acte ratate.

De altfel, pentru a ne ajuta să trecem peste nereușite, psihologii propun un exerciţiu inspirat din această idee a actelor ratate: „Nu consideraţi eșecul ca pe un accident, ci priviţi-l ca pe o intenţie ascunsă”. Rezultatul este adesea surprinzător: situaţia apare într-o lumină cu totul nouă. Evident, eșecul ne poate afecta, dar tipic pentru inconștientul nostru este să nu vrem să știm acest lucru. Nu dorim să vedem „șinele”. Eșecul, privit ca un act ratat, ne impune să deschidem ochii. Dacă se repetă este probabil din cauză că insistăm să ţinem ochii închiși.

Psihanaliza ne spune astfel că există eșecuri care sunt în același timp reușite. De asemenea, ne spune și opusul: există succese care în fond sunt eșecuri atunci când presupun o infidelitate faţă de noi înșine și pentru care vom plăti într-o zi. O asemenea trădare de sine riscă să provoace o depresie, aceasta fiind o altă formă de eșec, interpretabilă la rândul ei ca un act ratat.

Pierre Rey era patron de presă, printre care și al revistei *Marie-Claire,* precum și autor de bestselleruri. Din

cauza vieţii îndestulate și a succesului, a intrat într-o depresie severă: a devenit incapabil să mai lucreze, să mai iubească, să îşi mai asume responsabilităţi, mai mult, incapabil să doarmă sau să mănânce. Acest om avusese tot ce îşi dorise, fusese înconjurat de cele mai frumoase femei, de prieteni mărinimoși, îşi ducea viaţa în palate. Și atunci, cum se explică această depresie? Ajuns în acest punct al vieţii sale, a început o lungă perioadă de psihanaliză cu Jacques Lacan pe care o relatează în povestirea *Une saison chez Lacan* („Un anotimp cu Lacan”). Pe parcursul acestui tratament, Pierre Rey a început să înţeleagă faptul că succesul l-a îndepărtat de dorinţa sa interioară, aceea de a scrie o carte. Nu un roman de succes, ci o carte adevărată, cu stil și mesaj. Nu o carte de divertisment, ci o carte care să-l ajute pe cititor să trăiască, care să adauge o piatră, fie ea cât de mică, la temelia înţelepciunii umane. Succesele ușoare din presă, de pe rafturile librăriilor și chiar din sălile de cazinou l-au abătut de la drumul său. Depresia avea aşadar rolul de a-i aminti de dorinţa trădată, de a-l obliga să se oprească pentru a căuta drumul indicat de aceasta. Incapabil să mai lucreze din cauza depresiei, hărţuit de sentimentul unei existenţe inutile, Rey a încercat să se apropie treptat de această căutare de care beţia succesului îl îndepărtase. Cartea *Une saison chez Lacan* este dovada emoţionantă că a redevenit fidel sie însuși – o carte excelentă, o frumoasă meditaţie asupra psihanalizei, a dorinţei și a acestei dificile „meserii” care este viaţa. De altfel, este singura lui carte care a dăinuit, căci nimeni nu mai citește astăzi bestsellerurile sale. Pierre Rey avea nevoie de acest eșec și de această depresie pentru a-și regăsi drumul. Eșecul său existenţial a fost un act ratat prin care aspiraţia lui profundă a reușit să se facă auzită.

Aceste meditaţii asupra actului ratat și a depresiei ne îngăduie să observăm o exagerare a viziunii anglo-saxone a eșecului. Eșecul este prezentat adesea în această cultură ca o stare ușor de depășit prin insistenţă, prin simpla putere a voinţei. Se uită faptul că prima virtute a eșecului

este aceea de a ne reaminti că puterea noastră este limitată. Afirmaţia „Dacă vrei, poţi”. este o prostie și o insultă la adresa complexităţii vieţii. Eșecul se poate datora uneori însuși faptului că am „vrut” prea mult, fără să ne întrebăm la ce aspirăm cu adevărat – depresia devine atunci un semn al faptului că voinţa a luat-o razna, că acţionează de una singură, independent de ceea ce subiectul îşi dorește cu adevărat. Eșecul este un semnal că omul trebuie să înceteze să mai vrea și că trebuie să fie atent la dorinţele sale. A reuși în viaţă nu înseamnă să ne dorim ceva cu orice preţ, ci să reușim să fim fideli dorinţei noastre. Eșecul poate reprezenta acel act ratat care ne aduce mai aproape de scopul final.

Eșecul – un accident fericit

Că eșecul poate deveni în cele din urmă o reușită ne-o demonstrează, în zona producţiei, o serie de articole care, considerate iniţial rebuturi, au devenit ulterior produse de top. Istoria acestor accidente fericite – acte ratate la propriu – demonstrează fără tăgadă cum un eșec poate fi ˟în același timp și un succes.

Exemplul cel mai cunoscut este cel al surorilor Tatin care administrau la Lamotte-Beuvron, un restaurant frecventat de vânătorii din zonă. Pregătind o plăcintă cu mere, una dintre surori și-a dat seama că a pus doar mere și zahăr, uitând să pună și coca. Atunci a deschis repede cuptorul, a pus coca peste mere și a lăsat să se coacă câteva minute în plus. Vânătorilor le-a plăcut nespus această tartă crocantă cu mere caramelizate. Așa a luat naștere tarta Tatin – iniţial o plăcintă cu mere ratată.

La fel stau lucrurile și în cazul cunoscutului medicament Viagra. Cercetătorii de la laboratoarele Pfizer căutau un medicament pe bază de citrat de sildenafil pentru angina pectorală. Substanţa obţinută nu a avut efectul scontat, dar a avut un efect secundar neprevăzut: a provocat erecţii puternice. Un medicament care trebuia iniţial să trateze hipertensiunea arterială pulmonară a devenit un remediu pentru impotenţă, remediu pe care oamenii îl căutau de ani de zile.

Cazul peacemakerului, unul mai puţin cunoscut, este la fel de fericit. La Universitatea din Buffalo, în statul New York, un inginer dorea să inventeze un aparat care să măsoare bătăile inimii. Căutând o rezistenţă, a băgat mână într-o cutie cu componente electrice, dar a luat din greșeală altă piesă. Aparatul obţinut nu înregistra bătăile inimii, dar emitea impulsuri electrice. întrebarea pe care și-a pus-o inginerul a fost dacă nu cumva aceste impulsuri puteau să stimuleze inima. Și astfel a fost inventat peacemakerul care, cinci ani mai târziu, va intra pe piaţă și care va salva milioane de vieţi.

Trăim înconjuraţi de obiecte, consumăm cantităţi uriașe de produse, fără să știm măcar că multe dintre ele sunt invenţii ratate. Aparatele Nespresso, care ne-au invadat bucătăriile și au revoluţionat felul în care ne preparăm cafeaua, au devenit un succes planetar asociat cu imaginea lui George Clooney care, cu o ceșcuță de cafea în mână, întreabă: *„Ce altceva ţi-ai mai putea dori?”* După ce a suferit un mare eșec încercând să vândă restaurantelor aceste mașini automate de făcut espresso de bună calitate, compania Nestlé a avut ideea să se adreseze pieţei funcţionarilor de birou. A fost al doilea eșec, mai mare și mai costisitor decât primul. Era momentul ca aceste mașini care funcţionau pe bază de capsule să fie abandonate. înainte însă, Nestlé a mai dat o șansă acestor produse, oferindu-le utilizatorilor casnici. Și astfel, în sfârșit, după ce și-au ratat de două ori ţinta, aparatele Nespresso și-au întâlnit adevăratul public.

Lista exemplelor cu succese generate de eșecuri inițiale poate continuă: șampania a fost mai întâi un vin ratat, prea dulce și prea acid, iar Orangina provine din reziduuri de pulpă de fructe cu care fabricanţii nu știau ce să facă; de asemenea, turta dulce, post-it-urile, velero-ul sau „ariciul” de la îmbrăcăminte ori încălţăminte, bomboanele gumate care au fost inventate dintr-o greșeală a fiului cofetarului – toate aceste acte ratate ˇs-au dovedit a fi niște descoperiri fericite.

X* *

Conceptul de „serendipitate”, provenit din englezescul *„serendipity”,* desemnează capacitatea de a găsi ceea ce nu căutăm. Cristofor Columb nu dorea să descopere America, ci un drum mai scurt decât cel descoperit de Marco Polo, o scurtătură. înșelându-se cu 1.000 de kilometri – „fericită eroare” – a ajuns în Insula San Salvador, anticamera Insulelor Caraibelor, ele însele anticamera continentului american. America, aidoma reţetei tartei Tatin sau a peacemakerului, a fost descoperită graţie serendipităţii.

Când pacientul întins pe canapea în timpul unei ședinţe de terapie are revelaţia actelor sale ratate, a unui lapsus sau a unui vis, acest lucru se întâmplă graţie serendipităţii. Fenomenul se produce nu printr-o căutare deliberată, ci graţie unei asocieri libere de idei.

Serendipitatea presupune o atmosferă de relaxare, de anulare a tot ceea ce înseamnă voinţă, valabilă și pentru pacientul întins pe canapea la terapie, și pentru surorile Tatin, și pentru inventatorul peacemakerului. Pentru ca eșecul să fie transformat în descoperire, trebuie să avem deschiderea să primim ceea ce ni se oferă, fără niciun efort. Dimpotrivă, cel mai mic efort ar putea fi fatal pentru virtuţile eșecului. Pentru noi însă, copii ai voluntarismului occidental, acest lucru nu este prea ușor de înţeles.

A rata nu înseamnă că ești un ratat

— De ce ne afectează atât de mult eșecul? *— „Omul este o punte, și nu un ţel”.*

Friedrich Nietzsche

Trăind durerea provocată de un eșec, avem impresia că nu valorăm nimic. Ne ducem viaţa într-un mediu în care cultura erorii este prea puţin dezvoltată, de aceea confundăm adesea „am ratat” cu „sunt un ratat” și asociem eșecul unui proiect cu eșecul nostru personal. în loc să plasăm acest eșec într-o istorie personală care a început înainte de el și va continua și după, noi îl absolutizăm, îl esenţializăm. Pe scurt, nu suntem suficient de existenţialiști. Ca să îl parafrazăm pe Miles Davis,

oprim muzica „într-o notă falsă” și trecem peste, fără a-i da ocazia să-și găsească locul în întregul melodiei. Este ca și când am opri timpul în cel mai rău dintre momentele sale.

Întreaga operă a lui Sigmund Freud ne avertizează cu privire la efectele identificării excesive – cu mama, cu tatăl, cu șeful autoritar, dar și cu eșecul personal.

a rata nu înseamnă că ești un ratat

91

Identificarea îndelungată cu unul dintre părinţi împiedică dezvoltarea copilului și favorizează menţinerea acestuia într-un fel de infantilism. Un copil se dezvoltă, se construiește prin schimbarea regulată a modelelor – doar prin acest „joc” se definește ca „eu” și îşi definește personalitatea.

Identificarea cu un șef autoritar, precum Stalin sau Hitler, este echivalentă cu aderarea la viziunile sau nebuniile acestuia, cu anularea propriului simţ critic până la a deveni complice la rău.

Identificarea cu un eșec este identică ţu devalorizarea personală până la a ne lăsa dominaţi de sentimente de rușine sau de umilinţă.

Orice identificare excesivă are o dimensiune punitivă. Or, viaţa este o continuă mișcare. Tocmai acest adevăr heraclitian este dat uitării atunci când suferim un eșec.

Pentru a suporta mai bine eșecul, putem încerca să-l redefinim. Eșecul nu ţine de persoana noastră, ci de anumite circumstanţe, de o interacţiune între proiectul nostru și condiţiile de mediu. Evident, este bine de cercetat și de aflat de ce această interacţiune nu a funcţionat bine. Poate că ne situăm înaintea timpului nostru ca Steve Jobs în momentul în care a lansat primul Macintosh; sau poate că proiectul nostru are anumite lacune. în acest ultim caz, eșecul ne aparţine, fără însă să fie cel al „eului”. Ni-l putem asuma fără a ne identifica cu el.

Este greu de spus care este nucleul „eului”. în tulburarea pe care ne-o provoacă eșecul, avem uneori impresia că nu mai știm cine suntem. Eșecul ne afectează

pentru că fisurează carapacea identităţii noastre, imaginea noastră socială, ideea pe care o avem despre noi înșine. Nu ne mai recunoaştem. Ca un contabil care depune bilanţul unei societăţi odinioară înfloritoare sau ca un regizor de filme obișnuit să ocupe primele locuri în box-office, ne simţim debusolaţi și ne pierdem reperele. în această situaţie există însă și o parte bună. Uneori, doar experienţa eșecului ne face să înţelegem că identitatea socială ne mutilează, anulează personalitatea noastră cea mai subtilă, complexitatea. Pentru a reuși să trecem peste eșec, este necesară o redefinire a „eului": eul nu este un nucleu fix, ci o subiectivitate multilaterală, în continuă transformare.

„Vestea bună este că omul este o punte, și nu un ţel", spune Nietzsche în *Așa grăit-a Zarathustra.*

Existenţa este ca o punte către viitor, către alţii, dar și către acele dimensiuni necunoscute din noi înșine, spre acele căi pe care nu am pășit încă și pe care eșecul le poate deschide în faţa noastră. Suferim infinit mai mult de pe urma eșecurilor noastre dacă uităm acest adevăr.

În fine, un alt motiv pentru care eșecul ne zdrobește într-atât este maniera culpabilizatoare în care este tratat de către filosofii importanţi ai tradiţiei noastre occidentale.

Deși nu au dedicat volume acestui subiect, Descartes şi Kant au câteva pagini în opera lor referitoare la cauzele erorilor și la raţiunile greșelilor.

Descartes prezintă omul ca fiinţă dotată cu două facultăţi esenţiale îmbinate greșit: o înţelegere limitată și o voinţă fără limite. în viziunea lui Descartes, puterea noastră de înţelegere îşi atinge rapid limitele; în schimb, voinţa noastră este nemăsurată. Autorul *Discursului asupra metodei* afirmă că prin această voinţă omul se aseamănă lui Dumnezeu. De fiecare dată când vrea și ajunge să-și atingă scopul, omul descoperă că vrea și mai mult. Pentru Descartes, această descoperire a voinţei este pecetea lui Dumnezeu în noi. Acel binecunoscut „Dacă vrei, poţi.", provine mai ales de la el. Privind lucrurile din această perspectivă, pare că fiinţa umană merge pe două picioare de lungimi diferite: unul scurt (puterea de

înţelegere) și unul foarte lung (voinţa). Să recunoaştem că lucrurile nu sunt deloc comode. în aceste condiţii, ce înseamnă „a se înșela" pentru Descartes? Nimic altceva decât a eșua în tentativa de a ne menţine voinţa în limitele puterii noastre de înţelegere. Este ca și când la o cină savuroasă povestim ceva, vorbim despre lucruri pe care nu le stăpânim prea bine și atunci ne înșelăm pentru că nu ne folosim corect voinţa. Voinţa fiind elementul care ne definește ca fii ai lui Dumnezeu, a ne înșela înseamnă a nu fi la înălţimea darului pe care l-am primit de la El. *„Știm că greșeala ţine de voinţa noastră"*. afirmă Descartes în *Principii de filosofie.* Cred că este greu de adus cuiva o vină mai mare.

În viziunea lui Kant, avem un comportament nepotrivit pentru că nu știm să ne ascultăm raţiunea, facultate care este suficientă omului pentru a distinge Binele de Rău. Contrar lui Rousseau care afirma că moralitatea omului se bazează pe inimă și sensibilitate, autorul *Criticii raţiunii practice,* pune raţiunea la originea moralităţii. Imperativul moral este foarte simplu și poate fi rezumat astfel: *„Acţionează în așa fel încât maxima acţiunilor tale să poată fi impusă ca lege universală"*. Cu alte cuvinte, pentru a afla dacă intenţiile noastre sunt juste, este suficient să ne întrebăm după ce legi se ghidează societatea și dacă toţi aplică aceeași maximă a acţiunilor ca noi. Spre exemplu, ar putea oamenii să trăiască împreună dacă ˟s-ar ghida după maxima „să luptăm împotriva păcatului natural al răzbunării"? Da, desigur că ar putea pentru că este moral să se comporte astfel. Oricine poate înţelege acest raţionament. Și atunci doar noi suntem vinovaţi atunci când nu reușim să ne comportăm ca niște fiinţe morale.

După Descartes, greșelile noastre se datorează felului defectuos în care ne folosim voinţa. După Kant, greșelile sunt provocate de slaba noastră putere de raţiune. în ambele cazuri, omul este de vină: de fiecare dată, facultatea noastră de bază, propria noastră umanitate, este supusă eșecului. Greșeala devine o lipsă de

neiertat a omului, iar a greși, în viziunea lui Descartes sau a lui Kant, echivalează cu a eșua în însăși umanitatea sa.

Cu aceste atitudini suntem departe de înţelepciunea lui Lao Tse, părintele taoismului, care spunea, încă din secolul al VI-lea! Ch., că: *„Greșeala este fundamentul succesului”.*

10

Să îndrăznim să eșuăm

„Încearcă-ţi norocul, crede nestrămutat în șansa ta și asuma-ţi riscuri”.

René chiar

La originea tuturor poveștilor de succes se află un risc asumat și deci o acceptare a posibilităţii de a eșua. A îndrăzni înseamnă, înainte de toate, a avea curajul să ne asumăm un eșec.

Plecând la Londra, Charles de Gaulle și-a asumat riscul că va da greș. Având de gând să furnizeze servicii de telefonie, internet și televiziune pe aceeași „ţeavă”, Xavier Niel și-a asumat riscul de a pierde totul. Fiecare artist care se lansează într-o nouă manifestare a artei sale acceptă posibilitatea de a nu reuși. în chiar acest risc constă frumuseţea acţiunii.

Putem trăi toată viaţa fără să ne asumăm vreun risc, făcând doar alegeri rezonabile. Dar un astfel de comportament implică riscul de a nu reuși nimic de anvergură și de a nu ajunge niciodată să ne cunoaştem cu adevărat. Chiar dacă rezultatul acţiunilor noastre nu este mereu încununat de succes, ele demonstrează că știm să riscăm, să luăm decizii adevărate, nu doar să facem „alegeri” logice.

„Decizie” și „alegere”: doi termeni care par a fi sinonimi, dar nu sunt. Pentru a dobândi cheia curajului trebuie să înţelegem care este diferenţa dintre ei.

Fie o situaţie cu două opţiuni A ?i B între care oscilăm. Dacă din punct de vedere raţional opţiunea B este mai bună decât cealaltă, alegem B. Această alegere este logică, explicabilă, nu trebuie să facem un efort ca să decidem. Dacă însă, după o analiză atentă, continuăm să

avem îndoieli, suntem lipsiţi de argumente, dar simţim că trebuie să optăm pentru B, atunci *am luat o decizie.* Decizia presupune o trecere peste argumentele raţionale, o încredere în intuiţie. Decizia nu are nicio legătură cu ceea ce știm – acesta este și sensul latinesc al lui *„decisio”,* și anume o acţiune ce presupune „a tranșa”. O decizie este întotdeauna curajoasă, pentru că implică, prin definiţie, eventualitatea eșecului. A te angaja în Rezistenţă pentru a-ţi salva ţara este o decizie, nu o alegere. A crea Tesla Motors în urma unui pariu și a miza pe faptul că peste 50 de ani toate mașinile vor fi electrice, așa cum a făcut afaceristul american Elon Musk, este o decizie, nu o alegere. A recurge la un passing-shot la finalul unei acţiuni, de asemenea.

Decizia, afirma Aristotel, ţine mai degrabă de artă decât de știinţă, de intuiţie mai mult decât de raţiunea analitică. Asta nu înseamnă că decizia este iraţională, căci ea se sprijină pe un set de date, deși nu se limitează la acesta. Aristotel dă exemplul medicului și căpitanului de navă. Ambii sunt bine pregătiţi, dar într-o situaţie-limită, în faţa morţii unui pacient sau în plină furtună pe mare, acești oameni trebuie să ia o decizie fără să aibă timp să analizeze toate datele; cu alte cuvinte, trebuie să găsească curajul să acţioneze în incertitudine.

Vorbind despre arta de a decide, Aristotel se situează în opoziţie cu Platon, maestrul său, care considera că a decide este o știinţă bazată pe modelul unei alegeri raţionale. După Platon, Republica ideală ar trebui să fie condusă de un „filosof rege”, care să guverneze în lumina inteligenţei sale superioare. Decizia ar avea atunci rostul de a compensa limitele știinţei, iar un astfel de filosof rege nu ar trebui *să decidă* niciodată. Deciziile logice ar fi deci urmările logice ale inteligenţei sale. Pentru Aristotel, dimpotrivă, un om de stat trebuie să-și poată depăși limitele știinţei, ghidându-se după intuiţie. Această perspectivă face din omul politic un artist, mai degrabă decât un savant rege.

Constat o dată în plus că în Franţa oamenii sunt prea

platonicieni. Institutele de studii politice din Franţa sunt redenumite „Science Pro”, și nu „școli de artă a politicii”. De la „Science Pro” la ENA[3] domină o singură idee a științelor politice și administrative: formarea de tehnocraţi mai mult decât de oameni de decizie. înalţii funcţionari aflaţi la conducerea unor mari societăţi vor lua decizii majore doar pe baza formaţiei lor tehnice. în cele mai multe situaţii, acești oameni vor fi absolvenţii unor școli scumpe, cu studii de lungă durată, fără însă a fi asistat la un singur curs referitor la luarea de decizii – de ce fel sunt deciziile și cât de complexe sunt, ce legătură există între decizie și experienţă, intuiţie și

risc. Cum se poate dezvolta, în aceste condiţii, o viziune umanistă a eșecului?

Înţelegerea diferenţei dintre decizie și alegere ne poate ajuta să trecem mai bine peste angoasa asociată cu asumarea riscului, firească de altfel în momentul în care trebuie să alegem, și chiar un semn al puterii noastre în această lume.

„Angoasa este asumarea reflexivă a libertăţii de către ea însăși”, explică Sartre în *Fiinţa și neantul.* Atunci când nu avem nicio posibilitate de acţiune suntem disperaţi, nu angoasaţi. Angoasa ne cuprinde atunci când avem de luat o decizie dificilă pe care trebuie să ne-o asumăm. în fond, libertatea noastră de a decide ne sperie, iar miza existenţei noastre este să evităm să fim paralizaţi de această angoasă. Câte ambiţii nu au fost abandonate, câte vocaţii nu au fost ratate pentru că, în momentul luării unei decizii, am fost copleșiţi de teama de a nu eșua? Dacă alegem să ne trăim viaţa ca o succesiune de alegeri raţionale, frica de eșec ne paralizează. Această frică devine suportabilă însă dacă admitem că luarea de decizii în viaţă presupune o serie de rătăciri, de decepţii sau de ocazii ratate.

---

3 *ENA* = l’Ecole Nationale d’Administration (Școala Națională de Administrație din Franța), *(n. trad.)*

Curajul nu ne eliberează de frică, dar ne dă forţa de a acţiona în pofida acesteia. Curajosul nu este temerarul, mintea înfierbântată care nu are frică de nimic şi care îşi manifestă furia de a trăi prin asumarea de riscuri maxime. Curajosul știe ce este frica, pe care o convertește în motorul acţiunilor sale. Curajosul încearcă să reducă riscul la minimum, dar și-l asumă, cu alte cuvinte „își încearcă norocul" în cunoștinţă de cauză. O minte înfierbântată adoră riscul, curajosul având simţul riscului.

O viaţă trăită cu adevărat, spune Nietzsche, presupune existenţa unei doze de risc. Așa trebuie înţeles acel *„Devin-o ceea ce ești". prin* care Zarathustra caută să-i scoată pe oameni din amorţirea lor. Devin-o ceea ce ești: îndrăznește să devii tu însuţi, asumă-ţi unicitatea în mijlocul unei societăţi dominate de reguli. Nu este de mirare că îţi este frică: pentru a funcţiona, societatea presupune respectarea regulilor. în *Malaise dans la civilişation* („Angoasă în civilizaţie"), o carte explozivă publicată în 1929, Freud afirmă același lucru: ceea ce este considerat bun de societate nu este bun și pentru individ. Pentru societate este bună reprimarea unicităţii indivizilor ei, în timp ce pentru individ este bună tocmai manifestarea unicităţii sale. Din acest antagonism provine angoasa specifică oricărei civilizaţii, cea care dă titlul cărţii și care nu va putea fi niciodată pe de-a-ntregul disipată. Urmările sunt: teama care ne cuprinde în pragul oricărei acţiuni temerare și faptul că, în aceste condiţii, este dificil să „devii tu însuţi".

Nietzsche afirmă că teama poate fi „îmblânzită". „Devin-o ceea ce ești". nimeni nu va face asta în locul tău. Sau cel puţin încearcă, deoarece, chiar dacă nu reușești, vei fi reușit să eșuezi într-o manieră unică, proprie doar ţie. Nu există risc mai mare decât de a nu fi ˟încercat nimic în viaţă, de a aștepta venirea morţii fără a ști cine ești cu adevărat.

În timpul conferinţelor pe care le ţin în cadrul diferitelor firme, întâlnesc adesea un anumit profil de funcţionar. După studii serioase în școli de comerţ sau

politehnice, ˇs-au angajat într-o multinaţională și de vreo cincisprezece ani se ocupă de construirea unei cariere. Au în jur de 40 de ani și, fără să fi făcut prea mari valuri, fără să-și fi asumat vreodată vreun risc adevărat, fără să fi ˇînregistrat vreun eșec notabil, au ajuns să ocupe posturi înalte, câştigă bine, dar au un sentiment neclar că trăiesc în afara propriei vieţi. Mărturisesc cu onestitate că oricine poate face ce fac ei. Afirmaţia lui Nietzsche îi fascinează de-a dreptul: viaţa lor cotidiană nu le dă ocazia să „devină ceea ce sunt”.

În timpul acestor discuţii, cuvântul pe care l-am auzit cel mai des a fost *„proces”,* mult mai des folosit decât „management”, „resurse umane” sau „iniţiativă”. Apare în toate întrebările publicului, mai ales când fac apologia riscului sau a creativităţii.

Angajaţii, decepţionaţi de a nu fi putut „deveni ceea ce sunt”, se erijează în victime colaterale ale triumfului *„procesului”.* Dacă aceste procese de raţionalizare a sarcinilor au fost iniţial necesare, cu timpul rolul lor ˇs-a modificat: iniţial mijloace, în timp au devenit scop. în timpul evaluărilor anuale, angajaţii nu mai sunt apreciaţi strict pe baza îndeplinirii obiectivelor, ci și pe baza felului în care au îndeplinit aceste obiective, cu alte cuvinte pe baza respectării procedurilor. în era triumfului „procesului”, creativitatea este un defect păcătos, iar eșecul, o dovadă de incompetenţă. Sigur, există și excepţii, dar tendinţa generală în multinaţionalele din Franţa presupune devalorizarea iniţiativei și, deci, a riscului.

Ascultându-i pe acești oameni care povestesc despre angoasele lor, despre sentimentul de inutilitate, văzându-i atât de triști, înţeleg faptul că viaţa fără risc se stinge în ei încetul cu încetul. Unii se vor obișnui cu situaţia, o vor accepta văzând în ea o sursă de venit și vor căuta aiurea ocazii pentru a simţi că trăiesc. Alţii vor găsi în ei curajul de a-și schimba cursul vieţii, vor deveni la rândul lor patroni, simţind astfel că renasc. în fine, alţii se vor lăsa pradă depresiilor, rebotezate în lumea modernă *„burn-out”,* nu pentru că muncesc prea mult, cum afirmă adesea,

ci pentru că muncesc rupţi de ei înșiși, de talentul lor, de adevăratele lor posibilităţi de exprimare. Dacă meseria pe care o fac le-ar permite să se împlinească, ar putea să muncească foarte bine fără a simţi acest *„burn-out”.*

Acţiunea are un preţ, dar lipsa ei este și mai costisitoare, dovadă depresia de care suferă toate aceste persoane. Elevi eminenţi toată viaţa lor, mor încetul cu încetul pentru că nu știu să-și asume riscuri.

„Viaţa sărăcește și îşi pierde interesul de îndată ce nu mai putem risca miza cea mai mare” spune Freud în *Eseuri de psihanaliză aplicată.* Aceasta este adevărata ameninţare: pentru că nu îndrăznim să eșuăm, întreaga noastră viaţă riscă să fie un eșec.

„Încearcă-ţi norocul, crede nestrămutat în șansa ta și asumă-ţi riscuri”. Acel „tu” pe care îl folosește René chiar în *Leↄ Matinaux* („Matinalii”) este identic cu cel al lui Zarathustra în *„Devin-o ceea ce ești”* Este o referire la acel „tu” al unei voci care nu se lasă acoperită de „se-ul” impersonal impus de normă sau de *„procese”.* Este acel „tu” care îşi încearcă norocul, ba chiar și-l impune, care îşi asumă riscul de a deveni „sine”.

Afaceristul britanic Richard Branşon nu are profilul plat al atâtor mari patroni. Primul om care a traversat Atlanticul în balon (este, de asemenea, și cel mai în vârstă *kitesurfer* care a traversat Marea Mânecii, la 61 de ani!), a dezvoltat marca impusă de el, Virgin, în domenii extrem de variate: companii aeronautice, transporturi feroviare, lanţuri de distribuţie, telefonie mobilă sau turism spaţial. Cunoscut în Franţa mai ales pentru lanţul Virgin Megastore, este admirat pentru curajul său de a fi doborât monopolul lui British Airways prin crearea lui Virgin Atlantic. Ca orice curajos, acest om a riscat enorm.

Convins că între Pepsi și Coca-Cola mai este loc pe piaţă, Branşon a lansat cu mare fast Virgin Cola în 1944, înainte chiar de a se decide să o comercializeze. La începuturile erei internetului, a avut ideea inovatoare de a crea o gamă de produse cosmetice care ˟s-au vândut la fel de bine pe internet, ca și în magazine sau la marile

evenimente private. Pierderile au fost însă considerabile. A dorit să facă concurenţă calculatoarelor Apple, lansând la trei ani de la apariţia primului Ipod un Virgin Puise care semăna mai mult cu un cronometru decât cu un cititor MP3. Virgin Puise a fost un accident industrial. Dar lista nu se oprește aici: a îndrăzni înseamnă a îndrăzni chiar și în eșecuri.

De altfel, aventura sa de om de afaceri a început cu un eșec. La puţin timp după ce fondase, la 21 de ani, prima sa casă de discuri, a fost condamnat pentru fraudă, a petrecut o noapte în închisoare până i-a fost plătită cauţiunea de către mama sa care și-a ipotecat casa. Aceste neajunsuri însă îl învaţă să administreze o afacere și îl obligă să accelereze dezvoltarea casei de discuri pentru a-și putea plăti datoriile. A avut contracte cu cele mai mari staruri ale anilor ‚80: Peter Gabriel, Human League, Phil Collins…

Ascultându-l pe Richard Branşon povestind despre eșecurile sale este un lucru foarte educativ. Când vorbește despre Virgin Cola recunoaşte că a fost mai mult decât putea duce. Cât privește Virgin Puise, spune că a înţeles din clipa când a văzut cititorul MP3 că nu se putea compara cu Steve Jobs. Branşon îşi povestește eșecurile surâzând, ai impresia că pentru el un eșec este un lucru plăcut, că acesta face dovada curajului său mai mult decât un succes. *„Curajoșii nu trăiesc mult,* declară el, *dar ceilalţi nu trăiesc deloc*”. Aceasta ar fi versiunea lui Branşon pentru proverbul franţuzesc *„Norocul surâde celor curajoși*”. Norocul surâde curajoșilor pentru că l-au provocat – ˇs-au provocat pe ei înșiși și propriul talent.

În multe privinţe, Xavier Niel este Richard Branşon în versiunea franceză. Coincidenţele sunt tulburătoare: lipsa diplomelor de studii, primele aventuri antreprenoriale avute în jurul vârstei de 18 ani, trecerea pasageră prin închisoare, încercarea de a pătrunde pe piaţa telefoniei mobile… Aidoma omologului său englez, Xavier Niel a avut curajul pionieratului și a dat câteva lovituri de maestru. Tânăr încă, a creat pe Minitel primul anuar inversat (3615

ANNU) care permitea descoperirea numelor abonaţilor în funcţie de număr. Metoda sa oferă informaţii despre ingeniozitatea sa: neputând să își procure o carte de telefon integrală a abonaţilor, folosește într-un mod ingenios, dar legal, o breșă a sistemului France Telecom pentru a obține datele. în anii ⁊70, pe vremea telefoanelor care arătau ca o cutie, primele trei minute de conexiune erau gratuite. Xavier Niel decide să recupereze o serie de coordonate folosind în același timp mai multe sute de Minitel. Este de la sine înţeles că telefonistelor nu le surâdea operaţia... în 1999, Niel lansează Free, primul furnizor de acces la internet gratuit, și cunoaşte un mare succes. Dar nu se mulţumește cu atât. Are deja în minte ideea de *„tripleplay”* care va sta la baza lui Freebox. Niel pleacă în Statele Unite în căutarea „cutiei magice”, convins fiind că vreun inventator din Silicon Valley ˇs-a gândit cu siguranţă la așa ceva. Dar nici urmă de așa ceva: de la Palo Alto la San Francisco, Niel nu găsește ceea ce îi trebuia. în acest moment, împreună cu asociaţii săi lansează o provocare – din moment ce nu există, să o inventăm! Freebox va lua naștere câteva luni mai târziu – este o invenţie revoluţionară, în totalitate franţuzească, scoasă pe piaţă la preţul de 29,99 de euro pe lună. Abonaţii ˇs-au înghesuit să achiziţioneze acest produs inovativ pe care concurenţa se va grăbi să-l copieze. în 2012, când se lansează Free Mobile, Niel face o mișcare inteligentă – o ofertă comercială ultra-agresivă, cu trafic nelimitat la preţul de 19,99 euro și o alta cu preţul de 2 euro. încă din primele zile ˇs-au abonat peste un milion de francezi. Astăzi sunt șase milioane de abonaţi.

De fiecare dată, Xaviel Niel a îndrăznit, a luat decizii potrivite datorită temperamentului său. De fiecare dată când ˇs-a dovedit a fi ˇîndrăzneţ (cu 3615 ANNU, Free, Freebox.

Free Mobile), dacă ar fi analizat raţional situaţia și ar fi așteptat să fie sigur de lovitura dată, nu ar mai fi acţionat niciodată. Și evident, ca și Richard Branşon și ca toţi oamenii hotărâţi să acţioneze, a avut și el parte de

eșecuri: immobilier˙com, emploi˙com sunt doar câteva.

Provenit dintr-un mediu modest, acest tocilar din Crétail pare să fi ˇînţeles resortul acţiunii, pe care filosoful Alain îl rezumă cu umor: *„Secretul acţiunii este să acţionezi”.*

La urma urmei, trebuie să reușim să eșuăm.

Nu neapărat pentru a căpăta experienţă, ci pentru a dovedi că suntem în stare să ieșim din grilă și pentru a descoperi că viaţa are gust. Adevăratul eșec este de a nu fi cunoscut niciun eșec, lucru care dovedește că nu am avut curajul să fi ˇîndrăznit.

Această afirmaţie este valabilă atât pentru individ, cât și pentru societate: simţul riscului este barometrul unei societăţi vii. în 2005, la iniţiativa președintelui Jacques Chirac, în Constituţia Franceză a fost introdus principiul precauţiei. Preocuparea pentru mediu este legitimă, dar modificarea textului fundamental al Republicii Franceze în acest sens nu cred să ne facă să devenim mai curajoși. Multe lucruri măreţe sunt posibile fără principiul precauţiei, dar niciunul nu este posibil fără simţul riscului.

SĂ îndrăznim să eșuăm

107

11

Cum să învăţăm să îndrăznim

„O călătorie de mii de leghe începe cu un pas”.

Lao-Tse

Un sportiv reușește o lovitură de maestru atunci când a învăţat o serie de mișcări de bază. Mai întâi, a repetat și a tot repetat până când ˇs-a simţit în stare să depășească această primă fază a pregătirii sale.

Zlatan Ibrahimovici ˇs-a făcut remarcat prin loviturile sale neconvenţionale, un amestec de reguli fotbalistice, arte marţiale și bătăi de stradă. Am avut norocul să asist, pe stadionul Parc des Princes, la un meci PSG – Bastia, rămas multora în memorie datorită uneia dintre loviturile lui „Zlatan”: un gol marcat din volé, balonul fiind lovit cu exteriorul piciorului, cu o eleganţă nemaivăzută, în ralanti. Oricine privește această mișcare are impresia că nu a mai

văzut niciodată așa ceva – îndrăzneala jucătorului pare nebunească. Cu toate acestea, ea se justifică prin orele îndelungi de antrenament și prin practicarea artelor marţiale *(taekwondo)* de către jucător în tinereţe. Toţi anii de antrenament sunt concentraţi în clipa fascinantă în care îi vine ideea să lovească mingea în acest mod.

„Să acţionezi ca un primitiv, să anticipezi ca un strateg”, a scris René chiar în *Feuillets dzHypnos.* Așa trebuie privită lovitura lui Zlatan Ibrahimovici – când se antrenează, creează situaţii, anticipează „ca un strateg”. în timpul meciului însă, în faţa a mii de spectatori, atunci când șutează din volé, „acţionează ca un primitiv”, uitând tot ce știa. Execută, fără să se gândească în prealabil, tot ceea ce a învăţat până în acel moment.

Aceasta este prima condiţie a curajului – să căpătăm experienţă, să ne perfecţionăm, să ne asigurăm o zonă de confort, pentru ca apoi, treptat, să ieșim din ea pentru a face „pasul în plus”. Cel care are o experienţă limitată se raportează tot timpul la ea și nu va încerca niciodată mai mult. Cel care are o experienţă solidă nu poate, prin definiţie, să se limiteze la atât și este purtat mai departe de intuiţie. Curajul este un rezultat, o cucerire – nu te naști curajos, ci devii.

În fond, adevărata experienţă este o experienţă a sinelui și doar în această calitate angajează asumarea de riscuri. în momentul în care trebuie să decidă, afaceristul cu experienţă se poate ghida după simţuri, după fler. Are aceleași senzaţii ca atunci când, în trecut, a știut să ia decizia cea mai bună? Resimte siguranţa care l-a cuprins de fiecare dată când a sesizat o oportunitate?

Xavier Niel era un adolescent liniștit, discret, cu rezultate medii la școală. Nu dăduse nicio dovadă de curaj, nu avea nicio pasiune evidentă. Primirea unui computer, la vârsta de 15 ani, un cadou de Crăciun, i-a schimbat viaţa. A început să se ocupe de informatică și a descoperit un domeniu în care se simţea confortabil. Pasiunea pentru informatică l-a făcut un tip curajos. Trebuie să fim competenţi, să ne depășim competenţa și să descoperim că

suntem capabili de gesturi cutezătoare.

Toată lumea știe faimoasa replică a lui Lino Ventura din *Moșnegii pistolari: „Proștii se amestecă în toate, după asta îi recunoști”*. — se amestecă pentru că nu știu nimic sau, în orice caz, nu mare lucru. Le lipsesc experienţa și competenţa. De altfel, curajul lor este cu adevărat curaj? Probabil că nu din moment ce nu sunt capabili să evalueze riscurile la care se expun.

Să învăţăm să îndrăznim, să avem curaj nu înseamnă să încercăm totul, ci să o facem doar atunci când este cazul, atunci când circumstanţele sunt favorabile saltului dincolo de zona de confort. îmi vin din nou în minte cuvintele lui René chiar: *„Încearcă-ţi norocul, crede nestrămutat în șansa ta și asumă-ţi riscuri”.*

„Crede nestrămutat în șansa ta”. — să facem cu plăcere ceea ce știm să facem, să ne construim zona de siguranţă și de confort și să rămânem în ea atâta vreme cât este necesar.

„Și asumă-ţi riscuri”. — să descoperim puterea de care vom avea nevoie atunci când va trebui să ne aventurăm în lume.

Doar încrederea în sine dă eleganţă „neîncrederii în sine” – să ne amintim acest lucru de fiecare dată când simţim că ne pierdem curajul.

Putem învăţa ce este curajul admirând îndrăzneala celorlalţi, care ne dă încredere și ne dovedește că regăsirea de sine este oricând posibilă. Pablo Picasso a descoperit acest lucru la Diego Velázquez și la Paul Cézanne, Georges Brassens la Charles Trenet, Barbara la Edith Piaf. Barbara nu a încercat să o imite pe Edith Piaf – și astfel a devenit ea însăși. Edith Piaf și-a asumat existenţa cu un oarecare tragism. Barbara va face același lucru, dar în felul ei. Admiraţia ei pentru Edith Piaf nu a fost lipsită de interes, în sensul cel mai bun al expresiei, căci Piaf i-a dat aripi. Reflectând la destinul aparte al autoarei piesei *la vie en rose,* a făcut totul să se regăsească pe sine, cea adevărată. Charles Trenet nutrea ambiţii poetice și era influenţat de ritmurile sofisticate ale

jazzului american. Exemplul lui i-a dovedit lui Georges Brassens că se pot compune cântece de succes fără să cobori ștacheta exigenţei. Picasso admira la Velázquez, andaluz ca și el, jocul de priviri și de puneri în abis, abilitatea crcării de iluzii optice care transformau anumite picturi, ca de exemplu *Las Meninas* („Domnișoarele de onoare"), în adevărate mistere. Picasso a preluat aceste efecte iluzioniste și a făcut din ele elementul central al întregii sale creaţii. El însuși a pictat 58 de variante ale *Las Meninas,* iar în ultima ˇs-a reprezentat în oglinda din centrul tabloului, așa cum făcuse și Velázquez. Marii curajoși sunt în fond marii admiratori, cei care privesc cu plăcere unicitatea altora, singularitatea lor, fără să-i copieze, doar inspirându-se, căci de fapt ceea ce admiră ei este tocmai inimitabilitatea lor. Aceasta este adevărata virtute a exemplului, aceea că nu trebuie să devină imitaţie.

„Îndepărtaţi-vă de cei care îşi bat joc de ambiţiile voastre, sunt meschini.", spune Mark Twain în *Aventurile lui Huckleberry Finn. „Cei cu adevărat buni vă vor spune că și voi puteţi fi ca ei*". De fapt, vă vor face să înţelegeţi acest lucru fără cuvinte, prin însăși ființa lor, căci exemplul pe care îl dau contează mai mult decât un discurs.

Lipsa curajului poate fi provocată de un deficit de admiraţie. Fără persoane care să ne inspire în jur, exigenţa experienţei și a competenţei riscă să ne strivească personalitatea. Admiraţia faţă de cineva poate fi acel declic care să favorizeze folosirea curajoasă a competenţelor noastre.

Privind din această perspectivă, proliferarea inedită a atâtor figuri mediocre, produse ale televiziunii, este un pericol pentru societate. Promovarea atâtor personaje lipsite de talent sau de charismă este un fapt inedit în istorie, cu consecinţe dintre cele mai grave la adresa propriului nostru curaj și a propriei noastre creativităţi, ameninţate serios de lipsa de modele.

Ca să putem îndrăzni trebuie, în plus, să nu fim excesiv de perfecţioniști. Atunci când trebuie să vorbească

în faţa unui auditoriu, să interpreteze o piesă muzicală sau să recite o poezie, mulţi copii se simt paralizaţi de frică. Preferă să nu facă nimic decât să facă ceva imperfect. în realitate, le este frică de confruntare și de aceea se mint spunându-și că nu sunt suficient de pregătiţi. Aceasta este o atitudine perfecţionistă. Acestor copii ar trebui să li se spună că numai acţiunea și doar ea îi poate elibera de frică și să li se dea ca exemplu versul lui Paul Valéry: *„Cât de multe lucruri trebuie să ignori pentru a acţiona!”.* Sensurile verbului *„a ignora”* sunt aici „a nu ști” și „a nu ţine cont de...”, ceea ce oferă o dublă semnificaţie frazei: uneori, poate fi benefic să ignorăm dificultăţile pe care le întâmpinăm în cale; de asemenea, trebuie să fim în stare să ignorăm ceea ce știm, să nu ţinem cont de unele lucruri. Perfecţionistul se refugiază în spatele ideii că trebuie să știe totul înainte de a porni la acţiune și de aceea nu acţionează; sau dacă acţionează, este plin de inhibiţii.

„Economia numerică este o școală potrivită pentru perfecţioniști. Avansul tehnologic, noile obișnuinţe de consum se succed într-un ritm atât de accelerat, că este inutil să ne mai raportăm la economia clasică ce promova testarea îndelungată a unui produs înainte de lansarea lui pe piaţă – astăzi, cu fiecare zi ce trece, acesta este ameninţat să fie depășit de altele. Așadar, se impune de la sine lansarea neîncetată de servicii și de produse noi, observarea reacţiei clienţilor pentru îmbunătăţirea sau perfecţionarea lor ulterioară, dacă este necesar, sau retragerea de pe piaţă. Eșecul se înscrie, mai mult decât înainte, în linia firească a procesului industrial. Perfecţionismul îl reneagă.

Google, spre exemplu, a doua societate (după Apple) cu cea mai mare cotaţie la bursă din lume, propune permanent inovaţii care nu reușesc să cucerească întotdeauna atenţia publicului. Pentru că se tem să nu fie luaţi prin surprindere de o invenţie nouă, conducătorii Google lansează pe piaţă toate noutăţile proprii, imediat ce au fost puse la punct, în ciuda faptului că nu respectă o direcţie coerentă de dezvoltare. în scurta viaţă a acestui

gigant al erei internetului, fondat în 1998, au existat o mulţime de astfel de servicii și de produse care au fost abandonate. Abandonuri existau pe piaţa internetului și înainte de Google. Se pare însă că există o corelaţie între numărul de eșecuri, puterea inovatoare și putere pur și simplu.

Comercializarea Google Glass a încetat în 2015. Google Reader fusese scos de pe piaţă în 2013, după ce aceeași soartă o împărtășiseră înainte și Google Wave, dar și Google Answers. Google +, reţeaua socială concepută pentru a concura Facebook, a fost un eșec, dar a avut ca efect faptul că i-a stimulat pe utilizatorii de internet să navigheze conectându-se pe cont propriu, ceea ce a favorizat colectarea de date referitoare la obișnuinţele acestora și dezvoltarea de servicii noi. Reacţia consumatorilor la imperfecţiunile unui produs sau serviciu permite perfecţionarea acestuia sau dezvoltarea unuia nou. Logica îmbrăţișată de acești producători este cea a perfecţionării permanente, în paralel cu ignorarea crispării perfecţioniste. *„Încercând mereu, vom reuși. Așadar, cu cât eșuăm mai mult, cu atât avem mai multe șanse pe piaţă.”:* acesta este mesajul cu care ne întâmpină uneori pagina de start de pe Google. Google este „o mașină de încercări”, iar metoda sa presupune încercări repetate și eșecuri repetate, cu scopul declarat de a reuși în cele din urmă. Dacă și conducătorii săi ar fi dorit lansarea pe piaţă de produse perfecte, compania nu ar fi fost atât de inovatoare și de rentabilă. Această politică este un exemplu de ignorare a fricii de eșec, deghizată sub forma perfecţionismului prin care se justifică adesea renunţarea.

Pentru a elibera curajul din noi, trebuie să avem în minte permanent acest mesaj: eșecurile pe care le trăim fără să fi ˇîncercat nimic niciodată sunt infinit mai dificil de suportat. Cui nu i-a lipsit curajul măcar o dată în viaţă când și-a dorit să abordeze o persoană atrăgătoare? Odată persoana plecată, eșecul este evident, ne dăm seama că am fi preferat să fi ˇîncercat, chiar dacă acea încercare ar fi fost sortită eșecului, într-o melodie plină de sentiment,

Les Passantes („Trecătoarele"), Georges Brassens evocă tocmai această lipsă de curaj, cu consecinţe uneori triste: *„Dedic acest poem/ Femeilor pe care le iubim/ Timp de câteva clipe în secret".*

Aceste *„clipe în secret"* sunt cele în care ezităm, în care nu găsim curajul pentru a ne lansa într-o conversaţie. Brassens descrie diferite figuri de femei pe care bărbaţii nu au curajul să le abordeze: *„Tovarășa de drum/ Ai cărei ochi minunaţi/ Par să facă drumul mai scurt, / Pe care doar tu o înţelegi poate, / Dar pe care o lași să coboare/ Fără nici măcar o atingere întâmplătoare..."*

Cântecul surprinde tristeţea care ne va încerca spre sfârșitul vieţii la gândul tuturor ocaziilor de care nu am știut să profităm: *„Am ezitat în viaţă, /Ne amintim cu regret, / De toate acele bucurii netrăite, / De săruturile pe care din timiditate le-am risipit, / De inimile care poate ne-au așteptat, / De privirile niciodată regăsite. / Și în serile triste, / Când vin să ne umple singurătatea/Fantomele amintirilor, / Regretăm surâsul absent/ Al tuturor trecătoarelor/ Pe care nu am îndrăznit să le oprim/ Din drumul lor".*

Sportivii trec prin această experienţă des: dacă nu au încercat totul, eșecul le lasă un gust amar. Cel mai greu este de trăit cu faptul că au pierdut fără să fi făcut tot ce le stătea în putere.

Pe scurt, învăţarea curajului presupune respectarea a patru pași: sporirea competenţelor sau a cunoștinţelor, căutarea de modele de urmat în viaţă, încercarea de a nu fi prea perfecţionist și conștientizarea faptului că eșecul va fi greu de suportat dacă nu ai dat tot ce ai mai bun în tine.

cum să învăţăm să îndrăznim

117

12

Eșecul școlar 5 >

„A preda nu înseamnă a umple un vas gol, ci a aprinde un foc".

Montaigne învăţământul francez, pe care îl cunosc foarte bine, are norocul de a avea din plin atât învăţători și

învăţătoare talentaţi, preocupaţi cu adevărat de viitorul copiilor și dornici să îi vadă progresând, precum și profesori pasionaţi și dornici să le ofere tuturor aceleași șanse de a avea succes, însăși pasiunea mea pentru scris se datorează fericitei întâlniri cu profesorul meu de filosofie Bernard Clerté, o persoană extrem de charismatică, care, pot spune acum, a avut un rol decisiv în parcursul vieţii mele. Pe de altă parte, meseria mea de profesor îmi aduce zi de zi bucurii imense. Scopul meu nu este, prin urmare, să acuz modelul nostru educaţional, cu atât mai mult cu cât nici altele nu sunt perfecte.

Cu toate acestea, cred că școala noastră, care nu promovează virtuţile eșecului, se condamnă la un eșec în ceea ce privește rolul său. înainte de a mă lansa într-o critică, vreau să aduc clarificări despre ce anume vreau să vorbesc. Am predat în circumstanţe foarte diferite: la o școală banală dintr-un orășel din Hauts-de-France, la un mare liceu parizian, la câteva școli pretenţioase din Seine-Saint-Denis, la un liceu al Legiunii de Onoare și la Institutul de Studii Politice din Paris. Am avut ca elevi copii din cele mai de jos pături ale societăţii, precum și copii din cele mai elegante cartiere pariziene, copii din zona de nord, care traversau distanţe enorme cu trenul ca să ajungă la școală, precum și copii din cartiere mărginașe, care nu văzuseră în viaţa lor marea. Parcurgând toate aceste medii, am putut să conturez câteva situaţii care mi se par problematice.

Școala nu încurajează individualitatea

Primul dintre aceste postulate ar putea părea anecdotic, deși nu este nici pe departe așa: elevii sunt foarte rar felicitaţi pentru insuccesele pe care le întâmpină. O notă proastă pentru o temă nefăcută nu este același lucru cu o notă proastă pentru că ai tratat un subiect pe lângă temă, probabil mânat de o pasiune ascunsă. Elevii care abordează temele într-un mod inedit ar trebui felicitaţi; ar trebui să le arătăm că felul lor curios, neașteptat de a se abate de la subiect și, deci, de a eșua în rezolvarea corectă a temei, poate fi favorabil unor succese

ulterioare. în acest fel, elevii vor observa și altă latură a criticii, vor fi ˟încurajaţi să-și dezvolte talentele și vor înţelege că nu este nimic rușinos în a greși.

Personal, mi-au trebuit ani întregi în slujba învăţământului pentru a descoperi interesul pentru punerea în valoare a individualităţii elevului, chiar și atunci, sau tocmai atunci, când a greșit. Am putut observa cât de utilă le era această atitudine elevilor cărora le place enorm să li se spună că nimeni niciodată nu a abordat mai original un subiect, desigur, fără nicio legătură cu tema, dar plin de pasiune. Sau pur și simplu că „măcar a încercat”. Elevii se amuză, se simt uneori flataţi, dar niciodată umiliţi.

Ca regulă generală, ar trebui să ne aplecăm mai des asupra eșecului. Adesea, trecem prea repede peste încercările nereușite, ca și când ar fi rușinoase sau lipsite de valoare. Iată o scenă clasică dintr-o școală franceză: elevul primește o notă proastă – adesea în faţa întregii clase, lucru de neconceput în Statele Unite –, apoi asistă la corectarea greșelilor lui. Mesajul este clar: există doar o singură metodă de a reuși și doar aceasta contează, nu este important de ce ai eșuat în rezolvarea temei. Această situaţie nu este proprie Franţei, dar există ţări, Finlanda spre exemplu, unde o asemenea atitudine este inacceptabilă, până într-atât se ignoră principiul pedagogiei individualizate.

Una dintre caracteristicile școlii franceze, de exemplu, este aceea că profesorul are un singur discurs pentru o clasă întreagă de treizeci de elevi. în pofida dezvoltării principiului grupului de lucru și a introducerii celor două ore săptămânale de consultaţii pentru elevi, acest model rămâne cel de bază. în clasa pregătitoare pentru intrarea la Școala Normală Superioară sau în clasele preparatoare pentru cursurile de matematici superioare sunt uneori și 40 de elevi. Studiind sistemul de educaţie al altor ţări, ne putem da seama cât de sufocant este sistemul francez pentru afirmarea de talente individuale.

În Statele Unite, în Marea Britanie și chiar în Germania, efectivele de elevi sunt mult mai puţin numeroase și, prin urmare, relaţia profesor – elev este mai strânsă. în unele școli din Anglia, ˇs-au inaugurat premii periodice pentru recompensarea bunelor rezultate școlare, dar și pentru „leneșul zilei”, „bufonul săptămânii” sau „cei mai drăguţi îndrăgostiţi”, cu scopul de a încuraja elevul să-și dezvolte personalitatea, în paralel cu obţinerea de rezultate școlare bune.

Finlanda este de departe campioană, conform studiilor PISA (studii efectuate de OECD asupra cunoștinţelor elevilor din diferite ţări), la toate categoriile de evaluare educaţională: impactul (practic nul) al diferenţelor socio-economice asupra rezultatelor școlare, diferenţele între diferitele instituţii de învăţământ, gradul de satisfacţie a elevilor… în această ţară, o clasă numără în medie 19 elevi și metodele pedagogice se adaptează în funcţie de ritmul de învăţare al fiecărui elev. Iată un exemplu care vă va surprinde cu siguranţă: micii finlandezi învaţă să citească până la vârsta de 9 ani. Primii ani sunt dedicaţi dezvoltării aptitudinilor individuale și stimulării curiozităţii. Primesc note abia după vârsta de 11 ani. între 7 și 13 ani, pe toată perioada studiilor elementare, au un orar comun. De la vârsta de 13 ani îşi pot alege cursurile pe care preferă să le urmeze, astfel încât pot opta pentru șase materii opţionale. De la 16 ani programul este în întregime la libera lor alegere. Clasa tradiţională, în maniera în care o înţelegem noi, nu există. Ideea de lecţie predată de profesor nu există. în timp ce profesorii din Franţa, de exemplu, sunt obligaţi să respecte programa și primesc inspecţii regulate, profesorii din Finlanda se bucură de o largă libertate pedagogică – această ţară mică, cu mai puţin de șase milioane de locuitori, a devenit una dintre cele mai inovatoare din lume, având unul dintre cele mai ridicate procente de brevete din Europa, fenomen care nu ţine de resursele financiare, deoarece procentul alocat educaţiei în Finlanda este de 7% din PIB, foarte apropiat de cel din Franţa.

La baza acestei reușite se află o idee simplă, emisă de domnul M. Hannu Naumanen, director la colegiul Pielisjoki din Joensuu*: „Punem în valoare ceea ce este deja știut, mai degrabă decât ceea ce nu cunoaștem. Cel mai important este ca elevii să aibă sentimentul că sunt buni la ceva*”. De aici viziunea diferită referitoare la lucrul bine sau prost făcut. Interpretat adesea în Franţa ca ignorare voită a regulilor, exerciţiul greșit efectuat este privit de către profesorii finlandezi ca un reper preţios în orientarea elevilor către domeniul de exprimare a talentului propriu.

Al doilea postulat finlandez este acela că elevii sunt stimulaţi să se preocupe de punctele lor slabe, mai mult decât de talentele lor. Mi-a trebuit mult timp pentru a înţelege acest lucru și nu încetez de atunci să îl tot analizez. Am asistat la zeci de ședinţe în care profesorii insistă pe rezultatele slabe ale unui elev la o materie, în loc să vadă rezultatele excelente ale aceluiași elev la alte materii. Dacă un elev de 14 ani se arată bun la desen sau la franceză, dar obţine rezultate slabe la matematică, discuţia se va axa în principal pe modul în care acesta trebuie să facă progrese la matematică. în Statele Unite sau în Finlanda, accentul va fi pus pe avantajele pe care le are în viaţă un copil bun la desen sau la franceză. Idealul școlii noastre este elevul perfect, bun la toate, „în normă”. Elevii buni la toate materiile sunt preferaţi profilurilor atipice, sclipitoare la anumite materii, dar slabe la altele.

În spatele modului în care se procedează în Franţa se ascunde o viziune asupra lumii care merită să fie analizată. Ce trebuie să faci ca să reușești în viaţă? Să nu ai deloc puncte slabe? Sau să ai puncte tari? Să fii bun la toate, să recurgi la metode fără greș? Sau să îţi asumi felul de a fi, conștient fiind de punctele tale forte și de cele slabe?

Julien Gracq încearcă să răspundă la aceste întrebări. Autor al lucrărilor de succes *Le Rivage des Syrtes* („Ţărmul Syrtelor”) și *Au Château d'Argol* („La castelul din Argol”), Gracq evocă, în *Un beau ténébreux* („Un frumos tenebros”), strategia imbatabilă a jucătorilor de șah: *„Spre exemplu cea a lui Nimzovich, cea mai subtilă și mai*

generală – și fără îndoială aplicabilă în toate situaţiile, nu numai la șah: nu întări niciodată zonele slabe, ci întotdeauna pe cele forte”.

Julien Gracq nu a fost doar scriitorul fantastic, influenţat de suprarealism, care a refuzat Premiul Goncourt în 1951, ci a fost toată viaţa sa profesor de istorie și de geografie la liceu. Cele de mai sus reflectă, poate, crezul său didactic. Este necesar să insiști pe punctele slabe pentru ca acestea să nu devină un handicap, dar mai ales trebuie „să consolidezi punctele tari” – cu alte cuvinte, să mizezi pe talentul pe care îl ai.

Dar dacă școala ar îndrăzni…?

Școala de stat pare aşadar să încurajeze doar elevii buni, „conform normelor sale”. Aceasta este de fapt logica școlii egalitare: de a impune respectarea regulilor, nu afirmarea personalităţilor. în acest caz, este oare normal să îi aducem vreun reproș?

Dacă originalii și curajoșii se simt constrânși în cadrul școlii de stat, pot lua măsuri și se pot exprima în afara acesteia. înainte de a se înscrie la Institutul de Studii Politice, cântăreaţa Camille a urmat liceul Henri IV din Paris, lucru care nu a împiedicat-o să devină una dintre vocile cele mai deosebite din peisajul muzical francez. Jean-Jacques Goldmann este absolvent al EDHEC (Școala Europeană de Buşiness), iar cântăreţul Antoine, al prestigioasei Școli Centrale. O anchetă a Institutului Naţional de Statistică arată că artiștii din Franţa au, în medie, mai multe diplome decât alţii. Așadar, ţinând în frâu personalităţile, școala franceză le stimulează în același timp.

Acestei idei reconfortante i se opune realitatea că aceeași școală a fost abandonată de atâţia tineri curajoși care nu au suportat constrângerile ei. Jean-Paul Gaultier a renunţat la școală înainte de a-și da bacalaureatul, grăbit să se confrunte cu lumea, să se dedice în totalitate pasiunii sale. I-a trimis desenele pe care le făcea lui Pierre Cardin care a fost foarte încântat. Să ne amintim că nu avea încă 18 ani. Alain Ducasse a renunţat la învăţământul liceal

pentru a intra ca ucenic la restaurantul „Le Pavillon landais” din Soustons. François Pinault a încetat să mai meargă la școală la 16 ani. Jean-Claude Decaux a fondat, la 18 ani, firma sa de mobilier urban JCD – ceaux... Toţi au fugit de la școală pentru a da o șansă talentului lor. 22% dintre fondatorii de companii și-au întrerupt studiile înainte de terminarea liceului sau puţin după.

Așadar trebuie să militäm pentru un alt tip de școală? înainte de a răspunde, să mergem puţin pe firul istoriei. Scopul de bază al sistemului nostru școlar era acela de a oferi egalitate de drepturi, și nu de a favoriza evidenţierea talentelor; ideea centrală presupunea ca toţi cetăţenii să aibă acces la aceleași cunoștinţe și deci să aibă aceeași posibilitate de a-și exersa drepturile de cetăţean. Iniţiatorii săi, Jules Ferry, Ferdinand Buisson sau Victor Cousin, erau toţi influenţaţi de filosofia iluministă a lui Kant pentru care învăţarea libertăţii era condiţionată de învăţarea regulilor și a legii. Ne aflăm în plin curent universalist și raţionalist: aici nu este loc pentru eroare care nu e niciodată privită ca dovadă de curaj.

Acest model a avut timp îndelungat virtuţile sale, permiţând copiilor din mediile defavorizate să-și depășească condiţia. Graţie lui, a fost posibilă ascensiunea socială pentru copiii de muncitori, de profesori. Fără el, cei care nu aparţineau categoriilor favorizate ale societăţii nu ar fi putut să-și evidenţieze talentele. „Husarii Republicii” pe care îi cânta Charles Péguy au existat cu adevărat: atunci când acești absolvenţi coborau, înainte de începerea școlii, în calitate de profesori, pe peronul gării unui mic oraș de provincie, ca să-și ia postul în primire, prefectul venea pentru a-i primi și le mulţumea în numele Franţei. Și în numele egalităţii.

Dar timpurile au evoluat. Studiile PISA dovedesc rezultatele deplorabile pe care Franţa le înregistrează în prezent. Rezultatele școlare sunt determinate de condiţiile socio-economice. în ciuda bunelor intenţii ale profesorilor, sistemul educativ francez este în criză și nu oferă mobilitate socială. Liceanul de la Stains din Seine-Saint-

Denis nu beneficiază de aceeași educaţie ca liceanul parizian sau lionez care studiază la un liceu din centrul orașului, fenomen care nu se întâmpla acum 50 de ani.

Totuși, dacă școala nu mai este cea a egalităţii, de ce nu devine o școală a dezvoltării talentelor? Dacă nu mai reușește să ofere tuturor aceeași cunoaştere, de ce nu pune accentul pe abilităţile personale, pe creativitate sau pe spiritul de iniţiativă? în loc să ne cramponăm de un model depășit, am putea lua act de schimbarea vremurilor și să oferim o șansă sistemului nostru educaţional. Pentru aceasta, trebuie să privim cu alţi ochi antreprenoriatul, să fim în stare să punem în valoare „cunoștinţele utile”, lucru care însă va fi dificil de făcut, pentru că nu este specific culturii noastre.

Al treilea postulat: antreprenoriatul este o noţiune adesea necunoscută de profesori, iar realitatea sa este luată în derâdere. Există numeroase manuale de economie care vehiculează clișeele patronilor „care exploatează muncitorii”, lucru inexistent chiar și în opera, altfel foarte subtilă, a lui Karl Marx și care nu oferă niciun exemplu de patron curajos. Ca o consecinţă, spre deosebire de Statele Unite, în lista personalităţilor preferate de francezi nu se regăsește niciun om de afaceri. Au fost luate numeroase iniţiative pentru ca această stare de lucruri să se schimbe. Cea mai semnificativă este cea a afaceristului și scriitorului Philippe Hayat care a creat, în 2007, asociaţia celor 100.000 de antreprenori care să meargă să discute cu elevii în școlile și liceele din Franţa, în mai puţin de zece ani, asociaţia a influenţat 10% dintr-o categorie de vârstă. Philippe Hayat relatează în cartea lui *avenir à portée de main* („Viitorul la îndemâna tuturor”) cum acești antreprenori, bărbaţi și femei, urcă pe estrade pentru a le povesti elevilor despre ciudata meserie de antreprenor: cum poţi pleca de la o dorinţă, de la o idee sau de la o necesitate, cum trebuie să găsești finanţare, să reduci riscurile și cum trebuie să riști. De asemenea, le spun acestor copii că în Franţa există de două ori mai puţine întreprinderi mijlocii ca în Anglia, de trei ori mai puţine

decât în Germania și că ar fi suficientă o dublare a numărului acestora pentru rezolvarea majorităţii problemelor ţării: șomaj de durată îndelungată, deficit al conturilor publice, criza instituţiilor de protecţie socială. Uneori reușesc să trezească o luminiţă în ochii adolescenţilor, alteori se lovesc de întrebări ca acestea: *Cum să pornim o afacere fără bani? De unde știm că ideea pe care o avem este bună?* întrebarea pusă cel mai des este însă: *„Și dacă eșuăm?”*

Teama de eșec este principala piedică de care se lovește tineretul astăzi.

Al patrulea postulat se referă la incapacitatea noastră de a exploata „cunoștinţele utile”. Cunoștinţele sunt adesea prezentate ca scopuri în sine sau simple instrumente de evaluare. Conform studiilor PISA, elevii francezi ies de pe băncile școlii cu un bagaj solid de cunoștinţe, mult mai solid decât al elevilor americani, să spunem. însă în ciuda faptului că școala reușește să ofere elevilor toate aceste cunoștinţe, ea le prezintă la modul teoretic, prea școlăresc și prea puţin „existenţial”.

Or, cunoștinţele nu valorează ele în sine, ci în raport cu ceea ce pot oferi în viaţă. Această relaţie vitală, „instrumentală” a cunoștinţelor trebuie asumată clar de către școală. Scăderea interesului pentru școală la nivel global ar trebui să fie suficientă pentru a ne convinge că trebuie să plecăm de la ceea ce elevii pot face cu noţiunile dobândite pentru a le putea ridica gradul de interes pentru școală. Numeroși profesori sunt convinși de acest lucru – profesori de istorie arătându-le elevilor în ce măsură cunoaşterea trecutului poate să-i facă să înţeleagă mai bine istoria prezentă, profesori de filosofie care le arată elevilor din păturile sociale defavorizate că pot găsi în filosofie metode de a se exprima sau de a-și justifica revoltele. Din păcate, adesea acești profesori sunt sancţionaţi de inspectorii de specialitate care par să nu vadă că Franţa ˇs-a schimbat și îi consideră demagogi pe profesorii care se coboară la nivelul elevilor. Cu toate acestea, nu există altă cale de a stabili o relaţie cu elevii.

îmi aduc aminte de un inspector care mi-a dat o lecţie. După ce mi-a criticat metodele, mi-a amintit cu un aer serios sensul cuvântului „instituţie”: „O *instituţie este ceea ce rămâne pe loc atunci când totul se mişcă în jur, acel «părinte» de care elevii se agaţă atunci când totul se năruie*”. Și cu asta a spus totul, destul de frumos, de altfel. Convingerea mea este că Franţa suferă o astfel de mutaţie, încât școala trebuie să „se miște” pentru a se adapta unei lumi în continuă schimbare.

În *A doua consideraţie inoportună,* Nietzsche se revoltă împotriva *„erudiţiei vane”* și a *„spiritului mic-burghez”.* Cu umor, îi ironizează pe cei care îşi protejează cunoștinţele precum anticarii „bibelourile”: le șterg de praf cât e ziua de lungă, dar nu le folosesc la nimic și acestea sfârșesc prin a-și pierde răsuflarea din cauza prafului. Nietzsche ne amintește că întrebarea esenţială nu este *„Ce sunt?”,* ci *„Ce voi face cu ce sunt?”.* Filosoful german distinge între două tipuri de folosire a cunoștinţelor pe care le deţinem. Fie ne folosim cunoaşterea pentru a ne simţi mulţumiţi și a ne închide într-o logică de strictă competenţă, caz în care suntem dominaţi de *„instinctul fricii”,* fie plecăm de la cunoștinţele pe care le avem și încercăm să mergem mai departe, abordându-le cu *„instinctul artei”* în acest ultim caz, rolul cunoștinţelor pe care le deţinem este să ne propulseze în viaţă, în acţiune, în modelarea perpetuă a existenţei.

Aceeași idee o descoperim într-o altă strofă a poemului lui Rudyard Kipling, îl („Dacă”);

„Dacă visezi – dar nu-ţi faci visul astru;
De poţi să speri – dar nu-ţi faci jindul ţel;
De-ntâmpini și Triumful, și Dezastrul Mereu senin și în același fel. [4]

Într-o viziune curajoasă a existenţei, cunoaşterea trebuie prezentată *încă de la început* ca ceva ce trebuie depășit, cunoștinţele pe care le deţinem ca o limită a zonei de confort peste care trebuie să trecem.

Reforma școlară trebuie să plece de la această idee

4 Dan Duțescu, *ibidem,* (n. *trad.)*

decisivă: orice cunoștinţe trebuie să favorizeze, în oricare dintre elevii noștri, triumful „instinctului artei” asupra „instinctului fricii”. Elevii trebuie învăţaţi *„săgândească”,* desigur, fără însă a rămâne la stadiul de *„gânditor”.*

Încerc să-mi imaginez care vor fi implicaţiile unei asemenea idei la toate nivelurile. Va trebui oare rarefiată programa unor anumite materii? Perspectiva nietzscheană ar putea ajuta la separarea cunoștinţelor demne de a fi păstrate de cele mai puţin folositoare. Va trebui să se predea încă greaca și latina? Desigur, cu condiţia să se arate în ce măsură limbile moarte pot ajuta la înţelegerea unei limbi moderne de astăzi. Bacalaureatul profesional merită să fie menţinut dacă elevul învaţă în școală o meserie? într-o lume în care întrebarea fundamentală nu va mai fi *„Ce știi?”,* ci *„Ce vei face cu ce știi?”,* desigur că ar trebui să se menţină.

Filosofia din clasele superioare de liceu îşi propune să îi înveţe pe elevi tocmai despre această relaţie liberă, creatoare și „instrumentală” între cunoștinţe. Plecând de la teoriile marilor filosofi, elevii sunt stimulaţi să gândească ei înșiși. Scopul nu este predarea istoriei ideilor, ci bucuria deprinderii de a gândi singur. Descoperind că libertatea este, după Descartes, o alegere și, după Spinoza, opusul acesteia, elevii sunt invitaţi să-și facă propria părere despre libertate: referinţele date sunt doar pretextul pentru acest demers sugerat elevilor. Elevii vor reţine aceste cunoștinţe prezentate nu ca pe ceva ce „trebuie să știe”, ci ca pe ceva care îi va ajuta în analiza personală. Iată de ce filosofia trebuie predată încă din școala primară. Ar fi un lucru util să oferim tinerei generaţii acest instrument util cât mai devreme posibil, să îi insuflăm acesteia cât mai devreme posibil spiritul critic care este cel mai bun sprijin în lupta cu ideologiile și temerile identitare, precum și o bună și elegantă modalitate de a le spune că o viaţă reușită este o viaţă în care știi să pui întrebări și să răspunzi la ele.

13
Cum să avem succes

„Dacă aţi venit pentru Purple Rain, aţi greșit adresa; este important nu ceea ce știţi deja, ci ceea ce sunteţi pe punctul de a descoperi”.

Prince

Ne-am ocupat până acum de felul în care putem face faţă eșecurilor. Pentru a se considera realizată, o persoană trebuie să aibă succes – lucru care nu este ușor de realizat –, să știe să-și trăiască succesele ca pe tot atâtea ocazii de a se descoperi pe sine sau de a se reinventa, să se teamă, în succese ca și în eșecuri, de identificarea totală cu acestea –, căci este cumplit ca viaţa cuiva să fie marcată de eșecuri repetate, dar poate fi dramatic ca aceasta să se reducă doar la succese. Din acest punct de vedere, este interesant să analizăm atitudinea celor a căror viaţă este marcată de succese repetate.

Les Experts (Experţii), acești handbaliști francezi antrenaţi de Claude Onesta, au reușit ceea ce nicio altă echipă de handbal nu a izbutit – să cucerească cinci titluri de campioni mondiali, trei titluri de campioni europeni, două medalii de aur la Jocurile Olimpice. La începutul anilor 2000, au cucerit, unul după altul, nouă titluri internaţionale. Există artiști ca David Bowie sau Prince care au excelat în arta lor zeci de ani, situându-se pe primele locuri în top în ceea ce privește vânzarea de albume.

Care este secretul acestor oameni? Faptul că îşi privesc succesul așa cum ne privim noi eșecurile – căutând mereu, întrebându-se mereu, fără să se lase orbiţi de o falsă imagine de sine. Acești oameni au știut să aprecieze succesul, dar și că esenţa este alta. Au știut, de asemenea, că un rol important în viaţă îl au circumstanţele. Pe scurt, de pe culmile succesului, au făcut dovada unei „înţelepciuni a eșecului”. Este acest lucru consecinţa unui prim eșec? Primul album al lui David Bowie, spre exemplu, combinaţie de folk cu muzică de varieteu, a fost un eșec total. Sau poate au avut puterea de a-și păstra sângele

rece? Au avut poate sentimentul că o viaţă de succes este o viaţă în care cauţi permanent?

Oricare ar fi răspunsul, toţi acești oameni au urmat recomandările primei strofe din poemul *Dacă* al lui Rudyard Kipling:

„De poţi să speri – dar nu-ţi faci jindul ţel;

De-ntâmpini și Triumful, și Dezastrul Mereu senin și în același fel…

Trebuie să știm să ne păstrăm echilibrul fie că suntem triumfători, fie că suntem înfrânţi. Dezastrul ne amăgește dându-ne sentimentul de ratare, triumful ne minte creându-ne senzaţia că o reușită de moment sau o imagine pe

— Dan Duţescu, *ibidem, (n. trad˚.)*

care o au alţii despre noi se confundă cu adevăratul nostru eu. Cum putem să ne păstrăm însă echilibrul și mintea limpede în beţia succesului? Gândindu-ne tot timpul la faptul că singurul lucru care contează este experienţa pe care o dobândim și singura miză este păstrarea laturii umane din noi, fie că întâmpinăm un eșec, fie că repurtăm un succes. Acesta este și mesajul poemului:

„Atunci: ataie Lumea asta mare și, mai mult, fiul meu: atunci – ești Om!”

Ascultându-l pe Claude Onesta, antrenorul echipei masculine de handbal a Franţei, răspunzând întrebărilor jurnaliștilor, am fost mereu uimit de tonul lui. Deși *Le↻ Experts* erau învingători, sau câştigaseră un nou titlu, sau bătuseră un record suplimentar, iar atmosfera era euforică, Claude Onesta rămânea mereu calm, liniștit, ba chiar cu o ușoară neliniște în privire și în voce, analizând victoria la fel de atent ca și când ar fi fost vorba de o înfrângere. Dacă cineva l-ar asculta fără să cunoască rezultatul meciului, ar fi tentat să creadă că echipa sa a pierdut. Am avut explicaţia atitudinii sale după ce i-am citit cartea *Le Règne des affranchis* („Puterea celor liberi”). După fiecare victorie, acest antrenor se întreabă ce poate să aducă nou în jocul echipei, fiind⁅ᘏ, în viziunea sa,

pentru a rămâne în top, nu trebuie să aplici de două ori aceeași strategie. Mai ales atunci când ești campionul lumii și toţi adversarii îţi analizează jocul. *„Tripla victorie*

— Dan Duţescu, *ibidem, (n. trad˚.)*

și toate aceste brizbizuri mă interesează prea puţin”, spune el. *„Eu am o singură preocupare, ce-i drept, mai modestă, dar complexă. Cum putem câștiga următorul meci, știind că adversarii vor face totul ca să ne facă să pierdem? Acest joc al logicii mă interesează”*. Frumoasă lecţie! Atunci când toţi încearcă să aplice „reţeta câștigătoare”, Claude Onesta este conștient că trebuie să inventeze ceva nou. Pentru el succesul înseamnă victoria împotriva tuturor estimărilor. *„Dacă principiul vostru de joc se bazează pe scheme prestabilite* – spune acest fost profesor de sport –, *sunteţi pierduţi. Să luăm exemplul echipei Franţei: dispunem de aproximativ cincisprezece tehnici de atac. Dacă ar fi să îi ascult pe jucători, ar trebui să stabilesc ordinea tehnicilor de atac pentru fiecare meci. Acest lucru le conferă lor siguranţă în joc, așa cum probabil le oferă și antrenorilor teoreticieni. Pentru mine însă nu este suficient. Eu pun deasupra sistemului spiritul de iniţiativă, iar deasupra repetării, inovaţia”.*

Succesul înseamnă să înlocuim euforia momentului cu o bucurie creatoare, profundă și constructivă. înseamnă să vedem în succes o invitaţie de a persevera în curaj – *„să stai tot dârz”,* spune Rudyard Kipling. înseamnă să înţelegem că succesul ne obligă și ne dă mereu responsabilităţi noi. Simplul fapt că *Experţii* și-au schimbat atât de des numele – mai întâi ˚s-au numit *Bronzaţii,* apoi *Ţicniţii,* apoi, *Solizii* și, în cele din urmă, *Experţii* – reprezintă o altă metodă de a-și construi succesul, de a ignora etichetele care slăbesc vigilenţa, de a avea curajul de „a o lua de la capăt” cât mai des, mai ales când totul merge bine.

Rafael Nadal a câștigat Roland Garros-ul pentru prima dată în 2005, pe când avea 19 ani. După victorie, unchiul lui, Toni Nadal, care îi era și antrenor, i-a spus: *„Toţi cei care au câștigat acest premiu ˚s-au gândit că era*

doar prima victorie de acest fel, dar pentru mulţi a fost singura”. Iată ce a crezut necesar acest antrenor să-i spună elevului său victorios: *„Nu te lăsa îmbătat de succes. Acesta poate fi un moment unic, depinde de tine dacă va fi ˇînceputul unui drum presărat de succese... Fii calm, când toţi se pierd cu firea”.*

Se pare că Rafael Nadal a înţeles mesajul – acesta a fost primul dintre cele nouă titluri cucerite pe zgura de la Roland Garros. Niciun jucător din istoria tenisului nu a mai câştigat acest turneu de nouă ori.

„Un ales este un om pe care degetul lui Dumnezeu îl pune la zid.”, ne previne Sartre în *Diavolul și bunul Dumnezeu.* îl recunoaştem în exprimarea genială și în dorinţa de libertate care transpar din această afirmaţie pe autorul lucrării *existenţialisme est un humanisme.* Nu este surprinzător că Sartre întrevede în succes riscul de „a fi pus la zid”, alienat, lipsit de libertate. în opera sa romanescă, Sartre a ridiculizat adesea figurile de notabili parveniţi, plini de importanţa funcţiei lor sociale, viaţa stingându-se din cauza impresiei lor că „s-au ajuns”. în 1964, filosoful francez a refuzat Premiul Nobel tocmai din acest motiv: nu dorea că persoana lui să se identifice cu premiul primit, să poarte această etichetă până la moarte și chiar după. Dorinţa sa era să se exprime liber, fără teama că luarea sa de poziţie va afecta cumva Academia Suedeză. Era destul că nu voia „să fie” Jean-Paul Sartre, ar fi fost deja prea mult „să fie” și Nobel.

Cu câţiva ani mai devreme, în 1957, primind Premiul Nobel pentru Literatură la 44 de ani, Camus avusese aceeași temere în faţa succesului. Dar reacţia sa a fost diferită de cea a lui Sartre.

Pe de o parte, acceptând această distincţie, Camus a mărturisit, în discursul său de primire, că aceasta nu era doar „a lui”: „Aș *dori să o primesc ca pe un omagiu adus tuturor celor care, ducând aceeași luptă, nu au primit nicio medalie, ci, dimpotrivă, au avut parte doar de nefericire și suferinţă”.* Iată o bună metodă de a nu se lăsa încătușat.

Pe de altă parte, ghidat de această onoare, Camus și-

a sporit capacitatea de muncă și de creaţie, aruncându-se cu forţe noi în scrierea „romanului său educativ”, *Primul om,* în care revine asupra copilăriei sale algeriene, asupra frământărilor războiului și delicatei întrebări referitoare la fidelitatea pe care o datorăm alor noștri. Conștient de riscul de a-și vedea inspiraţia copleșită de această recunoaştere uriașă și atât de devreme obţinută, în defavoarea lui André Malraux, unul dintre mentorii tinereţii sale, Camus a reacţionat cu curaj, privind această distincţie ca pe o sarcină, o responsabilitate, ca și când ar fi dorit să demonstreze retroactiv, prin această carte biografică și ambiţioasă, considerată adesea ca fiind cea mai bună dintre cărţile sale, că era demn de această cinste. Timp de luni de zile după ce primise premiul, la întrebările ziariștilor referitoare la onoarea ce i se făcuse, Camus răspundea arătând ce absorbit era de munca lui.

Premiul primit îl obligă, în sensul cel mai nobil. *„Adevăraţii artiști* – declara Camus în discursul său de la Academia Suedeză – *valorifică totul; ei au datoria să înţeleagă, nu să judece. Și, atunci când trebuie să ia atitudine în această lume, asta nu poate fi decât în favoarea unei societăţi în care, după cum spunea Nietzsche, nu va domni dreptatea umană, ci dreptatea divină”.*

A ne bucura de succes înseamnă a ne asuma responsabilitatea de creator.

Claude Onesta sau Tony Nadal au cunoscut gustul succesului și știu cum este să fii „pus la zid” de degetul triumfului. Claude Onesta spunea că singura sa preocupare – *„Cum să facă să câștige și următorul meci?”* – este *„mult mai modestă”,* dar și *„mai complexă”,* pentru că era conștient de umilinţa pe care trebuia să o manifeste în faţa succesului. Acesta este adevărul în care stă forţa celor mari: se menţin în gardă chiar și pe culmile victoriei.

În autobiografia sa, *Open,* Andre Agassi povestește că a câștigat uneori meciuri fără ca jocul lui să fie cel mai bun. Mai mult, se întâmpla să fie în cea mai proastă formă a sa chiar și atunci când era numărul unu mondial.

Tenismenul oferă și o explicaţie: să joci mai bine ca alţii nu înseamnă că joci bine. în ceea ce îl privea, în privinţa exigenţelor proprii, a creativităţii sportive la care aspira, și, mai ales, a plăcerii lui de a fi pe terenul de tenis, jocul lui lăsa de dorit. Ceea ce poate părea aici o aroganţă este de fapt doar o mostră a faptului că Agassi este un tip umil, stare pe care o împărtășește și familia Nadal. Dintre campionii actuali, Rafael Nadal este de altfel cel care alocă cel mai mult timp autografelor și întâlnirilor cu fanii copii ce visează să aibă pe foile lor șifonate de hârtie semnătura lui *Rafa.*

La finalul conferinţei susţinute la Stanford pe 12 iunie 2005, Steve Jobs a conchis: *„Fii mereu însetat de cunoaştere, fii puţin nebun!”* Sfatul este puţin cam dur, dar nu există o metodă mai bună de a cunoaşte succesul.

Fiţi însetaţi de cunoaştere: păstraţi în adâncul făpturii voastre neliniștea permanentă de a afla, cu alte cuvinte dorinţa de a ști.

Fiţi „nebuni”: dacă prin inteligenţă înţelegeţi că ceea ce a funcţionat o dată va funcţiona mereu, vă înșelaţi. în acest caz, este mai bine să rămâneţi „nebuni”: *„Ignoraţi ca să acţionaţi!”,* spunea Paul Valéry.

„Însetat”, „nebun”, aflat într-o continuă căutare, mereu altul atât în succes, cât și în eșec: acesta este portretul lui David Bowie. Cu două zile înainte de moarte, în ianuarie 2016, scotea un album nou, cel de-al douăzeci și optulea, *Blackstar,* album care explora sonorităţi inedite. Cariera lui ˟s-a derulat pe durata a 50 de ani, timp în care a experimentat genuri variate, „identităţi” diverse, înfăţișări diferite. La început ˟s-a numit David Robert Jones, apoi David Bowie, Ziggy Stardust, a fost apoi cântăreţul pop al lui *Let3s dance,* dandy-ul androgin, apoi viril, cu părul lung de *bad boy,* apoi aristocratul cu chip palid din *Staţion to staţion,* clovnul trist din *Ashes to Ashes.* Mim în tinereţe, David ˟s-a impus cu glam rockul din *Ziggy Stardust* și a cunoscut un succes enorm cu muzica pop, chiar dacă oarecum ieșită din modă, a lui *Let3s dance.* Departe de a se complăcea în postura de

personaj *glamour* și apocaliptic, David a încercat altceva. Cântând *China Girl, Let3s dance* sau *Modern Love* pe stadioane arhipline din lumea întreagă, a devenit un star internaţional. îşi va schimba neîncetat stilul – cu *Tin Machine* va deveni un cântăreţ „foarte" rock pentru a se orienta apoi către muzici contemporane ca stilul tehno sau *drum and bass.* Va vinde aproape 140 de milioane de albume, va cocheta cu pictura, va explora cariera de producător, mai ales pentru prietenii lui, Iggy Pop și Lou Reed, participând astfel la construirea succesului altora!

Claude Onesta analiza succesul echipei sale ca și când ar fi fost vorba despre un eșec. David Bowie ˇs-a reinventat periodic ca și cum perioada anterioară din viaţa sa artistică ar fi fost un eșec. De fapt, metamorfozele lui au avut loc și după eșecuri, și după succese. Și a rămas „însetat" până în ultima clipă a vieţii sale.

După marile lui concerte, lui Prince îi plăcea să dea „after show-uri" improvizate. Cei care au avut șansa să îl vadă pe puștiul din Minneapolis în plină desfășurare a geniului său prin baruri sau cluburi povestesc același lucru: Prince trecea de la un instrument la altul cu atâta uşurinţă, cu o libertate nebună, în care nu se remarca nicio urmă a oboselii concertului care avusese loc cu puţin timp înainte. Dacă vreunul dintre fani îi cerea să interpreteze unul dintre hiturile sale, cântăreţul refuza: *„Dacă aţi venit aici pentru Purple Rain, aţi greșit adresa. Nu contează ce știţi deja, ci ceea ce puteţi descoperi".* Prince nu dorea „să se culce pe laurii" săi de rege încoronat al muzicii pop – descoperim aici sensul exact al acestei expresii atât de uzitate – și le cerea același lucru și fanilor săi. Acesta era felul lui propriu de a-și trăi arta: *„Toţi vom muri cândva. Dar înainte de asta, vreau să îmi petrec viaţa dansând".*

În fond, prin ce se deosebesc David Bowie sau Prince de cei care aplică reţeta succesului până când reușesc? Leonardo Di˘Caprio a jucat pe rând rolul unui băiat retardat în *Gilbert Grape,* pe cel al unui erou romantic în *Romeo și Julieta,* pe cel al unui broker nebun în *Lupul de*

pe Wall Street sau al unui explorator curajos în *The Revenant: Legenda lui Hugh Glass.* Prin ce este el diferit de un actor care a jucat mereu același tip de personaj? în ce măsură Emmanuel Carrère – în *Adversarul,* carte inspirată din viaţa criminalului Jean-Claude Roman, în sfâșietoarea *Alte vieţi decât a mea* sau în acea anchetă asupra creștinismului din *împărăţia cerurilor* – se deosebește de autorii care publică, periodic, aceeași carte?

Personal, cred că primii sunt mai vii decât ceilalţi. Opera lor este artă, nu tehnică. Acești oameni ne oferă lecţii de viaţă, și nu doar momente de relaxare, ne fac să întrevedem viaţa în permanentă căutare de ceva nou, curajul de a descoperi succesul, viaţa plină de ea însăși și de acea putere despre care vorbea Nietzsche în *Așa grăit-a Zarathustra,* când dă cuvântul Vieţii înseși: *„Eu sunt ceea ce în permanenţă trebuie să se întreacă pe sine”.*

A cunoaşte succesul înseamnă a înţelege că trebuie să fi trecut și prin experienţa eșecului.

14

Bucuria luptătorului

„Nu există bucurie adevărată dacă nu este contradictorie: bucuria este paradoxală sau nu e bucurie”.

Clément Rosset

Fără eșecuri sau nemulţumiri, satisfacţiile cele mai profunde ale existenţei ne-ar rămâne necunoscute. Cu toţii avem sentimentul că eșecul are o legătură ascunsă cu bucuria, poate nu cu fericirea, dar cu bucuria fără urmă de îndoială.

Fericirea este o stare de lungă durată de satisfacţie existenţială, pe când bucuria se referă la o stare de scurtă durată. Fericirea presupune seninătate și echilibru. Bucuria este mai frustrantă, de moment, adesea iraţională. De aici și expresia „Sunt nebun de bucurie.”. O prea mare preocupare anulează fericirea, dar nu și momentele de bucurie.

Această bucurie – pe care vreau să o numesc „bucuria luptătorului” – îmbracă mai multe forme.

Bucuria revenirii

Această bucurie este cea mai la îndemână: este bucuria pe care o resimţim după un drum lung, presărat cu eșecuri și deziluzii, dar la capătul căruia ne descoperim învingători. Este bucuria întoarcerii acasă care oferă plăcere unei victorii obţinute cu greu.

„Prea puţină onoare îmi aduce această victorie/ Să câştig fără pericol, să triumf fără glorie.”, i-a replicat contele lui Don Rodrigo în *Cidul* lui Corneille.

Într-adevăr, victoriile ușoare sunt „triumf fără glorie” și oferă mai puţină bucurie decât victoriile dificile, câștigate cu efort. Dificultatea victoriei dă valoare acesteia.

Același lucru îl povestește Andre Agassi în cele mai frumoase pagini din *Open. Autobiografie.* Dintre toate victoriile de Grand Slam, cea de la Roland Garros din 1999 i-a adus cea mai mare bucurie. Or, această victorie reprezintă revenirea sa după o lungă perioadă de depresie, de cădere în clasamentul ATP și de luptă cu drogurile.

După ce a dominat tenisul mondial la jumătatea anilor nouăzeci, „puștiul din Las Vegas” a trecut printr-o perioadă dezastruoasă. Ceea ce presimţise mereu ˝s-a adeverit: nu știa de ce devenise tenismen. Antrenat de un tată obsedat, îşi petrecuse copilăria jucând contra unei mașini de mingi pe care tatăl său o construise special pentru el. Apoi, trecuse la Academia lui Nick Bolletieri, tirania tatălui fiind înlocuită de cea a antrenorului. Rezultatul: în 1995, în ziua în care a devenit numărul unu mondial pentru prima dată, la 25 de ani, nu a avut niciun sentiment.

Scena este inedită. Primește un telefon. Clasamentul ATP fusese afișat. Vestea excelentă însă nu-l impresionează defel pe Agassi. Merge pe stradă absent, în afara lui și a lumii. îşi spune că el nu și-a dorit această viaţă, că nu a făcut decât să se supună dorinţei tatălui său; că acest sport i-a răpit copilăria, că nu a citit nicio carte, că nu știe să facă nimic altceva. Se oprește pe trotuar consternat: se poate să fie cel mai bun jucător din lume, dar urăște tenisul. Aproape în același timp, Agassi descoperă

adevărata fire a soţiei sale, Brooke Shields – egoistă și superficială, așa cum o descrie el în *Open.* Sunt căsătoriţi, dar abia se întâlnesc. Lui îi place să stea acasă seara, ea preferă seratele mondene, întorcându-se dimineaţa acasă cu un grup de prieteni zgomotoși; niciodată nu îl întreabă nimic despre meciurile lui. Este dezgustat de tot, divorţează, nu se mai antrenează, și decade treptat. Se îngrașă, ia droguri, pierde practic toate meciurile și cade până aproape de locul 300 în clasamentul ATP. De nerecunoscut, iese pozitiv la un control antidoping și riscă să îi fie retrase toate titlurile, deși erau cucerite pe vremea când nu se droga. Este la doi pași de finalul carierei sale de tenismen, când fiica celui mai bun prieten al lui, Gil, suferă un accident de mașină și se zbate între viaţă și moarte. Șocat, după o noapte de letargie, se îndreaptă către spital. Zărindu-l pe Gil care se plimba, palid, pe culoar, are un elan de dragoste pentru prietenul său, pentru fiica acestuia, pentru tot ce înseamnă viaţă. Pe scurt, are o revelaţie. îşi spune că aceasta este viaţa – dragostea oferită celor din jur. Fiica lui Gil supravieţuiește și, odată cu ea, revine și el la viaţă. Decide să-și reia cariera de tenismen, dar de această dată știe de ce. El, care toată viaţa a suferit din cauza lipsei formaţiei intelectuale, vrea să creeze o fundaţie pentru copiii defavorizaţi. Pentru a o putea finanţa, trebuie să redevină numărul unu mondial. Dacă tenisul îl va ajuta să realizeze acest proiect, atunci va iubi tenisul. Dar drumul va fi greu, pentru că va trebui să îşi recucerească locul pierdut. Pentru a urca în clasament, Agassi participă la turnee Challenger, turnee la care publicul numără abia câteva zeci de persoane. Odinioară fusese cel mai bun jucător din circuitul masculin și iată-l acum ajuns acolo unde era cu cinci ani în urmă, batjocorit de toţi cei care altă dată îl invidiau. Nimeni nu îi mai acordă vreo șansă, cu excepţia lui Brad Gilbert, supranumit de Agassi „Profetul”, care va accepta să-l antreneze. încetul cu încetul, reușește să urce în top, să se redescopere, să îşi simtă spiritul și trupul, antrenându-se timp de ore întregi. Suferă, este mai greu

decât și-ar fi imaginat. Dar ia lucrurile în serios, căci nu mai urmează visul tatălui său, nici interesul financiar al lui Nick Bolletieri și al Academiei acestuia, ci propria sa dorinţă. Vrea să facă ceva bine. Și să o facă pe Steffi Graf, de care ˚s-a îndrăgostit la prima vedere, să se îndrăgostească de el, deși are un iubit. Trec lungi luni de efort. Cucerește câteva titluri neînsemnate, apoi, în 1999, după o serie de meciuri suspendate, ajunge în finala de la Roland Garros. îl învinge pe Andrei Medvedev și iată ce scrie despre acel moment*: „Îmi ridic braţele în aer și racheta mea cade la pământ. Îmi vine să plâng, îmi frec tâmplele. Mă simt copleșit de fericire. Nu poate fi atât de bine să câștigi. Să câștigi nici nu ar trebui să fie atât de important. Dar dacă așa trebuie să fie, nu mă împotrivesc. Nu îmi mai încap în piele de bucurie și de recunoștinţă – le sunt recunoscător lui Brad, lui Gil, Parisului, chiar și lui Brook și lui Nick. Fără Nick nu aș fi ajuns aici. Fără suișurile și coborâșurile vieţii alături de Brook, fără suferinţa ultimelor zile împreună, acest lucru nu ar fi fost posibil. într-o oarecare măsură, îmi sunt recunoscător și mie pentru alegerile pe care le-am făcut, bune sau rele, dar care m-au adus în acest punct”.*

Bucuria sa este atât de mare, pentru că vine din străfunduri. Succesele facile nu au aceeași greutate, par ireale, alunecă peste noi. Emoţia sa la Roland Garros-ul din iunie 1999 este încărcată de toate suferinţele, de întregul său trecut, de *„suișuri și coborâșuri”,* de alegerile personale, *„bune sau rele”,* de toate eșecurile de până atunci. Agassi are de ce să-și iubească eșecurile – toate împreună au contribuit, în cele din urmă, la desăvârșirea bucuriei sale.

„Părăsesc terenul împărţind sărutări în toate direcţiile”, povestește Andre Agassi, *„gest sincer care îmi vine în mod firesc pentru a-mi exprima recunoștinţa ce mă copleșește, această emoţie din care par să se nască toate celelalte emoţii, îmi promit să procedez așa mereu, înainte de a ieși de pe teren, fie că sunt victorios sau pierd: voi trimite sărutări în toate colţurile planetei, voi expedia*

mulţumiri lumii întregi”.

„Bucuria – scrie Bergson în *Energia spirituală* – *vestește faptul că viaţa a triumfat, că a câștigat teren, că a cucerit o victorie: orice bucurie imensă are un accent triumfal”.*

Andre Agassi și apropiaţii săi vor sărbători acest triumf toată noaptea, într-un mic restaurant italienesc din centrul Parisului, alături de John M℄˟Enroe care a dorit să fie alături de ei. Björn Borg l-a sunat pe telefonul lui M℄˟Enroe ca să-i spună că este cea mai frumoasă victorie din tenis.

„Când Brad și cu mine am pornit către hotel, răsărea soarele. Brad m-a luat după umeri și mi-a spus:

— Călătoria ˟s-a încheiat așa cum trebuie.

— Cum așa?

— De obicei, în viaţă, se termină al naibii de prost. Dar nu și de această dată.

Îl îmbrăţișez și eu pe Brad. Acesta este unul dintre lucrurile pe care Profetul nu l-a înţeles – călătoria abia începea”.

Acest titlu obţinut la Roland Garros va marca, într-adevăr, revenirea sa efectivă în tenisul de înaltă clasă. Agassi va deveni numărul unu mondial la 33 de ani (nimeni nu va mai ocupa de atunci acest loc la o vârstă atât de înaintată) și va investi banii obţinuţi în înfiinţarea *Fundaţiei Andre Agassi.*

Puterea lui Agassi de a reveni în tenis îmi amintește de secvenţa în care John Travolta dansează twist, în filmul lui Quentin Tarantino, *Pulp Fiction.*

Înainte ca realizatorul să aibă ideea de a face apel la starul din *Grease* și din *Febra de sâmbătă seara,* John Travolta avusese un parcurs relativ mediocru în cinematografie. Anii disco se duseseră, iar filmele în care jucase în anii ȥ80 nu se bucuraseră de prea mult succes comercial și artistic. De la începutul anilor ȥ80 până la mijlocul acestora, Travolta a avut un oarecare succes cu filmele de comedie în care jucase (*Uite cine vorbește),* care nu ofereau totuși măsura talentului său. în 1994, când

Quentin Tarantino face apel la el, John Travolta are tot ce caracteriza un actor aflat pe tușă – nimeni nu îi mai oferea roluri acestui dansator greoi, simbol al unei epoci de mult trecute. Quentin Tarantino o va face, mizând mult pe această imagine a supravieţuitorului muzicii disco. în scena în care Travolta dansează cu Urna Thurman, actorul are acea frumuseţe obosită a celor care și-au trăit viaţa: un început de burtă, un chip pe care tinereţea a lăsat urme, dar există în felul său de a se mișca o eleganţă placidă și o umanitate care fac din această secvenţă un grandios moment cinematografic. Poate că nu ar fi putut niciodată să danseze astfel dacă nu ar fi cunoscut acei ani de declin.

Bucuria lui Andre Agassi în momentul cuceririi Roland Garros-ului din 1999 era o încununare a eșecurilor sale, graţia lui John Travolta din *Pulp Fiction* este plină de amărăciunea anilor de filme de mâna a doua. Cu *Pulp Fiction,* Travolta va fi nominalizat la Premiul Oscar pentru cel mai bun actor, iar pelicula va obţine Palme dz,Or la Festivalul de la Cannes. în acest fel, cariera sa va fi relansată, iar el va deveni unul dintre actorii cei mai solicitaţi din lume. Succesele sale ulterioare *(Faţă în faţă, La hotarul dintre viaţă și moarte...)* au un farmec care le-ar fi lipsit dacă starul ar fi fost *un învingător* printre atâţia alţii.

Bucuria de a trăi

Bucuria luptătorului poate lua forma bucuriei celei mai prozaice, celei mai comune: bucuria de a trăi. Când treci prin valurile vieţii, începi să recunoști gustul plăcerilor simple.

Muzicienii care au lucrat în studio cu Barbara erau mai tot timpul miraţi de buna sa dispoziţie și de felul ei simplu de a fi. Cunoscându-i povestea și cântecele, copilăria grea și anii de trudă, îşi imaginau o femeie serioasă și gravă. Or, veselia ei îi surprindea. La masă, era o bună companie, îi plăcea să glumească. în turnee, pe drum, se amuza de cele mai mărunte lucruri. Bucuria de a trăi nu cunoaşte reţetă, nu este condiţionată de scopurile atinse sau de veniturile încasate: este bucuria de a trăi și

atât; își este suficientă sie însești. Unii dintre noi înţelegem acest lucru doar dacă am suferit în viaţă un eșec, așa cum spune filosoful Clément Rosset în *la force majeure* („Forţa majoră”): *„Nu este semn mai clar de bucurie decât de a fi una cu bucuria de a trăi”.*

Am întâlnit oameni de afaceri a căror atitudine m-a impresionat. în situaţii tensionate, în momente în care trebuiau să ia hotărâri dificile, m-au surprins prin seninătatea lor, prin felul relaxat în care își îndeplineau îndatoririle. Toţi acești oameni despre care vorbesc trecuseră măcar o dată printr-un faliment. Având această experienţă, găseau în ei forţa de a se detașa de probleme. Oamenii care nu știu ce este eșecul își trăiesc viaţa cu neliniște și stres, fiind adesea de nesuportat pentru colaboratorii lor. Eșecurile pe care le-am trăit pot oferi o culoare nouă succeselor ulterioare, dar mai mult pot să ne facă să privim altfel viaţa, cu calmul de dinaintea furtunii.

„Să mergi pe o potecă printre ferigi pe care se văd semnele toamnei, iată adevăratul triumf. Ce înseamnă pe lângă aceasta sufragiile și ovaţiile?” Este genială această formulare atât de concentrată a lui Cioran. Ce ne putem dori mai mult decât să contemplăm frumuseţea naturii și să simţim că trăim în centrul universului? Acest triumf este cu atât mai mare, cu cât l-am obţinut prin trecerea unor probe. Și este accesibil doar acelora care le-au parcurs.

Bucuria în ciuda adversităţilor

Ce nume să dăm bucuriei pe care o resimţim în mijlocul luptei, când suntem forţaţi să descoperim noi resurse de energie pentru a face un pas înainte sau, pur și simplu, pentru a ţine piept? Vecină cu elanul vital, această bucurie are nevoie de greutăţi pentru a se manifesta. Este vorba de bucuria luptătorului, o formă rară de bucurie – bucuria în ciuda adversităţilor.

Stranie această bucurie care apare doar într-o situaţie amenințătoare, dar deopotrivă puternică și pură: este bucuria cu care ţinem piept greutăţilor vieţii sau violenţelor lumii, este reacţia noastră de răspuns.

A înţelege natura bucuriei în ciuda adversităţilor

înseamnă a descoperi diferenţa dintre bucurie și fericire. Când suntem fericiţi, satisfăcuţi, umbra care planează asupra bucuriei nu o intensifică, ci dimpotrivă. Când suntem bucuroși, bucuria noastră devine mai intensă, deplină, atunci când este ameninţată.

Ray Charles continuă să simtă bucurie chiar și după moartea fratelui său și a mamei lui, chiar și după pierderea vederii – acesta este bucuria, în ciuda adversităţilor.

„Succesul este abilitatea de a trece de la un eșec la altul fără a-ţi pierde entuziasmul.”, spune Winston Churchill. Acest entuziasm oferă o idee exactă a ceea ce înseamnă bucuria în ciuda greutăţilor vieţii.

Aceeași bucurie izbucnește și în sufletul generalului de Gaulle în iunie 1940 când pleacă la Londra; în privirea lui Thomas Edison care face nopţi albe cu speranţa că va obţine un licăr de lumină; în trupul unui judoka care este la podea, dar care știe că se va ridica îndată; în umerii unui boxer care primește lovituri, dar pregătește o lovitură de dreapta; în fiecare dintre noi, de fiecare dată când după un eșec ne recăpătăm curajul sau când forţa vieţii din noi alungă tristeţea înfrângerii.

Bucuria perfecţioniștilor

Bucuria de a înfrunta obstacolele este dublată adesea de o dezvoltare a talentelor și a competenţelor noastre. Una dintre marile bucurii ale vieţii este aceea de a progresa, de a profita de ocaziile pe care viaţa ni le oferă, cum spunea Aristotel, de *„a ne revigora forţele”* Filosofii antici foloseau simpaticul termen de *„progrediens”* pentru a descrie omul care, căutând perfecţiunea, făcea eforturi zilnice pentru a o atinge. Să fii un *„progrediens”,* să progresezi permanent, iată care trebuie să fie scopul existenţei.

Știm deja că numai eșecul sau contactul cu realitatea cotidiană ne ajută să ne dezvoltăm.

Leonardo da Vinci lucra ani de zile la un tablou. A muncit 15 ani la *Sfânta Ana, Fecioara și Pruncul cu mielul,* rămas totuși neterminat la moartea artistului. Să ni-l imaginăm lucrând la capodoperele sale de-a lungul acestor

ani: retușează, modifică, ajustează, rafinează. Se îndoiește, ezită, chiar și în prezenţa discipolilor, vrea să abandoneze, apoi reia, cuprins de o furie creatoare. Absorbit de pictura sa, Leonardo încearcă acea bucurie de *„progrediens”* care nu este identică {u fericirea. Dacă nu ar fi eșuat, dacă nu l-ar fi ˇîncercat teama de a abandona, nu ar fi progresat atât – iar bucuria sa nu ar fi fost deplină.

„Bucuria este trecerea de la o perfecţiune mai mică la una mai mare.”, spune, într-un mod pozitiv, Spinoza. Astfel se explică faptul că, în plin eșec, descoperim în noi forţa de a continua lupta: oferindu-ne șansa de a înţelege mai bine lumea sau de a ne perfecţiona talentele, favorizăm această transformare în adâncul nostru, această *„trecere de la o perfecţiune mai mică la una mai mare”.*

Înţelegem acum mai bine ce a ajutat-o pe J.K. Rowling să reziste, fără agent literar și fără domiciliu stabil, copleșită de sentimentul eșecului, pe vremea când așternea pe hârtie aventurile lui Harry Potter – bucuria care se naște în condiţii vitrege, aceea de a găsi în sine forţa de a rezista; dublată de bucuria acelor vechi *„progrediens”* – bucuria de a construi o poveste, de a inventa personaje și de a le pune să evolueze în situaţii inedite, pe scurt, bucuria de a crea un univers.

Să o privim cu ochii minţii, aplecată peste foile de hârtie, în acel bar irlandez cu tejgheaua de lemn roșu. Realitatea eșecurilor pe care le suferise îi arătase că era în stare să găsească înăuntrul ei bucuria, în pofida tuturor condiţiilor vitrege. încetul cu încetul, bucuria sa de *„progrediens”,* de perfecţionistă, a ajutat-o la cicatrizarea rănilor.

Bucuria mistică în fine, eșecurile ne pot face să descoperim bucuria cea mai radicală, cea mai „nebunească” poate: acceptarea a tot ceea ce există. în acest caz, luptătorul încetează să mai lupte.

Dar abandonul său, chiar dacă nu mai are nimic „combativ”, rămâne o afirmaţie, un consimţământ.

Pentru stoici, pentru primii creștini și pentru cea mai mare parte a misticilor, adevărata bucurie se produce prin

lepădarea de sine. Trebuie să știm să renunţăm la fericirile mărunte pentru a putea atinge esenţialul sau ceea ce stoicii numeau „energia cosmică”, creștinii „Dumnezeu”, iar misticii refuzau să o facă. Greutăţile vieţii ne pot aduce în pragul acestui abandon și ne pot oferi întâlnirea cu esenţa vieţii. Eșecul cel mai dur se identifică în acest caz cu reușita totală, care este bucuria mistică.

În *la force majeure* („Forţa majoră”), Clément Rosset evocă această bucurie paradoxală: *„Un alt exemplu frapant al acestei euforii contradictorii îl descoperim în amintirile din copilărie ale lui Michelet: «îmi amintesc că în acele zile de nenorocire, de privaţiuni de tot felul, de teamă pentru ceea ce ne aducea viitorul, cu inamicul la doi pași (era în 1814!) și inamicii mei bătându-și joc de mine în fiecare zi, într-o dimineaţă de joi m-am adunat; nu aveam foc (și zăpada acoperea totul), nu știam dacă raţia de pâine va sosi în acea zi, totul părea fără speranţă, dar am simţit în mine, fără niciun amestec al sentimentului religios, un puternic elan stoic – am izbit cu pumnul în masă, cu pumnul crăpat de frig, în masa mea de stejar (pe care o am și acum) și m-am simţit cuprins de o bucurie virilă, de încredere în tinereţe și în* viitor.»” Astfel de mesaje ne amintesc că bucuria, ca și trandafirul despre care vorbește Angelus Silesius în *Călătorul heruvimic,* poate, din când în când, să ignore orice raţiune de a fi. De asemenea, aceste texte sugerează că în situaţii-limită, în lipsa oricărui motiv rezonabil de bucurie, esenţa ei se lasă mai ușor descoperită.

Ce ne poate face să surprindem mai bine esenţa bucuriei decât eșecurile?

Eșecurile, aceste accidente în viaţa noastră care ne duc în *„situaţiile cele mai vitrege”* în care nu există niciun *„motiv rezonabil de bucurie”,* ne fac să întrevedem esenţa bucuriei.

Această idee poate să pară exagerată. Descoperim aici, prin mâna lui Michelet care izbește în masa de stejar, ideea că bucuria se naște în contact cu realitatea. Să fim fericiţi înseamnă să fim conectaţi cu realul, să putem

descoperi în realitatea înconjurătoare ceva demn de iubire: trupul celuilalt când facem dragoste, o rază de soare pe obraz, musculatura care se dezvoltă prin exerciţii fizice, chiar dacă mă aflu într-o celulă de închisoare…

Misticii la care mă refeream și care au renunţat la tot au păstrat totuși esenţialul: realul, străbătut de energia Universului pentru unii, de iubirea lui Dumnezeu sau de puterea vieţii pentru alţii.

* * X

„Bucuria a fost dintotdeauna într-o relaţie strânsă cu realul, în timp ce tristeţea încearcă să se rupă de acesta fără încetare, de aici și nefericirea sa, ireală”, explică Clément Rosset.

Fără să cădem în misticism, putem afirma că, în momentul în care resimţim bucuria luptătorului, am ajuns la întâlnirea cu realitatea – aceea a victoriei noastre tardive (care ne oferă bucuria revenirii), aceea a simplei noastre existenţe în această lume (care ne aduce bucuria de a trăi), aceea a puterii noastre de a face faţă încercărilor (care ne oferă bucuria resimţită în condiţii vitrege), aceea a perfecţionării continue a fiinţei noastre (care ne permite să retrăim bucuria pe care o trăiau vechii *„progrediens”).*

Departe de a fi antagonice, bucuria și eșecul sunt interdependente din perspectivă filosofică: și bucuria, și eșecul sunt forme de a experimenta realul. De aceea, eșecurile noastre nu sunt neapărat sinonime cu tristeţea, ci dimpotrivă, ne pot ajuta să ne revenim, să pornim pe drumul bucuriei.

15

Omul, acest animal care dă greș

„Omul este singurul animal a cărui acţiune poate fi nesigură, care ezită și tatonează, care face planuri cu speranţa că va reuși și cu teama că va eșua”.

Henri Bergson

Ajunși în acest moment al meditaţiei noastre, este posibil să aveţi o urmă de bănuială. Nu acordăm totuși o importanţă prea mare eșecului? Nu există oare eșecuri din

care nu învăţăm nimic? Sau altele care ne copleșesc definitiv?

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, să facem un excurs antropologic.

„Vă puteţi imagina un păianjen care nu știe să îşi ţeasă pânza?”, îşi întreba cu maliţiozitate Michel Serres publicul aflat în sală la una dintre conferinţele sale. Păianjenul nu poate să nu știe, pentru că acest lucru ţine de instinctul său, de natura sa. La fel, albinele nu eșuează în transmiterea informaţiilor – semnalele lor sunt emise perfect, receptate perfect, neexistând urmă de eroare. De unde și concluzia filosofului: *„Animalul nu eșuează niciodată în actele sale*”. Acest lucru nu este valabil și în cazul oamenilor. Noi, oamenii, nu reușim mereu să ne înţelegem și puţini dintre noi sunt aceia care pot să-și construiască un adăpost în pădure. în schimb, am inventat literatura și arhitectura.

Ceea ce se constată la nivel de specie, este valabil și la nivel de individ: cu cât eșuăm mai mult, cu atât învăţăm și descoperim mai multe. Deoarece instinctele noastre naturale nu sunt suficient de puternice pentru a ne dirija comportamentul, recurgem la încercări succesive, dezvoltăm raţionamente și experimente, inventăm, progresăm. Lucrurile sunt mai complicate pentru un copil decât pentru un pui de animal, dar această dificultate ne plasează deasupra acestora. Mai puţin ghidaţi de codul nostru natural, ne lovim de mai multe obstacole, dar, trecând peste ele, avansăm mai mult decât dacă ele nu ar fi existat.

Comparaţi un bebeluș cu un mânz în a doua lor zi de existenţă. Nou-născutul nu știe nici să vorbească, nici să meargă, înainte de a reuși să pună un pas după altul, va cădea în medie de două mii de ori – aşadar, două mii de eșecuri înaintea primului succes.

Mânzul parcurge un drum infinit mai scurt. Abia ieșit din pântecele mamei, îşi îndreaptă picioarele, se mobilizează și în câteva minute este gata de mers. Aceasta este una dintre dovezile că mânzul ˇs-a născut la termen.

în ceea ce îl privește, natura și-a desăvârșit lucrarea. Lui îi rămâne să-și urmeze instinctul.

De cealaltă parte, nou-născutul pare să fi venit pe lume prea devreme și, deci, nedesăvârșit. De aceea, el va trebui să compenseze acest handicap originar. Ideea nu este nouă: filosofii greci din Antichitate considerau că oamenii au fost „neglijaţi" de natură și vedeau în cultură fructul indirect al acestei neglijenţe. Această ipoteză este prezentă în toată istoria filosofiei. *„Pe scurt, toate animalele sunt terminate și desăvârșite, omul este singurul schiţat, abia conturat... Natura a terminat toate operele, dar a abandonat omul și l-a lăsat să-și poarte singur de grijă."*, spunea în 1796 Fichte.

Abandonată, neterminată, mica făptură umană va trebui, pentru a progresa, să înveţe din eșecuri. Mai mult, va învăţa și din eșecurile strămbunilor, fenomen specific unei civilizaţii. La trei luni de la naștere, nou-născutul va fi parcurs un drum extraordinar, spre deosebire de mânz. Puiul de om va avea nevoie de zece până la cincisprezece luni ca să reușească să meargă, dar va ajunge să conducă mașini și să piloteze avioane.

Rousseau vede în această „perfectibilitate" ceva specific fiinţei umane: eliberat de presiunea instinctului, omul se poate perfecţiona neîncetat, corectând greșelile. Perfectibilitatea, scrie el, este *„acea facultate care, cu ajutorul circumstanţelor, le dezvoltă succesiv pe toate celelalte și există atât în interiorul speciei, cât și în interiorul individului, în timp ce un animal va fi în primele luni ceea ce va fi toată viaţa, iar specia sa va fi, peste mii de ani, ceea ce era în primii ani de existenţă"*.

Pentru animalele umane care suntem a ști să trăim înseamnă a ști să ratăm, să exploatăm eșecurile personale și pe cele ale speciei noastre.

Dihorul știe de unde să apuce șobolanul ca să-l ucidă dintr-o singură mușcătură, vulpea știe ce fructe să evite ca să nu se îmbolnăvească. Dar aceste cunoștinţe sunt minime faţă de ceea ce știu din instinct. Și, mai ales, se pare că nu pot transmite experienţa lor generaţiilor

următoare.

La începutul secolului al XX-lea, ipoteza animalului uman „neterminat” la naștere a avut prima confirmare științifică. Biologul olandez Louis Bolk a caracterizat în 1926 specia umană pornind de la aspectul său prematur pe care l-a numit „neotonie”. Continuându-i opera, zoologii au comparat embrionul uman cu cel al pongidelor (cimpanzei, gorile, urangutani) și au estimat că gestaţia la om trebuia să dureze 21 de luni, în loc de 9. La rândul lor, embriologii au ajuns la concluzia că sunt necesare 18 luni pentru ca celulele fetusului uman să se dezvolte deplin. Rezultă că embrionul uman are nevoie de 9 până la 13 luni de gestaţie în plus – eșecul naturii în acest caz este dovedit.

Pentru că venim pe lume prea devreme, suntem obligaţi să învăţăm din încercări, din tatonări, din eșecuri.

Să mergem mai departe: nu suntem doar animale care eșuează și care învaţă din propriile greșeli și din cele ale speciei. Suntem animale ratate, născute prea devreme, imperfecte. Dar acest eșec al naturii în ceea ce ne privește este ca un foc arzând, este însuși motorul care ne propulsează.

Freud vede în această naștere înainte de vreme – datorată probabil poziţiei bipede a omului – originea capacităţii noastre de a deveni fiinţe înzestrate cu moralitate. *„Neputinţa originară a fiinţei umane devine principala sursă a tuturor laturilor sale morale”,* afirmă savantul într-unul dintre primele sale texte, *L3Esquisse pour une psychologie scientifique* („Schiţă pentru o psihologie științifică”). Cum să nu te simţi responsabil în faţa unei fiinţe atât de fragile cum este nou-născutul? se întreabă Freud. Cum să nu te simţi obligat să-l protejezi? Devenim morali pentru a contrabalansa greșeala naturii. Devenim fiinţe sociale din același motiv: pentru a compensa dependenţa nou-născutului. Importanţa legăturilor umane și de familie ar avea la origine teama infantilă, provocată de nașterea timpurie.

Eșecul naturii determină măreţia umană. Omul a devenit om în momentul în care a refuzat să lase să moară

de foame pe unul mai slab ca el sau ˇs-a oprit din drum pentru a ajuta un bătrân. A devenit om refuzând legea naturală a evoluţiei: în civilizaţia noastră, și cei slabi au dreptul la viaţă.

Fiecare dintre noi învaţă în copilărie ceea ce ˇs-a decis în istoria evoluţiei speciei noastre: crescând, renunţăm la agresivitatea noastră naturală. Tineri fiind, interiorizăm interdicţiile principale ale civilizaţiei noastre: nu avem dreptul să ne exprimăm pulsiunile asociale, agresive sau sexuale. Freud numește acest proces „refulare”. Această refulare, prin care ne civilizăm, va metamorfoza agresivitatea noastră naturală într-o formă de energie, libidoul, pe care îl vom reinvesti în altă parte: în muncă, în setea de a ști, în manifestările creative. Cu alte cuvinte, îi dăm o nouă formă, o spiritualizăm transpunând-o în opere culturale, „sublimăm”, pentru a relua formula folosită de Freud. Freud este fericit că instinctele noastre naturale nu îşi ating scopul, căci astfel devenim creativi, civilizaţi, umani.

Fiind animale ratate, suntem capabili de sublimare.

Fiind capabili de sublimare, suntem animale care ratează, dar ne putem redresa, putem învăţa din exemple și progresa.

De fiecare dată când ne îndoim de virtutea eșecurilor noastre, de fiecare dată când ne simţim loviţi sau minimizaţi, să ne amintim în ce constă umanitatea noastră: ne deosebim de animale pentru că știm să convertim eșecurile, toate eșecurile în putere; pe cel al naturii în propria noastră făptură, pe cel al impulsurilor agresive pe care știm să le sublimăm, precum și pe cele survenite în viaţa de zi cu zi, din care învăţăm câte ceva, uneori chiar fără să ne dăm seama.

Suntem animale care eșuează și animale ratate pentru același motiv unic: suntem liberi. Descartes a dezvoltat teoria *„animalelor mașini”* care a fost atât de greșit înţeleasă.

Trebuie să privim animalele ca pe mașini pentru a înţelege modul de funcţionare a corpului lor, afirma el în

Lettre au Marquis de Newcastle („Scrisoarea către marchizul de Newcastle”). Să ne imaginăm inima unui cal ca o pompă și arterele ca pe niște curele de transmisie pentru a avea o imagine clară a modului în care „funcţionează” un cal. Din cauza acestei analogii, i ˚s-a reproșat lui Descartes că neagă existenţa suferinţei animalelor. Cu toate acestea, autorul *Meditaţiilor metafizice* era conștient că animalele pot simţi durerea. Teoria sa dorea să atragă atenţia asupra altui lucru: acţiunile și reacţiile animalelor se supun unui cod instinctual atât de perfect, încât pot fi comparate cu niște automate, cu niște mașini. Prin contrast cu acestea, oamenii au un comportament total diferit. Din fericire, oamenii nu funcţionează ca niște mașini! Animalele sunt mașini care funcţionează, noi suntem mașini care au felurite disfuncţii, pentru că suntem prea liberi și prea complecși – ezităm, ne îndoim, cădem pradă ameţelilor și angoaselor. Niciun animal din lume nu este în stare ca noi să vadă un lucru și în același timp opusul acestuia. Dacă ni se întâmplă uneori să nu reușim să ne înţelegem este pentru că folosim limbajul nu doar pentru mesaje sau semnale. Să fii om înseamnă să eșuezi, să fii o mașină: iată frumoasa idee pe care Descartes dorea să o transmită.

Suntem animale ratate și mașini disfuncţionale. Eșecurile noastre o dovedesc din plin chiar și atunci când par să ne strivească sub realitatea lor, oricât de liberi am fi.

De asemenea, în ceea ce privește dorinţele pe care le avem, ne confruntăm cu aceeași experienţă a eșecului care dă măsura măreţiei noastre, pentru că există în noi un gol imposibil de umplut.

Celelalte animale – animalele „reușite” – au doar nevoi; odată satisfăcute aceste nevoi, nu mai simt nevoia de nimic, în ceea ce ne privește pe noi, oamenii, lucrurile stau diferit: ne satisfacem nevoile primare, dar continuăm să avem dorinţe, să simţim că „ne lipsește” ceva. Dorinţa noastră este insaţiabilă. Abia ne-am satisfăcut una, că se ivește alta. Primul obiect al dorinţei umane pare să fi fost

Graalul. A fost destul să-l atingem ca el să se ivească în altă parte. Se pare că dincolo de obiectele dorinţei noastre există ceva inaccesibil – prin aceasta, dorinţele se deosebesc de nevoile naturale.

Orice dorinţă are în ea un sâmbure din dorinţa veșniciei, spunea Platon. Hegel reia ideea, dar înlocuiește veșnicia cu recunoaşterea. Pentru el, orice dorinţă este una de recunoaştere absolută a valorii noastre, pe care prin definiţie nu o putem avea niciodată. La Freud, în adâncul oricărei dorinţe se ascunde dorinţa de întoarcere, imposibilă de altfel, la fericirea intrauterină. Lacan, continuatorul lui Platon, Hegel și Freud, va numi acest nedesluşit și intangibil obiect al dorinţei noastre *„obiectul micuţ al…”*

Ideea în sine este aceeași: a dori înseamnă a vrea imposibilul. Chiar dacă nu cunoaştem satisfacţia, este suficient să ne simţim mai mari, mai creativi, mai spirituali, mai vii. Graţie acestei deficienţe, graţie eșecurilor repetate ale dorinţei noastre în căutare de satisfacţie, ne păstrăm curajul, curiozitatea, ambiţia, nevoia de nou. Pe scurt, rămânem oameni. Dacă ne-am satisface această dorinţă, căutarea ar lua sfârșit și spiritul nostru creator ar muri. Am fi satisfăcuţi, împăcaţi, senini, dar de o seninătate vecină cu moartea. Și acesta ar fi cel mai mare eșec al fiinţei umane.

„A dori” în sens etimologic provine din latinescul *„desiderare”* pe care astrologii și cititorii de zodii romani îl considerau diferit de *„considerare”*. *„Considerare”* însemna să privești astrele pentru a afla dacă destinul îţi era favorabil. *„Desiderare”* desemna regretul că astrele nu erau prezente pe harta destinului cuiva; cu alte cuvinte, absenţa astrului era sinonimă cu un destin nefericit – *„derâderare”* însemna „căutarea astrului pierdut”.

Această definiţie a dorinţei este fascinantă. Reiese din ea sentimentul pe care îl resimţim cu toţii atunci când insistăm în căutările noastre fără a fi vreodată satisfăcuţi și trăim acea neîmplinire care ne face să ne simţim vii. Ne căutăm astrul pierdut, oricare ar fi el – veșnicia,

recunoaşterea personală, fericirea intrauterină.

Categoric, această forţă a dorinţei ne separă cel mai mult de animale. Animalele ca mamifere superioare au conștiinţă, simt durerea, se tem de moarte, dezvoltă comportamente morale și sunt capabile de altruism. Pe măsură ce ştiinţa etologiei – care se ocupă cu studiul comportamentului animalelor – a avansat, devine din ce în ce mai complicat să spunem ce este propriu doar omului. Graniţa dintre uman și animal devine din ce în ce mai labilă. Dar niciun studiu până astăzi nu semnalează faptul că animalele sunt în căutarea „astrului lor pierdut”. Poate că în aceasta constă diferenţa dintre uman și animal – animalele nu îşi consacră viaţa căutării imposibilului, oamenii, da. Aceasta este esenţa vieţii noastre.

„Omul – scrie Henri Bergson – *este singurul animal a cărui acţiune poate fi nesigură, care ezită și tatonează, care face planuri cu speranţa că va reuși și teama că va eșua”.*

Într-adevăr, animalele umane care suntem ezită, dar pentru că sunt libere, și tatonează, pentru că sunt în căutarea propriei stele.

16

Capacitatea noastră de a ne reveni după un eșec este limitată?

Încă de la începutul lucrării de faţă, ne aflăm în faţa a doua concepţii ale înţelepciunii, oarecum antagonice.

Dacă privim eșecul ca pe o șansă de revenire, de a o lua de la capăt, de a ne reinventa sau a ne redescoperi disponibili pentru altceva, ne plasăm într-o logică a „devenirii”.

Dacă abordăm eșecul ca pe un act ratat care dezvăluie forţa unei dorinţe subconștiente sau ca pe o ocazie de a ne analiza aspiraţiile majore în viaţă, ne situăm într-o logică a „fiinţei”.

În primul caz, înţelepciunea eșecului ţine de sfera existenţialistă: a eșua înseamnă să ne întrebăm ce vrem să devenim. în al doilea, ea ţine de psihanaliză: a eșua înseamnă să ne întrebăm cine suntem, care este dorinţa

noastră cea mai adâncă, să încercăm să ne atingem esenţa și să o explorăm.

Sartre versus *Freud și Lacan*

De-a lungul acestui excurs, cele două tipuri de înţelepciune ˇs-au opus unul altuia, adesea discret. Dar este oare cert faptul că ele se exclud categoric una pe cealaltă? Dacă ne plasăm pe o poziţie radicală, răspunsul este categoric da.

Pentru Sartre, problema acelui „ceea ce sunt”, a „esenţei” mele, a „dorinţei mele celei mai adânci” este de evitat. Simplul fapt că îmi pun această problemă mă inhibă și îmi îngrădește libertatea. Faptul că „nu sunt” îmi limitează capacitatea de revenire, de regenerare – acel „game over” nu va avea loc decât odată cu moartea mea. Voi începe „să exist” doar în ziua morţii mele, afirmă Sartre – doar în stare de cadavru voi căpăta „esenţă”. Din acest moment, câmpul posibilităţilor devine infinit.

Prin opoziţie cu Sartre, Lacan, contemporan cu acesta, consideră că dorinţa mea subconștientă mă definește într-un mod esenţial și este ca un destin – rezultantă a istoriei mele familiale, ax în jurul căruia sunt obligat să mă rotesc continuu. Reînnoirea continuă îmi este inaccesibilă, aşadar trebuie să mă apropii de dorinţa mea pentru a face faţă vieţii.

Din această perspectivă, eșecurile repetate ale lui Michel Tournier la examenul de abilitare în filosofie sunt acte ratate, determinate de o dorinţă subconștientă.

La fel și depresia lui Pierre Rey care, în interpretare lacaniană, este o nerespectare a dorinţei subconștiente, provenite din istoria sa personală. Depășirea depresiei a avut loc doar în momentul în care a înţeles adevărul subconștientului său.

În faţa acestui antagonism, sunt posibile mai multe atitudini.

Prima dintre acestea presupune exprimarea unei opţiuni – pentru libertatea totală a lui Sartre sau pentru determinismul subconștient freudian –, asumarea unei convingeri în ceea a fost dezbaterea secolului al XX-lea,

dezbatere pe care am prezentat-o într-una dintre cărţile mele anterioare, *Les Philosophes sur le divan* („Taifasul filosofilor”). Imaginam acolo o întâlnire cu ușile închise între Sartre și Freud: existenţialistul merge la cabinetul psihanalistului, dar, odată lungit pe sofaua acestuia, îşi dă seama că trebuie să demonstreze inexistenţa inconștientului…

Acest antagonism se regăsește și astăzi în disputa dintre terapeuţii comportamentiști și psihanaliștii freudieni sau lacanieni. Primii consideră că este inutil, pentru a-ţi reveni după un eșec, să pierzi luni întregi sau ani în cabinetul unui psihoterapeut și propun diferite metode de revenire la viaţa anterioară, de schimbare a perspectivei, a viziunii asupra vieţii – cum ar fi să vezi „jumătatea plină a paharului” –, de „reprogramarea” pentru succes. Ceilalţi le reproșează primilor că neagă subconștientul și că nu fac decât să-și condamne pacientul la noi eșecuri. Primii propun terapii de scurtă durată, ceilalţi avertizează că este nevoie de timp ca să încetezi să te mai minţi.

A doua atitudine presupune să distingem între diferitele etape ale vieţii: la 20 de ani să adoptăm o beţie existenţialistă, să așteptăm apoi câţiva ani, după care să ne oprim și să ne întrebăm ce ne dorim. Tineri fiind, trebuie să ne transformăm eșecurile în motoare care să ne propulseze, în șanse de a explora căi noi. Mai târziu, trebuie să le folosim ca momente de aducere aminte pentru a găsi răspunsul la întrebarea – cine vrem să fim? Ce reţinem din ceea ce nu am ales să ni se întâmple?

Elevii mei de liceu au între 16 și 18 ani și sunt uimiţi când le povestesc despre dorinţa subconștientă care, urcând din moși-strămoși, le va conduce destinul. Această ipoteză îi contrariază și nici nu vor să audă vorbindu-se despre ea. în schimb, viziunea sartriană a unui posibil infinit, a unei libertăţi totale, neliniștitoare, dar care responsabilizează îi încântă nespus. La alt nivel de vârstă, în faţa unui public mai matur, constat că aluzia la așteptările înșelate și la problema fidelităţii faţă de sine emoţionează. Acești oameni știu din experienţă că ideea

sartriană a libertăţii totale este o negare a realităţii.

A treia atitudine, cea mai seducătoare, presupune o depășire a opoziţiei, încercarea de a ne reinventa cât mai des posibil, însă în deplină concordanţă cu propriile dorinţe; folosirea eșecurilor, a cumpenelor vieţii, a obstacolelor depășite pentru a reuși să ne apropiem de „axa" proprie, de ceea ce este esenţial pentru noi. Sesizăm aici sensul acelui *„devin-o ceea ce ești"* nietzschean.

Devin-o: nu te lăsa copleșit de eșecuri, ci, dimpotrivă, transformă-le în oportunităţi.

Ceea ce ești: fără să renunţi la ceea ce este cu adevărat important pentru tine, la acele dorinţe care te fac să fii unic.

La sfârșitul seminarului său intitulat *Déhique de la psychanalyse* („Etica psihanalizei"), Jacques Lacan afirmă: *„Singurul lucru de care te poţi face vinovat, cel puţin din perspectivă analitică, este de a fi renunţat la propria dorinţă".*

Care este acea dorinţă căreia trebuie să îi fim fideli? Aceea pe care suntem tentaţi să o transformăm în ţel al vieţii, în destin? Sau poate este vorba despre efectul propriului destin asupra noastră, despre modul în care ne-am petrecut copilăria, despre locul nostru printre ceilalţi fraţi, despre refularea propriilor pulsiuni sociale, despre atitudinea părinţilor…

Atunci când adulţi fiind, ne dăm seama că o dorinţă este mai puternică decât altele, nu înseamnă că avem o idee fixă, ci pur și simplu că suntem „cineva undeva", moștenitorul unei istorii, și nu „oricine oriunde", asemenea unui erou sau antierou existenţialist. Putem continua să ne transformăm, să devenim atât cât dorim, „fără să renunţăm la dorinţa noastră", fără să ne trădăm moștenirea.

Ceea ce este dificil este să numim dorinţă această moștenire, să admitem că ceea ce a devenit ţelul vieţii noastre nu are nimic de-a face cu decizia noastră. Fiind occidentali crescuţi în ideea de liber-arbitru și de conștiinţă suverană, ne este greu să recunoaştem acest

lucru. Cu toate acestea, este doar o atitudine de bun-simţ. Suntem copiii copilăriei noastre și, mai mult, ai unei istorii ce marchează mai multe generaţii. Cum am putea să credem că această istorie nu ne ajută să devenim cel sau cea care suntem sau că nu ne conduce către o aspiraţie primordială, chiar dacă nu ne stabilește definitiv și irevocabil destinul?

Marii fondatori, spunea Nietzsche, sunt cei care își asumă conștient faptul că sunt întâi de toate moștenitori. Cei care refuză această moștenire risipesc atât de multă energie ca să o ascundă, încât nu mai au timp ca să se transforme, să devină. Odată ce știm de unde ne tragem, odată ce suntem conștienţi de tot ce avem ca moștenire, deţinem libertatea de a ne mișca în jurul axului nostru, de a ne reînnoi, fiind fideli imuabilului din destinul nostru. Trebuie să cunoști solul ca să poţi planta un copac care să crească viguros și sănătos. Eșecurile ne pot ajuta să cunoaştem acest sol. Nu ne rămâne decât să ni le asumăm și să învăţăm să dansăm.

Contrar a ceea ce afirmă unii terapeuţi, capacitatea noastră de refacere nu este infinită. Dar dacă rămânem fideli dorinţei noastre, ea poate să fie suficient de mare. Să ne gândim încă o dată la Charles de Gaulle, la Barbara, Richard Branşon sau David Bowie – toţi au reușit pentru că, în vârtejul eșecului sau al succesului, au rămas fideli axului lor. David Bowie și-a schimbat chipul, personajul, genul, ˇs-a reinventat odată cu muzica pe care o cânta, dar a rămas fidel aspiraţiilor sale. Nu „identităţii”, nici esenţei sale, ci proiectelor sale, stelei sale călăuzitoare. Acest lucru ne place la el – oricare ar fi etapele carierei sale sau genul de muzică interpretat; ceva din vocea sa evocă această fidelitate.

Cu cât ne cunoaştem mai bine aspiraţiile, cu atât suntem mai liberi. Identificarea aspiraţiei, căutarea ei fără oprire ne fac să fim mai puţin liberi, dar în același timp mai liberi. De ce mai puţin liberi? Pentru că înţelegem că nu este totul ușor sau posibil de realizat. Mai liberi? Pentru că vom fi mai buni rămânând „pe axa noastră”, fideli

aspiraţiilor noastre.

Am prezentat aici două direcţii filosofice, dar o unică înţelepciune a eșecului – suntem liberi în ciuda obstacolelor și a limitărilor.

Concluzii

Cuvântul „eșec” are ca etimologie îndepărtată arăbescul *„al cheikh mat”* care a dat „șah și mat” și care are semnificaţia „Regele este mort”.

Am scris această carte pentru a demonstra că lucrurile stau exact pe dos: atunci când suferim un eșec, regele din noi nu moare. Dimpotrivă, este posibil ca, graţie acestuia, să ia cunoștinţă de adevărata sa putere. Marii regi dau măsura valorii lor în luptă, când par să fie uimiţi ei înșiși de potenţialul lor și când se arată celorlalţi în adevărata lor măreţie. Desigur, eșecul nu este plăcut. Dar deschide o poartă către realitate și ne dă ocazia să ne descoperim potenţialul sau să ne apropiem de scopul căutării noastre, de aspiraţiile noastre: regele este rănit, trăiască regele!

Originea arabă a acestui cuvânt este discutabilă. „Eșec” poate proveni și din persanul *„şi-a mai” care* înseamnă „regele este mirat”. Și avem, într-adevăr, de ce să fim contrariaţi, profund uimiţi de efectele unui eșec, într-atât este de mare capacitatea noastră de refacere, într-atât eșecurile au puterea de a ne apropia de ceilalţi și de noi înșine, de a ne deschide ochii. Trebuie să fi trăit un eșec pentru a ne putea bucura de simpla bucurie de a trăi și de miracolul frumuseţii lumii.

Cuvântul „eșec” poate proveni tot atât de bine din termenul francez vechi „eschec”, din secolul al XI-lea, care însemna „beneficiu” – și se referea fie la capturarea armei inamicului, fie la obiectul unui furt, fie la recolta obţinută de un botanist. în toate aceste cazuri, era semnul unei victorii. Este tentant să preferăm această etimologie, deoarece ne conduce cel mai aproape de înţelepciunea eșecului.

Eșecurile noastre sunt beneficii, uneori adevărate comori. Trebuie să ne asumăm riscul de a trăi pentru a le

descoperi și de a le împărtăși pentru a le afla preţul.

Bibliografie

Agassi, Andre, *Open. O autobiografie* (Victoria Books, Editura Publica) Alain, *Propos sur le bonheur* (Folio)

Aredt, Hannah, *Condiţia umană* (Editura Casa Cărţii de Ştiinţă) Bachelard, Gaston, *La Formation de lèsprit scientifique* (Vrin) Beckett, Samuel, *Cap au pire* (Éditions de Mânuit) Bergson, Henri, *Energia spirituală* (Editura Antet)

Bergson, Henri, *Gândirea fi mișcarea* (Editura Polirom)

Boucheron, Patrick, *Leçon inaugurale au Collège de France* (Fayard) Buckley, David, *David Bowie, une étrange fascinaţion* (Flaminarion) Camus, Albert, *Discours de Suède* (Folio)

Carrère, Emmanuel, *Le Royaume* (Éditions de Mânuit)

Chiar, René, *Le Matinaux* (Poésie Gallimard)

Chiar, René, *Feuillets d'Hypnos* (Folio)

Churchill, Winston, *Mémoires de guerre* (Taillandier)

Cioran, *Despre neajunsul de a te fi născut* (Editura Humanitas) Corneille, *Cidul* (Editura Gramar)

Darwin, Charles, *Journal de bord du voyage sur le Beagle* (Jacqueline Champion)

Descartes, *Discurs asupra metodei* (Editura Mondero), *Lettre au Marquis de Newcastle* și *Principes de philosophie* (Opere complete, „Tel" Gallimard)

Einstein, *Comment je vois le monde* („Champs" Flaminarion) *Evanghelia după Matei,* Biblia

Fichte, *Fondements du droit naturii* (PUF)

Freud, *Eseuri de psihanaliză aplicată* (Editura Trei), *Civilizaţia și neajunsurile ei* (Editura Herald)

de Gaulle, Charles, *Mémoires de guerre* și *Mémoires dèspoir* (Pion) Gracq, Julien, *Un beau ténébreux* (José Corti)

Hayat, Philippe, *LAvenir à portée de main* (Allary Éditions)

Hegel, G.W.E., *Fenomenologia spiritului* (Editura

Ştiinţifică)
Heraclit, *Fragments* (PUF)
Herrigel, Eugen, *Zen în arta de a trage cu arcul* (Editura For You)
Hölderlin, Friedrich, *Patmos (Œuvres,* Pleiade)
Kant, Emmanuel, *Critica raţiunii practice* (Editura Univers Enciclopedic Gold)
Kipling, Rudyard, *If* (Mille et une nuits)
Lacan, Jacques, *Écrits* (Points Seuil), *L3Éthique de la psychanalyse* (Éditions de l3Association freudienne internaţionale)
Lao-Tse, *Tao-Te-King, Cartea despre cale și virtute* (Gramar)
Marcus Aurelius, *Gânduri către sine însuși* (Editura Humanitas)
Montaigne, *Eseuri* (Editura Ştiinţifică)
Nadal, Rafael; Carlin, John, *Rafa. Povestea mea* (Victoria Books, Editura Publica)
Nietzsche, *Așa grăit-a Zarathustra* (Editura Humanitas), *A doua consideraţie inoportună* (Editura Ararat)
Onesta, Claude, *Le Règne des affranchis* (Michel Lafon)
Proust, Marcel, A *lombre des jeunes filles en fleurs* (manuscris păstrat la BNF)
Rey, Pierre, *Une saison chez Lacan* (Points Seuil), *Le Désir* (Pocket) Ricard, Mathieu, *Plaidoyer pour les animaux* (Allary Éditions) Rosset, Clément, *La force majeure* (Éditions de Mânuit)
Rousseau, Jean-Jacques, *Discurs despre originea și fundamentele inegalităţii dintre oameni* (Editura Bestpublishing)
Rufin, Jean-Christophe, *Immortelle randonnée, Compostelle malgré moi* (Folio)
Sartre, Jean-Paul, *existenţialisme est humanisme* (Folio), *Fiinţa și neantul* (Paralela 45), *Greaţa* (RAO)
Seneca, *Alt timp nu am. Despre scurtimea vieţii* (Editura Seneca)

Sfântul Augustin, *Confesiuni* (Editura Humanitas)
Spinoza, Baruch, *Etica* (Editura Humanitas)
Tournier, Michel, *Regele arinilor* (RAO), *Vineri sau viaţa sălbatică* (Editura Humanitas)
Twain, Mark, *Aventurile lui Huckleberry Finn* (Editura Arthur)